

**Monitorovacia správa o plnení Záverečných zistení
Výboru pre odstránenie diskriminácie žien v SR.**

**Monitorovacia správa o plnení Závěrečných zistení Výboru
pre odstránenie diskriminácie žien v SR.**

**Možnosť voľby
Bratislava 2011**

Názov publikácie: **Monitorovacia správa o plnení Záverečných zistení Výboru pre odstránenie diskriminácie žien v SR**. Možnosť voľby, Bratislava 2011.

Táto publikácia bola vydaná v rámci projektu „**Monitoring implementácie CEDAW-u v SR**“ v rámci programu na podporu advokačných aktivít RES PUBLICA 2009, ktorý poskytla a financovala Nadácia otvorenej spoločnosti.

Autorky a autori: Monika Bosá, Andrea Bučková, Janka Debrecéniová, Vanda Durbáková, Jarmila Filadelfiová, Christián Havlíček, Adriana Jesenková, Dušana Karlovská, Roman Kollárik, Adriana Lamačková, Zuzana Magurová, Adriana Mesochoritsová, Oľga Pietruchová, Romana Schlesinger, Jana Zezulová

Editoroky: Adriana Mesochoritsová, Jana Zezulová

Jazyková úprava: Simona Zagrapanová

Tlač: OKAT PLUS, s.r.o.

©Autori a autorky, Možnosť voľby, 2010

ISBN: 978-80-970641-0-5

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť publikácie nesmie byť kopírovaná ani rozširovaná pre komerčné účely bez predchádzajúceho súhlasu autoriek a autorov.

OBSAH

Participujúce organizácie	5
Predhovor	9
Abstrakt	10
Kapitoly:	
Obmedzený rozsah antidiskriminačnej legislatívy (články: 8, 9, 12, 13) ¹ <i>Zuzana Magurová</i>	14
Národný mechanizmus pre zlepšenie postavenia žien (články: 14, 15) <i>Adriana Mesochoritsová, Jana Zezulová</i>	18
Národná stratégia rodovej rovnosti a Národný akčný plán (články 16, 17) <i>Adriana Mesochoritsová</i>	23
Kultúrne zvyky a vzdelanie (články: 18, 19) <i>Monika Bosá, Adriana Jesenková, Jana Zezulová</i>	26
Násilie páchané na ženách (články: 20, 21) <i>Adriana Mesochoritsová, Dušana Karlovská</i>	32
Rómske ženy (články: 22, 23) <i>Andrea Bučková</i>	40
Účasť žien na politickom a verejnom živote (články: 24, 25) <i>Oľga Pietruchová</i>	47
Zamestnanosť a trh práce (články: 26, 27) <i>Jarmila Filadelfiová</i>	52
Sexuálne a reprodukčné zdravie a práva (články: 28, 29) <i>Adriana Lamačková, Oľga Pietruchová</i>	59
Problematika násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien v Slovenskej republike a diskriminácia v prístupe k zdravotnej starostlivosti, sociálnemu zabezpečeniu. Vynútiteľnosť práva v súvislosti s prípadmi diskriminácie rómskych žien (články: 30, 31) <i>Vanda Durbáková</i>	66
Rodinné vzťahy (články: 32, 33) <i>Janka Debrecéniová</i>	71
Situácia lesbických, bisexuálnych a transsexuálnych žien v SR <i>Romana Schlesinger, Roman Kollárik, Christján Havlíček</i>	74

¹ Znenia celých článkov pozri viac v dokumente: OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4. Preklad o. z. Možnosť voľby. Dostupné na: http://moznostvolby.wordpress.com/2008/09/02/zaverecne-zistenia-vyboru-osn-pre-odstranenie-diskriminacie-zien-k-slovensku/cedaw_zzslovensko_2008_sk_prekladmoznostvolby_final-2/.

PARTICIPUJÚCE ORGANIZÁCIE

Možnosť voľby je feministická mimovládna organizácia. Svojimi aktivitami chce prispievať k vytvoreniu spoločnosti, v ktorej ľudia budú mať reálne „možnosti voľby“ žiť svoj život bez obmedzení určitých rodovými stereotypmi.

Možnosť voľby sa etablovala ako koalícia ženských MVO presadzujúcich zachovanie súčasného štandardu reprodukčných práv na Slovensku v roku 2001, pričom postupne rozširovala oblasť svojich aktivít aj na ďalšie oblasti ľudských práv žien a rodovej rovnosti (násilie páchané na ženách, gender mainstreaming, rodové vzdelávanie).

Poslaním našej organizácie je upozorňovať na všetky formy diskriminácie žien a iniciovať nápravu smerom k dodržiavaniu a uplatňovaniu ľudských práv žien zo strany verejnej moci, ako aj presadzovať princípy rodovej rovnosti a diverzity a navrhovať a realizovať také riešenia, ktoré prispievajú k dosiahnutiu rodovej spravodlivosti ako kľúčovej spoločenskej hodnoty. Možnosť voľby aktívne pôsobí v týchto oblastiach:

- Monitoring a advokácia v oblasti dodržiavania a implementácie ľudských práv žien v SR, napr. Záverečných zistení a odporúčaní CEDAW Výboru smerom k SR (2008)
- Litigácia v oblasti reprodukčných práv žien
- Príprava strategických materiálov a pripomienkovanie dokumentov legislatívnej i nelegislatívnej povahy v oblasti rodovej rovnosti a násilia páchaného na ženách
- Poradenstvo, konzultácie a expertízy v rodovej problematike
- Rodové vzdelávanie formou interaktívnych tréningov

Adresa: Medená 5, 811 02 Bratislava

tel./fax: 02/5443 0889

e-mail: mail@moznostvolby.sk

web: www.moznostvolby.sk

Kontaktné osoby: Adriana Mesochoritsová, Jana Zezulová

EsFem je feministická organizácia, ktorá od roku 1999 vyvíja aktivity zamerané na podporu dodržiavania ľudských práv žien a detí, odstraňovanie všetkých foriem diskriminácie žien a presadzovanie rovnosti príležitostí žien a mužov.

Pri svojej práci vychádzame z presvedčenia, že rodové stereotypy ako nevedomý mechanizmus prispievajú k bariéram dosiahnutia plnej rovnosti medzi ženami a mužmi, dievčatami a chlapcami. Veríme, že uvedomenie si rodových stereotypov a ich dôsledkov je nevyhnutným predpokladom pri akejkoľvek práci v oblasti ľudských práv žien a rodovej rovnosti všeobecne. Z tohto stanoviska vyplýva aj heslo, ktoré sa stalo ústredným motívom našej práce:... keď sa stereotypy stanú viditeľnými, stratia svoju moc....

Oblasti, ktorým venujeme pozornosť: rodová senzibilizácia, rodová rovnosť vo výchove a vzdelávaní, feministická pedagogika, rodový výskum a analýzy, obhajoba práv dievčat a žien, rodová rovnosť na trhu práce, aktívne otcovstvo, men's studies, gender mainstreaming.

Adresa: Budovateľská 11, 080 01 Prešov
tel./fax: 0905 924 202
e-mail: esfem@esfem.sk
web: www.esfem.sk
Kontaktné osoby: Monika Bosá, Katarína Minarovičová

Fenestra je ženská mimovládna organizácia, ktorá od roku 1999 pôsobí v oblasti násillia páchaného na ženách v párových vzťahoch. V rámci Poradenského centra Fenestra poskytuje špecifické služby pre ženy a ich deti. Organizácia realizuje tréningové aktivity pre rôzne profesijné skupiny, aktivity v oblasti zvyšovania povedomia laickej a odbornej verejnosti o násillí páchanom na ženách v párových vzťahoch, monitoringy a advokačné aktivity. V rámci spolupráce organizácia koordinuje Pracovnú skupinu na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách v párových vzťahoch v Košiciach a je focal pointom európskej siete WAVE (Women Against Violence Europe).

Adresa: P. O. Box F-12, 042 92 Košice
tel: 055/729 75 04
mobil: 0911 224 777
e-mail: fenestra@fenestra.sk
web: www.fenestra.sk
Kontaktná osoba: Dušana Karlovská

Kultúrne Združenie Rómov Slovenska pôsobí na Slovensku od roku 1994. Cieľom organizácie je vyvíjať iniciatívy smerujúce k podpore inklúzie sociálne vylúčených skupín, obzvlášť obyvateľov a obyvateľiek marginalizovaných rómskych komunit. V súlade s týmto poslaním organizácia implementuje v rámci jednotlivých programových oblastí projekty zamerané na podporu komunitného rozvoja, vzdelávania, zamestnanosti, aplikovanie terénnych sociálnych služieb. Od roku 2000 sa združenie venuje aj problematike rodovej rovnosti. Okrem edukatívnych projektov na úrovni neformálneho vzdelávania v danej téme, KZRSR v záujme presadzovania princípov rodovej rovnosti realizuje kampane, výskumy, angažuje sa v procesoch ovplyvňovania verejných politík. Medzi významné projekty z uplynulého obdobia patrí výskumný projekt Dáta o ľudských právach rómskych žien a projekt lokálnych kampaní a workshopov Odkaz vo fľaši – Utajené skutočnosti o rodovej nerovnosti rómskych žien.

Adresa: Na Hrbe 16, 974 01 Banská Bystrica
tel.: 048/381 00 22,
fax: 048/414 8552
e-mail: kzrsr@stonline.sk
Kontaktná osoba: Helena Jonášová

Občan, demokracia a zodpovednosť (ODZ, do decembra 2009 Občan a demokracia) je nezávislá mimovládna nezisková organizácia s celoslovenskou pôsobnosťou, založená v roku 1992. Presadzuje

ideu a hodnoty otvorenej spoločnosti, ktorá stojí na občianskej zodpovednosti a zodpovednosti verejnej moci a ktorá rešpektuje ľudské a občianske práva. Svojimi aktivitami ODZ prispieva k aktívnemu zapájaniu občanov a občianok do rozhodovania o veciach verejných, k rozširovaniu právneho vedomia a obhajobe ľudských práv i občianskych záujmov. Prednostne sa zameriava na presadzovanie práva na ľudskú dôstojnosť, ochranu pred diskrimináciou a na práva žien.

Občan, demokracia
a zodpovednosť

Adresa: Ul. 29. augusta 38, 811 09 Bratislava

tel./fax: 02 5292 0426, 02/5292 5568

e-mail: oad@oad.sk

web: www.oad.sk

Kontaktná osoba: Janka Debrecéniová

Poradňa pre občianske a ľudské práva je mimovládna nezisková organizácia, registrovaná ako občianske združenie, so sídlom v Košiciach. Poradňa zameriava svoju činnosť na ochranu ľudských práv na Slovensku so zvláštnym dôrazom na práva menších a ochranu pred rasovou diskrimináciou. Za týmto účelom okrem iného podáva podnety na zladenie vnútroštátnych právnych predpisov s ratifikovanými dohovormi o ľudských právach a základných slobodách. Jej cieľom je sledovať legislatívne aktivity vládnych orgánov so zreteľom na napĺňanie záväzkov plynúcich z ratifikovaných dohovorov o ľudských právach a základných slobodách. Upozorňuje na prípadné prejavy diskriminácie menších a navrhuje systémové riešenia a usiluje sa zvyšovať právne povedomie občanov. V potrebných oblastiach rozvíja programy právnej pomoci, aby tak prispela k vyššej úrovni vynútiteľnosti práva v SR. V uplynulom období realizovala projekty týkajúce sa ochrany reprodukčných práv rómskych žien a ochrany pred rasovou diskrimináciou.

Adresa: Krivá 23, 040 01 Košice

tel/fax.: 055/68 06 180

e-mail: poradna@poradna-prava.sk

web: www.poradna-prava.sk

Kontaktná osoba: Vanda Durbáková

Queer Leaders Forum (QLF) je občianske združenie, ktorého víziou je rovnoprávna spoločnosť, kde sexuálna orientácia nie je dôvodom na diskrimináciu a upieranie akýchkoľvek ľudských či občianskych práv. Aktívnym presadzovaním práv neheterosexuálnych ľudí Queer Leaders Forum smeruje k ich úplnému – občianskemu, legislatívnemu a spoločenskému – zrovnoprávneniu s majoritnou spoločnosťou.

Adresa: Medená 5, 811 02 Bratislava
Tel.: 0949 643189
e-mail: info@qlf.sk
web: www.qlf.sk
Kontaktná osoba: Romana Schlesinger

Spoločnosť pre plánované rodičovstvo (SPR) je mimovládna nezisková organizácia , ktorej poslaním je od jej vzniku v roku 1991 podporovať zodpovedné a kultivované sexuálne správanie mužov a žien a obhajovať základné ľudské práva v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia. SPR je plnoprávnym členom Medzinárodnej federácie pre plánované rodičovstvo (International Planned Parenthood Federation – IPPF) so sídlom v Londýne. SPR uznáva, presadzuje a monitoruje dodržiavanie princípov medzinárodných organizácií ako Organizácia Spojených národov a Svetová zdravotnícka organizácia v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia.

Adresa: Medená 5, 811 02 Bratislava
tel./fax: 02/5443 0889
e-mail: olga@rodicovstvo.sk
web: www.rodicovstvo.sk
Kontaktná osoba: Oľga Pietruchová

PREDHOVOR

Slovenská republika sa ako zmluvná strana Dohovoru OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien zaviazala rešpektovať a chrániť ľudské práva žien zaručené v tejto zmluve a plniť záväzky z nej vyplývajúce. Jedným zo záväzkov je, že bude pravidelne informovať OSN o dosiahnutom pokroku v opatreniach, ktoré prijala za účelom uvedenia ustanovení Dohovoru do života. SR tak naposledy, s desaťročným oneskorením, urobila v júli 2008, kedy pred Výborom OSN pre odstránenie diskriminácie žien obhajovala svoju vládnu správu. V tom istom čase, po prvýkrát v histórii Slovenska, sa zasadnutia zúčastnila aj koalícia MVO so svojou Tieňovou správou, ktorá poukázala na viaceré skreslenia uvedené vo vládnej správe a doplnila viaceré informácie o reálnej situácii v oblasti dodržiavania ľudských práv žien v SR. Výbor tak mal možnosť dostať komplexnejšie informácie a aj na základe nich vypracovať **Záverečné zistenia adresované SR**. Výbor zverejnením Záverečných zistení (18. júl 2008) vyzval vládu SR, aby zabezpečila riadne plnenie záväzkov vyplývajúcich z Dohovoru. I keď Výbor uznal existenciu určitého pokroku v implementácii Dohovoru v SR, poukázal najmä na pretrvávajúce závažné nedostatky v účinnom uplatňovaní práv žien a vyjadril vážne znepokojenie nad pokračujúcou diskrimináciou žien, najmä rómskych žien.

Napriek tomu, že vláda SR je primárne zodpovedná za realizáciu odporúčaní Výboru uvedených v Záverečných zisteniach a mala by zabezpečiť nielen de jure, ale aj de facto rovnosť žien, aktivity vlády a štátnych inštitúcií naznačujú, že vláda SR doposiaľ nenaštartovala proces ich účinného plnenia. Práve preto sa Možnosť voľby rozhodla, že bude pravidelne monitorovať a vyhodnocovať plnenie Záverečných zistení a o výsledkoch informovať verejnosť v SR a medzinárodné ľudskoprávne inštitúcie. Vďaka podpore Nadácie otvorenej spoločnosti - Open Society Foundation - zrealizovala projekt „Monitoring implementácie CEDAW-u v SR“. Podobne ako pri vypracovávaní Tieňovej správy, aj tentokrát prizvala Možnosť voľby k spolupráci viaceré MVO činné v oblasti ochrany ľudských práv žien (Esfem, Fenestra, Kultúrne združenie Rómov Slovenska, Občan, demokracia a zodpovednosť, Poradňa pre občianske a ľudské práva, Queer Leaders Forum, Spoločnosť pre plánované rodičovstvo).

Vďaka tejto aktivite sa podarilo zrealizovať komplexný monitoring plnenia Záverečných zistení CEDAW Výboru v SR za posledné dva roky² a jeho výsledky zhrnúť v predkladanej publikácii.

Pevne veríme, že predkladaná publikácia prispeje k tomu, aby vláda SR a ďalšie verejné inštitúcie začali efektívnejšie plniť svoje záväzky v oblasti ľudských práv žien. Dúfame tiež, že informácie uvedené v správe pomôžu zodpovedným inštitúciám navrhnúť primerané opatrenia na zlepšenie situácie žien vystavených diskriminácii.

Editorky, Možnosť voľby, Bratislava 2011

² Správa monitoruje najmä obdobie jún 2008 – jún 2010, ale vo vybraných oblastiach boli monitorované už aj aktivity novej vlády, t.j. jún 2010 – január 2011 a v tých kapitolách, ktorých sa to týka, je to explicitne uvedené.

ABSTRAKT

Cieľom kapitoly **Obmedzený rozsah antidiskriminačnej legislatívy** je poukázať na výsledky, ktoré SR dosiahla v oblasti rodovej rovnosti (v súlade s článkom 1 Diskriminácia a 2 Legislatívne a politické opatrenia Dohovoru) v porovnaní s obdobím v roku 2008. Aj naďalej u nás stále pretrváva faktická nerovnosť medzi mužmi a ženami. Doteraz nebol prijatý zákon o rodovej rovnosti ani úprava, ktorá by umožňovala prijímať dočasné vyrovnávacie opatrenia s cieľom odstraňovať znevýhodnenia prameniace z diskriminácie na základe pohlavia a rodu alebo z diskriminácie na základe rasy a etnicity.

Napriek skutočnosti, že antidiskriminačný zákon za diskrimináciu z dôvodu pohlavia považuje aj diskrimináciu z dôvodu tehotenstva alebo materstva, zákonník práce a ďalšie predpisy upravujúce služobné pomery štátnych zamestnankýň nechránia dostatočne tehotné ženy pred diskrimináciou v oblasti pracovnoprávných vzťahov. Nevyhovujúca je právna úprava skončenia pracovného (služobného) pomeru s tehotnou ženou v skúšobnej dobe a vytvára veľký priestor na diskrimináciu tehotných žien v praxi.

Súdne poplatky a minimálna možnosť získania bezplatnej a kvalifikovanej právnej pomoci neumožňujú účinnú a efektívnu ochranu diskriminovaných žien a odrádzajú ich od súdnych sporov. K tomu sa pridružuje skutočnosť, že Slovenské národné stredisko pre ľudské práva sa z kapacitných a finančných dôvodov programovo a systematicky nevenuje otázkam rodovej rovnosti a otázkam ľudských práv žien a že inšpektoráty práce nemajú dostatočné znalosti z oblasti týkajúcej sa práva SR, EÚ a medzinárodného práva, z oblasti antidiskriminácie a nemajú vyvinutú metodológiu na identifikovanie prípadov diskriminácie.

Stále sa venuje malá pozornosť vzdelávaniu sudkýň a sudcov, ako i iných profesií v oblasti antidiskriminačného práva, medzinárodných zmlúv a dohovorov vrátane CEDAWu.

Inštitucionálne mechanizmy pre zlepšenie postavenia žien a zabezpečenie problematiky rodovej rovnosti v SR sa napriek odporúčaniam Výboru nezmenili, t.j. pretrváva naďalej stav, kedy nemožno zabezpečiť koncepčnú, systematickú a prierezovú implementáciu rodových politík do praxe prostredníctvom adekvátne vybudovaných inštitúcií. Existujúce inštitucionálne mechanizmy v SR sú nedostatočné a neefektívne a slúžia skôr k navodeniu dojmu, že vláda SR si plní svoje medzinárodné záväzky. Problematika rodovej rovnosti je všeobecne pripisovaná Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny SR, kde sa ňou zaoberá jediný odbor, s minimálnym počtom ľudí. Implementáciu rodovej rovnosti, ktorá je nadrezortnou a prierezovou úlohou, však v žiadnom prípade nemôže zabezpečiť výlučne jedno ministerstvo, resp. jeden odbor. Súčasťou národného mechanizmu je aj Rada vlády SR pre rodovú rovnosť. Rada v súčasnej podobe slúži ako formálna inštitúcia bez akýchkoľvek výkonných kompetencií a možností reálne ovplyvniť politické rozhodnutia, ktoré by smerovali k napĺňaniu ľudských práv žien a rodovej rovnosti.

Napriek tomu, že vláda SR naplnila v tejto oblasti odporúčanie Výboru a prikočila k prijatiu Národnej stratégie rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013, je potrebné konštatovať, že tento materiál má množstvo nedostatkov. I keď Výbor odporúčal, aby bol vypracovaný v konzultácii s relevantnými MVO, pri jeho príprave došlo k odignorovaniu väčšiny z návrhov zo strany MVO, t.j. materiál bol prijatý bez odbornej a otvorenej verejnej diskusie. V súčasnej podobe stratégia nevytvára priestor pre nastavenie systematických riešení v oblasti ľudských práv žien a rodovej rovnosti. V stratégii dochádza k zamieňaniu pojmov, používa sa nesprávna terminológia a od toho sa odvíja aj nesprávne zadefinovanie potrebných opatrení. Materiál sa cielene vyhýba pojmu diskriminácie žien, pracuje iba s pojmom rodová nerovnosť a úplne opomína fakt, že je potrebné prijať aj špeciálne opatrenia zamerané na odstránenie diskriminácie žien a rodovej nerovnosti, ako aj kroky, ktoré prispejú k zmene štrukturálnych praktík a mechanizmov (bez chápania rodovej nerovnosti a diskriminácie žien ako štrukturálnych problémov nie je možné situáciu riešiť).

Priebeh prípravy **Národného akčného plánu rodovej rovnosti na roky 2010 – 2013** bol poznačený rovnakou nedostatočnou odbornou verejnou diskusiou a do procesu jeho tvorby neboli v dostatočnej miere prizvané/ní expertky/experti pre jednotlivé oblasti. Výrazným nedostatkom je jeho

nekonceptnosť, čo znemožňuje systémový, interdisciplinárny a medzirezortný prístup k presadzovaniu rodovej rovnosti. Mnohé z opatrení sú nezrozumiteľné, nelogické, odborné pojmy použité nesprávne. Jednotlivé aktivity sú sformulované vágne a veľmi všeobecne, v dôsledku čoho nie sú jasné ich ciele a obsah. Mnohé zásadné problémy v oblasti diskriminácie žien NAP úplne obchádza, prípadne sa im venuje iba okrajovo (napr. opatrenia smerujúce k účinnému odstráneniu viacnásobnej diskriminácie žien).

Východiskom kapitoly **Kultúrne zvyky a vzdelávanie** je snaha zaznamenať a zhodnotiť pokrok, ktorý SR dosiahla v oblasti rodovej rovnosti (v súlade s článkom 5 a 10 CEDAW Dohovoru) oproti minulému obdobiu. K významnejšiemu posunom oproti Tieňovej správe pre Výbor pre odstránenie diskriminácie žien (2008) však nedošlo, preto sa v úvode obmedzujeme iba na konštatovanie pretrvávajúceho stavu z minulosti. Ťažiskovú pozornosť venujeme javom, ktoré z hľadiska presadzovania rodovej rovnosti v prostredí škôl považujeme za kľúčové: rodovú segregáciu v procese prípravy na povolanie, ktorá na Slovensku pretrváva tak vo vertikálnej, ako aj v horizontálnej rovine. Ďalším javom sú riziká, ktoré sme v oblasti rodovej rovnosti identifikovali na základe analýzy legislatívy prijatej v procese „školskej reformy“.

Konštatujeme, že napriek výzvam a odporúčaniam CEDAW Výboru v Záverečných zisleniach Slovenská republika doteraz neiniciovala vypracovanie a implementáciu komplexných programov v systéme vzdelávania týkajúcich sa rodovej rovnosti. Rovnako sa doteraz neuskutočnila revízia školských učebníc z rodového hľadiska, ani sa neinicioval vznik programov v predmetnej problematike, ktoré by boli zamerané na prípravu budúcich učiteliek a učiteľov.

Napriek vytrvalému tlaku feministických ľudskoprávných MVO, vláda SR nepristúpila k systematickej implementácii záverečných zislení Výboru **v oblasti násillia páchaného na ženách**. Po zmonitorovaní situácie je nutné konštatovať, že **vládna politika v tejto oblasti ostáva naďalej nekonzistentná, odohrávajúca sa prevažne v deklaratórnej rovine** a nie v rovine realizácie konkrétnych adekvátnych opatrení. Jedným z najväčších negatív ostáva fakt, že **problematika násillia páchaného na ženách nie je doposiaľ systematicky riešená v jej rodovom ľudskoprávnom kontexte**. SR doposiaľ neprijala komplexnú právnu úpravu týkajúcu sa násillia páchaného na ženách a zlyháva aj v efektívnej implementácii existujúcej legislatívy do praxe. Účinnej prevencii a eliminácii násillia bráni naďalej absencia systematického vzdelávania pomáhajúcich profesií, minimálny počet bezpečných ženských domov a poradenských centier, ako aj absencia špecializovaných služieb reflektujúcich potreby žien a ich detí. V SR pretrváva snaha o neuznanie až ignorovanie práce a prínosu feministických ženských MVO. MVO nie sú v dostatočnej miere prizývané k tvorbe a implementácii strategických nástrojov a naďalej čelia nedostatočnej finančnej podpore zo strany štátu. Situácia v oblasti primárnej prevencie je alarmujúca. V SR doposiaľ neprebehli žiadne verejné scitlovovacie kampane na podporu rodovej rovnosti a rodovej citlivosti, ktoré sú kľúčovými prvkami prevencie násillia páchaného na ženách. Chýbajú aj mediálne programy podpory nulovej tolerancie k násilliu.

Pre slovenskú politiku je typické **nízke zastúpenie žien v rozhodovacích pozíciách**. Údaje predkladané v tejto správe dokumentujú dlhodobu pretrvávajúcu nízku účasť žien na zákonodarnej i výkonnej moci, svedčiacu o faktickej politickej marginalizácii žien. Od júla 2008 sa v SR uskutočnili prezidentské voľby, voľby do Európskeho parlamentu, do orgánov samosprávnych krajov, do Národnej rady SR a komunálne voľby. Napriek pozitívnym trendom vo voľbách do Európskeho parlamentu výsledky ostatných volieb potvrdili doterajší stav nízkeho zastúpenia žien na kandidátnych listinách a tým aj v zvolených orgánoch a funkciách. Zastúpenie žien v zákonodárnom orgáne, Národnej rade SR (NR SR), kleslo oproti minulému volebnému obdobiu o 4% na súčasných 16%. Zastúpenie žien vo vláde SR spravidla nedosahuje ani ich percentuálne zastúpenie v NR SR. Jedinou pozitívnou výnimkou je skutočnosť, že v súčasnom volebnom období stojí na čele vlády SR prvý raz v histórii žena. Znepokojujúcim je aj fakt, že SR neprijala a ani zjavne nehodlá prijať žiadne podporné opatrenia pre zvýšenie politického zastúpenia žien.

Oblasť **zamestnanosti a trhu práce** sa v sledovanom období, aj v dôsledku hospodárskej krízy, vyznačovala pretrváváním až prehlbovaním rodových rozdielov a znevýhodneného postavenia žien: vzrástol počet žien mimo trhu práce, oproti mužom stabilne a neporovnateľne vyšší, a to hlavne žien v domácnosti a na RD; pretrvala nižšia zamestnanosť žien než mužov a vyššia nezamestnanosť (i dlhodobá); stabilne malý podiel žien v podnikaní síce zaznamenal rast, no nedá sa jednoznačne hodnotiť ako posilnenie ich postavenia a slobody výberu, nakoľko v čase krízy k prechodu na živnosť nútili zamestnávateľia alebo vládne opatrenia; došlo tiež k rozšíreniu „prekérnej“ práce najmä u žien; základné proporcie žien a mužov podľa segmentov trhu práce sa nezmenili – horizontálna i vertikálna segregácia pretrvala; väčšinu feminizovaných odvetví charakterizujú stále najnižšie priemerné mzdy v NH a rodový mzdový rozdiel je stabilný naprieč rôznymi skupinami (vzdelanie, vek, sektor, jednotlivé profesie); na rozdiely v odmeňovaní i celkovo nevýhodnejšie postavenie žien v sfére platenej práce naďalej vplývajú veľké disproporcie v delbe domácich povinností. Nerovné pomery v oblasti zamestnania a trhu práce však nenašli rozhodnú politickú odpoveď: vytvorené národné materiály ich zmieňujú len vo všeobecnej a redukcionistickej podobe; neriešili sa úpravou legislatívy, ani špeciálnymi programami na presadenie rodovej rovnosti. Situácia si vyžaduje (v rôznych prostrediach a úrovniach) konkrétne kroky smerované k odstraňovaniu stereotypných predstáv o úlohe žien a mužov v spoločnosti, k scitliveniu mužov pre ich rovnú účasť na rodinných úlohách a takému zosúlaďovaniu práce a rodiny, ktoré by nemalo za následok rast prekérnej práce žien.

Na Slovensku chýba **systemové riešenie otázok sexuálneho a reprodukčného zdravia a práv** a základné uznanie tejto agendy ako súčasť ľudských práv. Prístup k týmto službám je značne obmedzovaný uplatňovaním výhrady svedomia zdravotníckym personálom a niekedy aj odmietaním výkonu určitých služieb celými zdravotníckymi zariadeniami. Súčasná právna úprava výhrady svedomia k zdravotným výkonom nezaručuje včasný a účinný prístup k týmto službám, čo má negatívny dopad predovšetkým na ženy z vidieka a zo sociálne znevýhodnených skupín.

Prekážkou prístupu k reprodukčnej zdravotnej starostlivosti je aj finančná nedostupnosť jednotlivých služieb kvôli ich pomerne vysokej cene. Zmenou legislatívy sa zhoršil aj prístup mladých žien k umelému prerušeniu tehotenstva, nakoľko do dosiahnutia plnoletosti je jeho výkon podmienený súhlasom zákonného zástupcu. Situácia v poskytovaní sexuálnej výchovy dlhodobo zaostáva za väčšinou krajín EÚ a následkom prebiehajúcej školskej reformy sa ešte zhoršila. Mladí ľudia nedostávajú adekvátne informácie, ktoré by zodpovedali štandardným požiadavkám kladeným na modernú sexuálnu výchovu.

Závažným problémom v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia sú **nezákonné sterilizácie rómskych žien na Slovensku**, ktoré neboli doposiaľ účinne vyšetrené. Vláda SR do dnešnej doby neprijala žiadne komplexné riešenie ohľadom vysporiadania sa s praxou ako takou a ani vo vzťahu k odškodneniu poškodených rómskych žien, čím nenaplnila odporúčania CEDAW Výboru obsiahnuté v jeho Záverečných zisteniach.

Aj napriek prijatiu novej právnej úpravy týkajúcej sa vykonávania sterilizácie, tzv. informovaného súhlasu a nahliadania do zdravotnej dokumentácie, Ministerstvo zdravotníctva SR nevydalo k týmto ustanoveniam žiadne vykonávacie predpisy a ani interné usmernenia, ktoré by zjednotili postup zdravotníckeho personálu.

Vláda sa doposiaľ nevysporiadala s diskrimináciou rómskych žien, ktorá pretrváva v mnohých nemocniciach na Slovensku vrátane segregácie rómskych žien na gynekologicko-pôrodných oddeleniach nemocníc, ktorá je aj naďalej bežnou praxou. Vláda taktiež neuskutočňuje žiadne programy týkajúce sa vzdelávania zdravotníckeho personálu smerujúce k jeho scitliveniu k osobám ktoré pochádzajú z iných kultúr, prostredia a majú jazykový hendikep.

Aj napriek opakovaným výzvam nedošlo k doposiaľ k zmene právnej úpravy týkajúcej sa vyplácania príspevku pri narodení dieťaťa, ktorá má diskriminačný dopad na rómske ženy.

Implementácia antidiskriminačnej legislatívy súdmi a inými štátnymi orgánmi sa aj naďalej javí byť problematickou. Vládi sa doposiaľ nepodarilo eliminovať existujúce prekážky efektívnej vymožitelnosti práva zo strany rómskych žien v prípadoch diskriminácie.

Kapitola **Rodinné vzťahy** poukazuje na stav plnenia niektorých záväzkov SR vo vzťahu k jej povinnosti odstraňovať diskrimináciu a presadzovať rovnosť žien a mužov vo veciach manželstva a rodinných vzťahov, ako aj v oblastiach s nimi súvisiacich. Kapitola poukazuje na naďalej pretrvávajúci stav nedostatočného právneho a faktického uznania plurality rodinných foriem a z toho vyplývajúcu absenciu adekvátnej ochrany týchto rodinných foriem, ako aj na obrovské nerovnosti žien a mužov v manželstvách a celkovo heterosexuálnych životných partnerstvách. Osobitne pritom poukazuje na dlhodobý a neriešený problém negatívnych dopadov rozvodov na ženy. Podotýka, že sprievodným znakom opísaných problémov je absencia zhromažďovania adekvátnych dát zo strany SR, ako aj nedostupnosť súdnych rozhodnutí týkajúcich sa rodinného práva. Kapitola ďalej informuje o zavedení legislatívnej možnosti striedavej starostlivosti o deti na čas po rozvode. Opisuje tiež legislatívne zmeny týkajúce sa finančnej podpory žien a mužov počas raného rodičovstva a kriticky ich reflektuje z pohľadu ich negatívnych dopadov na ženy.

Neheterosexuálne ženy sú v Slovenskej republike diskriminované vo viacerých oblastiach života. Je im upierané právo na uzavretie legitímneho partnerského zväzku s osobou rovnakého pohlavia, takýto zväzok je priamo vylúčený z definície rodiny, ktorej základnou jednotkou je podľa slovenskej legislatívy manželstvo – zväzok muža a ženy. Ženy žijúce so ženami sú diskriminované aj v prístupe k službám asistovanej reprodukcie, legálneho osvojenia si biologického dieťaťa svojej partnerky, párového osvojenia nebiologického dieťaťa a v realite bežného života vo viacerých ohľadoch v prístupe ku zdravotnej starostlivosti bez diskriminácie (napr. neexistencia gynekologických ambulancií so špeciálnym prístupom k neheterosexuálnym ženám, párové poradenstvo pre rovnakopohlavné páry atď.). Absentujú i informácie na školách či zber dát s ohľadom na neheterosexuálne ženy.

V Slovenskej republike neboli prijaté žiadne konkrétne opatrenia na ochranu pred diskrimináciou na základe trans statusu. Najväznejšími problémami, ktorým trans ženy čelia, sú diskriminácia na trhu práce a v oblasti vzdelávania, predsudky v spoločnosti, patologizácia trans ľudí zadefinovaním transsexuality ako mentálnej poruchy, nedostatok a nedostupnosť zdravotnej starostlivosti a nútená sterilizácia transsexuálnych žien na Slovensku pri zmene pohlavia.

Poznámka: V celej správe je používané označenie „CEDAW Výbor“ pre „Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien“ (anglicky: *Committee on the Elimination of Discrimination against Women*).

KAPITOLY

Obmedzený rozsah antidiskriminačnej legislatívy³

Zuzana Magurová, Možnosť voľby

Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien vo svojich Záverečných zisteniach z júla 2008 žiada zmluvný štát, aby svoje úsilie o dosiahnutie rodovej rovnosti a podpory žien oprel o komplexný rozsah pôsobnosti Dohovoru. Výbor nabáda zmluvný štát, aby premietol ustanovenia Dohovoru do všetkej relevantnej legislatívy, ako aj do všetkých plánov a stratégií vlády naprieč všetkými sektormi a úrovňami.⁴

Napriek prijatiu legislatívy o rovnakom zaobchádzaní u nás faktická nerovnosť medzi mužmi a ženami stále pretrváva. Chýba zákon o rodovej rovnosti, ktorý by nastavil mechanizmy umožňujúce uplatnenie princípu rovnosti na základe pohlavia a rodu v praxi. Jedným z nedostatkov antidiskriminačného zákona⁵ je napr. skutočnosť, že priamo nenevolizuje občiansky súdny poriadok.⁶ Možnosť prenesenia dôkazného bremena na žalovaného je upravená len v antidiskriminačnom zákone⁷, ktorý má rovnakú právnu silu ako občiansky súdny poriadok. Súdny sa z toho dôvodu môžu pridrižovať „len“ procesného predpisu a vyhnúť sa aplikácii ustanovenia obsiahnutom v antidiskriminačnom zákone. Neuplatňovanie zásady preneseného dôkazného bremena zo strany niektorých súdov tieto najčastejšie odôvodňujú práve skutočnosťou, že táto procesná zásada nie je upravená v občianskom súdnom poriadku, tak ako je to napr. Českej republike. V praxi sa tak stáva, že diskriminované ženy sú v dôsledku chýbajúcich dôkazov vo veľkom počte prípadov na súde neúspešné.

Ďalším dôvodom je aj skutočnosť, že sudcovia a sudkyne nemajú dostatočné vedomosti z oblasti antidiskriminačného práva, medzinárodných zmlúv a dohovorov vrátane CEDAW, čo je častokrát kombinované s pomerne silnou rodovou necitlivosťou.

Bariérami v prístupe k súdom sú aj súdne poplatky a minimálna možnosť získať bezplatnú a kvalifikovanú právnu pomoc. Napriek skutočnosti, že došlo k zníženiu sadzby súdnych poplatkov⁸ pre konania súvisiace s porušením zásady rovnakého zaobchádzania podľa antidiskriminačného zákona, toto zníženie sa na konania s uplatňovaním náhrady škody nevzťahuje. Vysoké súdne poplatky neumožňujú účinnú a efektívnu ochranu diskriminovaných žien a odrádzajú ich od súdnych sporov.

Druhou novelou antidiskriminačného zákona obsiahnutou v zákone č. 85/2008 Z.z.⁹ sa doplnil aj zákon č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva. Rozšírila sa kompetencia strediska o vykonávanie nezávislého zisťovania týkajúceho sa diskriminácie a vypracúvanie správy a odporúčaní o otázkach súvisiacich s diskrimináciou. V praxi však k rozšíreniu

³ Autorka čerpala podklady aj z pripomienok a odporúčení Janky Debrecéniovej.

⁴ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 9.

⁵ Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) z 20. mája 2004 a účinného od 1. júla 2004 v znení nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 539/2005 Z. z., zákona č. 326/2007 Z.z. a č.85/2008 Z. z.

⁶ Zákon č.99/1963 Zb. v znení neskorších predpisov ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou v niektorých oblastiach a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 539/2005 Z. z. a zákona č. 326/2007 Z.z., ktorý bol prijatý 4. februára 2008 a účinný od 1.apríla 2008.

⁷ §11 ods.2 zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou v niektorých oblastiach a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 539/2005 Z. z., zákona č. 326/2007 Z.z. a č.85/2008 Z. z.

⁸ Sadzobník súdnych poplatkov, príloha zákona č. 71/1992 Zb. o súdnych poplatkoch a poplatku za výpis z registra trestov v znení neskorších predpisov.

⁹ Zákon č.85/2008 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou v niektorých oblastiach a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 539/2005 Z. z. a zákona č. 326/2007 Z.z., ktorý bol prijatý 4. februára 2008 a účinný od 1.apríla 2008.

kapacít najmä o expertov a expertky na rodovú rovnosť ani k navýšeniu rozpočtu na túto agendu nedošlo. To má za následok, že Stredisko sa programovo a systematicky nevenuje otázkam rodovej rovnosti či otázkam ľudských práv žien. Týmto otázkam sa v činnosti a výstupoch venuje len okrajovo a bez hlbšej reflexie a analýzy problémov rodových nerovností zo strany Strediska. V oblasti litigácie Stredisko nevyhľadáva „strategické“ spory, ktoré by mohlo riešiť strategickými spôsobmi tak, aby posúvalo interpretáciu práva súdmi v prospech ľudských práv žien a rodovej rovnosti a aby v týchto otázkach vzdelávalo a scitlivovalo odbornú aj laickú verejnosť. Rovnako nemá vyriešenú otázku uhrádzania súdnych trov protistrany v prípade neúspechu svojich klientok v súdnom spore. To buď odrádza potenciálne žalobkyne od iniciovania takýchto sporov, alebo ich vystavuje riziku niesť náklady súdneho konania protistrany, čo je nesystémové a diskutabilné najmä v prípadoch, ktoré majú silný strategický potenciál.

Okrem toho, Stredisko sa už dlhobojšie orientuje viac na riešenie diskriminačných prípadov formou mediácie ako súdnou cestou. Je diskutabilné, či všetky prípady diskriminácie na základe pohlavia, resp. rodu, ktoré Stredisko navrhuje riešiť mediáciou, sú na takýto typ riešenia vhodné. Aj z uvedených dôvodov je na Slovensku len málo prípadov diskriminácie na základe pohlavia, resp. rodu, ktoré by skončili na súde. Prípady „dobrej praxe“ a jurisprudencia, ktorá by u nás rozvíjala antidiskriminačnú teóriu, sa tak na Slovensku negenerujú z iniciatívy Strediska a ani jeho pričinením.

Výskumy uskutočnené v SR potvrdzujú enormný výskyt diskriminácie v oblasti trhu práce na základe pohlavia, a to vo všetkých fázach a aspektoch pracovnoprávných a obdobných právnych vzťahov (napr. prijímanie do zamestnania, odmeňovanie, pracovný čas, pracovné podmienky, vzdelávanie zamestnancov a zamestnankýň, prepúšťanie atď.). Svedčia o tom aj najnovšie správy Národného inšpektorátu práce a Slovenského národného strediska pre ľudské práva k tejto problematike¹⁰.

Z týchto správ vyplýva, že v prípadoch, v ktorých inšpektoráty zistili porušenie zásady rovnakého zaobchádzania, zamestnávateľom porušujúcim túto zásadu neukladali pokutu, ale im uložili len povinnosť odstrániť zistené nedostatky. Národný inšpektorát práce uvádza, že inšpektoráty práce nemajú dostatočné kompetencie na preukazovanie diskriminácie, avšak zároveň uznáva, že „posúdenie nerovnakého zaobchádzania či uvedomenie si tej skutočnosti, že organizácia postupuje protiprávne, nie je jednoduchou úlohou, nakoľko si to vyžaduje viac skúseností, vedomostí a viac právnych znalostí v tejto oblasti“.

Z uvedených dát je nesporné, že inšpektoráty práce, ktoré majú ako orgány štátu povinnosť efektívne eliminovať, resp. potláčať diskrimináciu na trhu práce okrem iného aj tým, že budú prijímať sankcie, ktoré budú „efektívne, primerané a odstrašujúce“, túto úlohu nezvládajú. Odzrkadľuje sa to napríklad na tom, že problém diskriminácie v podstate považujú za marginálny. V prípadoch (veľmi zriedkavo identifikovaných) porušení namiesto pokút, ktoré by boli primerané a odstrašujúce, ukladajú iba povinnosť napraviť protiprávny stav. Pravdepodobne diskriminované osoby odkazujú na súdne konania, čím na ne prenášajú bremeno (finančné, psychické, organizačné atď.) vysporiadať sa s diskrimináciou. Navyše sami priznávajú, že o diskriminácii nemajú dostatočné vedomosti a chýbajú im skúsenosti s jej preukazovaním. To v konečnom dôsledku potvrdzuje skutočnosť, že všetky prípady diskriminácie, o ktorých v citovanej správe informoval Národný inšpektorát práce, boli riešené ako reakcie na podnety a nie z vlastnej iniciatívy jednotlivých inšpektorátov.

Správa Národného inšpektorátu práce môže signalizovať aj ďalšie vážne nedostatky, ako napr. skutočnosť, že na základe doterajších výsledkov inšpektorátov v antidiskriminačnej oblasti verejnosť stráca dôveru v tieto inštitúcie, a preto počet podaní klesá, skutočnosť, že inšpektoráty práce nemajú dostatočné znalosti z oblasti týkajúcej sa práva SR, EÚ a medzinárodného práva, z oblasti antidiskriminácie, ďalej skutočnosť, že nemajú vyvinutú metodológiu na identifikovanie prípadov diskriminácie, ako aj skutočnosť, že inštitucionálno-organizačné nastavenie inšpektorátov práce nereflektuje potrebu špecializácie na oblasť antidiskriminácie, a skutočnosť, že legislatíva týkajúca sa inšpekcie práce má nedostatky v oblasti antidiskriminácie (napríklad neexistencia inštitútu

¹⁰ Pozri Správu o kontrole dodržiavania antidiskriminačnej legislatívy – Stav za rok 2009, vydanú Národným inšpektorátom práce, a Správu o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2009, vydanú Slovenským národným strediskom pre ľudské práva (pozri najmä str. 143 správy).

preneseného dôkazného bremena vzťahujúceho sa na prípady diskriminácie, v rozpore s požiadavkami práva EÚ). Všetky tieto skutočnosti naznačujú, že na úrovni inšpekcie práce v oblasti antidiskriminácie je potrebné urobiť viaceré systémové zmeny.¹¹

Napriek skutočnosti, že antidiskriminačný zákon za diskrimináciu z dôvodu pohlavia považuje aj diskrimináciu z dôvodu tehotenstva alebo materstva, zákonník práce a ďalšie predpisy upravujúce služobné pomery štátnych zamestnankýň nechránia dostatočne tehotné ženy pred diskrimináciou v oblasti pracovnoprávných vzťahov. Nedostatočná právna úprava skončenia pracovného (služobného) pomeru s tehotnou ženou v skúšobnej dobe vytvára veľký priestor na diskrimináciu tehotných žien v praxi.

Jedným z najvypuklejších prejavov je prepúšťanie tehotných žien v skúšobnej dobe po tom, čo sa zamestnávateľia počas jej plynutia dozvedia, že ich zamestnankyňa je tehotná. Na problém častého prepúšťania tehotných žien počas skúšobnej doby a následnej faktickej nemožnosti spätne sa domáhať svojich práv pravidelne upozorňuje aj Slovenské národné stredisko pre ľudské práva vo svojich správach.

Na situácii nemení nič ani skutočnosť, že chrániť tehotné ženy a ženy na materskej dovolenke pred prepúšťaním aj v skúšobnej dobe (a nielen po uplynutí skúšobnej doby, ako to Zákonník práce, resp. iné právne predpisy robia už v súčasnosti), vyplýva Slovenskej republike aj z jej medzinárodných záväzkov, ktoré majú prednosť pred zákonmi SR.

Zamestnávateľia argumentujú tým, že keďže v skúšobnej dobe môžu zamestnankyňu alebo zamestnanca prepustiť „z akéhokoľvek dôvodu alebo bez uvedenia dôvodu“, ani pri prepúšťaní tehotnej ženy nemusia svoje rozhodnutie odôvodňovať. Takúto argumentáciu nemožno v žiadnom prípade akceptovať a formuláciu „z akéhokoľvek dôvodu alebo bez uvedenia dôvodu“ nemožno interpretovať tak, že by pripúšťala možnosť prepustiť zamestnankyňu alebo zamestnanca z diskriminačného dôvodu, pretože inak by zákony a ustanovenia na ochranu pred diskrimináciou úplne stratili zmysel. V praxi je však pre takto prepustené ženy ťažké, ak nie nemožné, efektívne sa brániť pred takýmto prepúšťaním, resp. podniknúť právne kroky a dosiahnuť nápravu, ak už k nemu došlo.

Situáciu by zlepšila zmena legislatívy, ktorá by zakázala prepúšťanie tehotných zamestnankýň v skúšobnej dobe bez existencie opodstatneného dôvodu a bez písomného uvedenia tohto dôvodu v oznámení prepúšťanej zamestnankyni pod sankciou neplatnosti skončenia pracovného pomeru zamestnankyne, príp. služobného pomeru štátnej zamestnankyne v skúšobnej dobe.¹²

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy venovali v tejto oblasti náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Prijatť zákon o rodovej rovnosti, ktorý by zakotvil nielen princíp skutočnej rovnosti medzi mužmi a ženami, ale najmä mechanizmy jeho presadzovania.
- Zakotviť prenesenie dôkazného bremena na žalovanú stranu v antidiskriminačných prípadoch aj do občianskeho súdneho poriadku a právnej úpravy týkajúcej sa kompetencií inšpektorátov práce.
- Vzdelávať a scitlivovať sudcov a sudkyne v oblasti antidiskriminačného práva vrátane CEDAW a rodovej rovnosti.
- Vzdelávať expertov a expertky Slovenského národného strediska pre ľudské práva a zamestnancov a zamestnankyne inšpektorátov práce v oblasti antidiskriminačného práva vrátane CEDAW a rodovej rovnosti.

¹¹ Debrečieniová, J.: Inšpektoráty práce ako bariéry pri presadzovaní zásady rovnakého zaobchádzania – stručný popis problému. Nепublikovaný materiál, 2009.

¹² Tamtiež.

- Vyčleniť dostatočné množstvo finančných prostriedkov v kapitolách štátneho rozpočtu na činnosť Slovenského národného strediska pre ľudské práva, aby si mohlo dôsledne plniť úlohy „gender equality body“ a mohlo efektívne zastupovať poškodené osoby v diskriminačných prípadoch.
- Zmeniť legislatívu, ktorá by zakázala prepúšťanie tehotných zamestnankýň v skúšobnej dobe bez existencie opodstatneného dôvodu a bez písomného uvedenia tohto dôvodu v oznámení prepúšťanej zamestnankyni pod sankciou neplatnosti skončenia pracovného pomeru zamestnankyne, príp. služobného pomeru štátnej zamestnankyne v skúšobnej dobe.

Dočasné vyrovnávacie opatrenia

CEDAW Výbor odporúča, aby zmluvný štát použil dočasné vyrovnávacie opatrenia v súlade s článkom 4, odsekom 1 Dohovoru a jeho Všeobecné odporúčanie č. 25, ako súčasť nutnej stratégie pre urýchlené dosiahnutie skutočnej rovnosti žien vo všetkých potrebných oblastiach, no obzvlášť na najvyšších úrovniach rozhodovania. Výbor ďalej odporúča, aby vláda zvýšila povedomie politických strán a širokej verejnosti o dôležitosti týchto opatrení.¹³

Spomínaná druhá novela antidiskriminačného zákona¹⁴ opätovne zaviedla vyrovnávacie opatrenia pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva. V pôvodne predkladanom návrhu bola formulácia „Diskriminácia nie je prijatie dočasných vyrovnávacích opatrení orgánmi štátnej správy smerujúcich k odstráneniu znevýhodnení vyplývajúcich z dôvodov rasového alebo etnického pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine alebo etnickej skupine, pohlavia, veku alebo zdravotného postihnutia, ktorých cieľom je zabezpečiť rovnosť príležitostí v praxi“. Počas schvaľovania novely sa pozmeňujúcim návrhom Ústavnoprávneho výboru NR SR zrušila možnosť dočasnými vyrovnávacími opatreniami odstraňovať znevýhodnenia vyplývajúce z etnického a rasového pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine alebo etnickej skupine a pohlavia a nahradila sa možnosťou štátnych orgánov odstraňovať „formy sociálneho a ekonomického znevýhodnenia“. Prijaté ustanovenie o dočasných vyrovnávacích opatreniach teda nakoniec neumožňuje prijímať tieto opatrenia s cieľom odstraňovať znevýhodnenia prameniace z diskriminácie na základe pohlavia a rodu alebo z diskriminácie na základe rasy a etnicity.

Uvedené ustanovenie ignoruje skutočnosť, že ženy a príslušníci rómskeho etnika čelili dlhodobej a systematickej diskriminácii, ktorej výsledkom je znevýhodnené postavenie mnohých žien a príslušníkov a príslušníčok rómskych komunit, ktoré platné ustanovenie o dočasných vyrovnávacích opatreniach nebude schopné efektívne napraviť, nakoľko nereflektuje skutočnosť, že tieto osoby boli a naďalej sú znevýhodňované na základe pohlavia/rodu a v prípade rómskej menšiny aj na základe príslušnosti k etnickej skupine alebo národnostnej menšine. Navyše, v zákone zakotvené opatrenia môžu byť prijímané výlučne orgánmi štátnej správy, čo už principiálne vyvoláva otázky o reálnych možnostiach adresnosti a efektivity týchto opatrení. Skutočnosť, že Slovenské národné stredisko pre ľudské práva doposiaľ nebolo informované ani o jednom takomto opatrení, hoci subjekty, ktoré by tieto opatrenia prijímali, majú zákonnú povinnosť Stredisko o tejto skutočnosti informovať¹⁵, môžu byť dôkazom o absolútnej neefektívnosti zákonného konceptu dočasných vyrovnávacích opatrení v praxi. Absencia zakotvenia dočasných vyrovnávacích opatrení z dôvodu pohlavia je takisto jednou z významných prekážok dosiahnutia skutočnej rovnosti medzi mužmi a ženami.

¹³ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 13.

¹⁴ Pozri text Hromadnej pripomienky, k novele zákonníka práce na odstránenie diskriminácie a ochranu tehotných žien, ktorú predložili mimovládne organizácie Občan, demokracia a zodpovednosť, OZ Možnosť voľby a ASPEKT dostupný na <http://www.oad.sk/?q=node/565>.

¹⁵ § 8a ods. 4 zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy venovali v tejto oblasti náležitú pozornosť nasledujúcemu odporúčaniam:

- Uzákoniť možnosť prijatia dočasných vyrovnávacích opatrení smerujúcich k odstráneniu znevýhodnení vyplývajúcich z dôvodu pohlavia, a to orgánmi štátnej správy, územnej samosprávy, záujmovej samosprávy, verejnoprávnych inštitúcií a zamestnávateľmi.

Národný mechanizmus pre zlepšenie postavenia žien

Adriana Mesochoritsová, Jana Zezulová, Možnosť voľby

Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien (ďalej len CEDAW Výbor) vo svojich zisteniach vyslovil znepokojenie nad „obmedzenou kapacitou národného mechanizmu zmluvného štátu adekvátne zabezpečiť koordináciu gender mainstreamingu vo všetkých oblastiach a na všetkých úrovniach“ a zároveň odporučil SR, aby ďalej posilňovala národný mechanizmus, a to jasným zadefinovaním kompetencií a zodpovedností jeho rôznych zložiek, zlepšením ich koordinácie, zabezpečením ľudských a finančných zdrojov tak, aby sa účinne podieľal na presadzovaní ľudských práv žien na všetkých úrovniach¹⁶.

Inštitucionálne mechanizmy pre zlepšenie postavenia žien a zabezpečenie problematiky rodovej rovnosti v SR sa napriek odporúčaniam CEDAW Výboru nezmenili, t.j. pretrváva naďalej stav, kedy nemožno zabezpečiť koncepčnú, systematickú a prierezovú implementáciu rodových politik do praxe prostredníctvom adekvátne vybudovaných inštitúcií. Existujúce inštitucionálne mechanizmy v SR sú nedostatočné a neefektívne a slúžia skôr k navodeniu dojmu, že vláda SR si plní svoje medzinárodné záväzky. Na základe monitorovania situácie v tejto oblasti je potrebné konštatovať, že od prijatia záverečných zistení CEDAW Výborom dňa 18. júla 2008 až doposiaľ¹⁷ vláda SR neuskutočnila žiadne kroky a neprijala žiadne efektívne opatrenia, ktorými by relevantné odporúčania naplnila.

Rada vlády Slovenskej republiky pre rodovú rovnosť

Rada vlády Slovenskej republiky pre rodovú rovnosť (ďalej iba „Rada“) bola zriadená uzn. vlády SR č. 862 z 11. októbra 2007 ako poradný, koordinačný, konzultatívny, odborný a iniciatívny orgán vlády Slovenskej republiky pre problematiku rodovej rovnosti. Orgánmi Rady sú Exekutívny a Konzultačný výbor.¹⁸ Jedným z najväčších nedostatkov Rady je fakt, že jej rozhodnutia nie sú pre vládu a ani jednotlivé rezorty právne záväzné. Podľa jej Štatútu¹⁹ Rada „pripravuje opatrenia(...)“, „predkladá (...) návrhy, podnety a odporúčania v oblasti rodovej rovnosti“ a pod.), t.j. Rada nemá výkonné kompetencie a právnu silu na presadzovanie komplexných opatrení potrebných na zmenu situácie v oblasti diskriminácie žien a rodovej rovnosti. Túto situáciu ešte podčiarkuje fakt, že nebola zriadená všeobecne záväzným právnym predpisom zodpovedajúcej právnej sily.

Medzi výrazné nedostatky Rady patrí aj to, že nie sú stanovené žiadne verejné kontrolné mechanizmy jej činnosti, ktoré by umožnili mapovať plnenie, resp. neplnenie jednotlivých úloh, ako aj nakladanie

¹⁶ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 14 a 15. Preklad o. z. Možnosť voľby.

¹⁷ Táto časť správy monitoruje obdobie júl 2008 – október 2010. Napriek tomu, že už v období od nástupu novej vlády od 9. júla 2010 dochádzalo k návrhom na zmenu v oblasti inštitucionálneho zabezpečenia, v čase písania tejto správy ešte neboli viaceré zmeny potvrdené, resp. pre ich krátku platnosť nebolo možné zhodnotiť ich fungovanie.

¹⁸ Exekutívny výbor je orgánom Rady, ktorý bude zabezpečovať prípravu dokumentov na rokovanie rady a implementovať závery rady v jednotlivých rezortoch a organizáciách (čl. 6 ods. 1, Štatútu Rady vlády pre rodovú rovnosť). Konzultačný výbor je konzultačno-odborným orgánom Rady, ktorý navrhuje aktuálne témy pre rokovanie Rady. Predstavuje fórum na výmenu názorov v oblasti rodovej rovnosti (...) (čl. 7 ods. 1, Štatútu Rady vlády pre rodovú rovnosť).

¹⁹ Štatút Rady vlády Slovenskej republiky pre rodovú rovnosť, schválený vládou SR dňa 11. októbra 2007 uzn. č. 862/2007.

s finančnými prostriedkami Rade určenými.²⁰ Rada navyše nemá vytvorený nijaký zodpovednostný mechanizmus pre subjekty v nej zastúpené, čo znamená, že povinnosti subjektov pri implementácii opatrení sú *de facto* nezáväzné (napr. ministerstvá, ktoré v Rade zastupujú štátni tajomníci/štátne tajomníčky, nie sú povinné zverejňovať odpočet stavu uplatňovania rodovej rovnosti v rámci rezortu a nie sú ani povinné vykonávať potrebné opatrenia na zlepšenie situácie).

Súčasná štruktúra Rady nezodpovedá zásadám pluralitného, demokratického a odborného rozhodovania o veciach verejných, naopak, súčasný model vytvára situáciu nerovnováhy moci a autoritatívneho politického rozhodovania o rodových politikách. Čo sa týka rôznorodosti zastúpenia subjektov v Rade, je potrebné poznamenať, že ide o nerovnocenné postavenie predstaviteľov vlády a iných subjektov v tomto orgáne a nevyváženosti ich politickej a odbornej reprezentácie. Radu tvorí 1 predseda²¹ (minister Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny – ďalej len MPSVR SR), tajomník, 2 podpredsedovia (podpredseda vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny; druhým podpredsedom je štátny tajomník MPSVR SR) a členovia Rady, z toho: 16 zástupcov z vládnych inštitúcií (prevažne štátni tajomníci z ministerstiev), 20 zástupcov iných inštitúcií (predseda Výboru NR SR pre ľudské práva, predseda KOZ, generálny prokurátor, predsedovia samosprávnych krajov a i.) a iba 3 zástupcovia MVO.²² Vzhľadom na to, že prevažná väčšina týchto ľudí nemá odborné kompetencie v téme rodovej rovnosti,²³ vyvstávajú tu odôvodnené pochybnosti o ich schopnostiach kompetentne sa vyjadrovať a rozhodovať o tak zložitých otázkach, aké táto téma nevyhnutne nastoľuje. Tento fakt zároveň spochybňuje samotnú činnosť Rady a jej postavenia ako koordinačného a poradného orgánu vlády SR. Fakt, že v Rade majú svoje zastúpenie iba 3 MVO (a to aj napriek tomu, že najväčšiu expertízu v tejto téme majú v SR práve MVO), vyvoláva otázku o transparentnom a participatívnom prístupe k občianskej spoločnosti, keďže pri hlasovaní o dôležitých rozhodnutiach je hlas 3 ľudí zanedbateľný.²⁴ Z uvedeného vyplýva, že Rada vlády v žiadnom prípade nepredstavuje miesto, kde by dochádzalo k transparentnej, odborne fundovanej kritickej diskusii o potrebných opatreniach na zmenu situácie v oblasti rodovej rovnosti a ich následnej realizácii. Mnohé napovedá aj skutočnosť, že jediný medzirezortný orgán vlády SR pre otázky rodovej rovnosti má neproporcionálne rodové zastúpenie: Rada je 43 členná, z toho 14 žien, čo predstavuje 32,56% zastúpenie žien. Napriek tomu, že SR má výrazné nedostatky v riadnej a komplexnej implementácii princípu rodovej rovnosti do všetkých verejných politik, pracovné nasadenie Rady vlády nevytvára zázemie pre napĺňanie tohto cieľa a s ním súvisiacich úloh, keďže Rada doposiaľ zasadala iba 2x ročne²⁵ a jej konkrétne výstupy sú minimálne.

Ďalšie výhrady k fungovaniu Rady sa týkajú nejasností v postavení a úlohách Exekutívneho a Konzultačného výboru²⁶, nečitateľných mechanizmov nakladania s rozpočtovými prostriedkami

²⁰ Jediným „náčrkom“ tohto kontrolného mechanizmu je podľa čl. 3 ods. 11 Štatútu fakt, že „Rada pripravuje, prerokováva a predkladá súhrnné správy o svojej činnosti a dosiahnutom pokroku v oblasti rodovej rovnosti vláde SR a vláda SR následne informuje NR SR“. V praxi to znamená, že samotná Rada pripraví o svojej činnosti správu, ktorá je bez dostatočnej diskusie schválená vládou SR – t.j. neexistuje žiaden nezávislý odborný evaluačný mechanizmus odpočtu jej činnosti.

²¹ Autorka v tejto časti zámerne nepoužíva rodovo citlivý jazyk, pretože sa pridrižiava schváleného Štatútu a tým upozorňuje na fakt, že samotná Rada vlády vo svojich základných dokumentoch nepoužíva rodovo citlivý jazyk.

²² Ak si tieto skutočnosti dáme do súvisu s čl. 5 ods. 7 Štatútu, ktorý ustanovuje, že „na prijatie záverov a uznesení je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny prítomných“, je zrejmé, že možno iba ťažko hovoriť o vyrovnaných rozhodovacích možnostiach ďalších subjektov, napr. MVO, príp. ďalších inštitúcií. Navyše, predseda rady sám rozhoduje o tom, koho vymenuje z nominácií MVO za členov rady a to bez akýchkoľvek zafinovaných odborných a transparentných kritérií.

²³ To, že niekto zastáva funkciu ministra/ministerky či štátneho tajomníka/štátnej tajomníčky, ešte nie je dostatočnou zárukou toho, že je aj expertom/expertkou v téme rodovej rovnosti. Pre výber členov Rady nebola ustanovená žiadna podmienka odbornej spôsobilosti v téme, t.j. členstvo je udeľované len na základe vykonávania inej funkcie či členstva v nejakej inštitúcii.

²⁴ To sa napr. prejavilo pri schvaľovaní Národného akčného plánu rodovej rovnosti na roky 2010-2013, kedy zástupkyňa MVO predniesla na zasadnutí Rady vlády Hromadnú pripomienku MVO a verejnosti k NAP-u a na základe nej požiadala Radu vlády, aby vláde SR neodporučila tento dokument na schválenie. Napriek predneseným výhradám Rada vlády bez pripomienok a výhrad NAP odporučila na schválenie.

²⁵ Rada zasadala v roku 2008: 6. júna 2008 a 18. decembra 2008; v roku 2009: 22. júna 2009 a 3. novembra 2009 a v roku 2010 doposiaľ 1x: 27. apríla 2010.

²⁶ Tieto orgány Rady sú nastavené nekoncepčne: Najväčší odborný potenciál v oblasti rodovej rovnosti majú členky a členovia Konzultačného výboru – ako zástupkyne a zástupcovia MVO z oblasti rodovej rovnosti (zaujímavosťou je, že jediný moment, kedy je explicitne požadovaná skúsenosť v téme rodovej rovnosti, je práve a iba výlučne pri členstve MVO), akademických a výskumných inštitúcií. Napriek tomu Konzultačný výbor nemá žiadne právomoci na presadenie potrebných opatrení, skôr naopak - návrhy a závery z ich rokovaní môžu byť v písomnej podobe predkladané Exekutívnemu výboru (žiadne iné

Rady, neexistujúcej garancie rozpočtového krytia v budúcnosti, nerešpektovania princípu otvorenosti a verejnosti pri fungovaní Rady²⁷.

Rada vlády v súčasnej podobe slúži ako formálna inštitúcia bez akýchkoľvek výkonných kompetencií a možnosti reálne ovplyvniť politické rozhodnutia, ktoré by smerovali k napĺňaniu ľudských práv žien a rodovej rovnosti a ako taký slúži len na zastieranie reality pred medzinárodnými ľudskoprávnymi inštitúciami. Uvedené nedostatky jasne poukazujú na to, že Rada nedokáže v žiadnom prípade adekvátne zabezpečovať koordináciu gender mainstreamingu vo všetkých oblastiach a na všetkých úrovniach.

Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny

V SR existuje na úrovni ústredného orgánu štátnej správy iba jediný subjekt, ktorý sa zaoberá problematikou rodovej rovnosti a tým je Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí (ďalej Odbor RR a RP) na MPSVR SR. Napriek tomu, že v roku 2006 došlo k jeho pretransformovaniu²⁸, tento krok nesprevádzali potrebné systémové opatrenia.

Podľa Organizačného poriadku MPSVR SR, Odbor RR a RP tvorí štátne politiky v oblasti rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí, zodpovedá a koordinuje celoštátny systém rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí, spracúva strategické a koncepčné materiály súvisiace s rodovou rovnosťou a rovnosťou príležitostí, spolupracuje pri implementácii práva Európskej únie a medzinárodných dohovorov v oblasti rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí a pod. Napriek takto definovaným zodpovednostiam, nemá MPSVR SR dostatočné právomoci a možnosti na ich reálne naplnenie, pretože nie je možné, aby takúto nadrezortnú a prierezovú úlohu na seba prevzalo výlučne jedno ministerstvo, resp. jeden odbor. Ak má dochádzať k tvorbe systémových opatrení v oblasti rodovej rovnosti s celoštátnym dosahom, je potrebné, aby koordinačnú úlohu prevzal na seba orgán s nadrezortnými kompetenciami (napr. Úrad vlády - Úrad podpredsedu vlády), ako aj všetky ministerstvá, ktoré by gestorovali uplatňovanie rodovej rovnosti v oblastiach ich vecnej pôsobnosti (napr. na každom ministerstve by bol samostatný odbor, ktorý by mal za úlohu implementáciu rodových politík). MPSVR SR a ním zriadený Odbor RR a RP navyše nemá na zabezpečenie stanovených úloh ani dostatočnú legislatívnu oporu - tzv. Kompetenčný zákon²⁹, ktorý špecifikuje vecnú pôsobnosť jednotlivých ústredných orgánov štátnej správy, nedefinuje MPSVR SR ako ústredný orgán štátnej správy aj pre oblasť rodovej rovnosti (resp. podľa tohto zákona nemá MPSVR SR vo vecnej pôsobnosti agendu rodovej rovnosti) a dokonca mu ani neurčuje gesciu uplatňovania rodového hľadiska v oblastiach, ktoré má vo svojej vecnej pôsobnosti (napr. pracovnoprávne vzťahy, politiku trhu práce, stratégiu zamestnanosti, štátnu rodinnú politiku i.). Na strane druhej, ak by aj Odbor mal všetky potrebné, legislatívne ukotvené kompetencie na uplatňovanie rodových politík v oblastiach prislúchajúcich pod riadenie MPSVR SR, nemá dostatočné odborné a personálne kapacity na ich reálne uplatnenie. Výberové konania na zaradenie na pracovné pozície na Odbor RR a RP nie sú podmieňované pracovnými skúsenosťami v téme a nie

možnosti, okrem toho, že môžu navrhovať témy pre rokovanie Rady, nie sú ustanovené), ktorého úlohou je zabezpečovať prípravu dokumentov na rokovanie Rady a implementovať závery v jednotlivých rezortoch. Exekutívny výbor však nie je viazaný žiadnou povinnosťou zohľadňovať stanoviská Konzultačného výboru a posúvať ich na prerokovanie Rade vlády. Exekutívny výbor je zložený zo zástupcov ministerstiev, Úradu splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity, Národného inšpektorátu práce, Inštitútu pre výskum práce a rodiny, pričom opäť nie je podmienkou odbornosť v téme. Výsledkom takto nastaveného mechanizmu je, že je minimálna šanca, aby sa presadil akýkoľvek odborný názor ktorejkoľvek členky/člena Konzultačného výboru, čo iba potvrdzuje, že ide o výbor s absolútne zredukovanými výkonnými a rozhodovacími možnosťami a ako taký slúži iba predstieranie záujmu o názory rodových expertiek a expertov z MVO či akademickej pôdy a na vytvorenie iluzórnej spolupráce vlády a MVO.

²⁷ Podľa čl. 5 ods. 11 „Rokovania rady sú neverejné, ak rada nerozhodne inak, o účasti zástupcov masovokomunikačných prostriedkov rozhodne predseda“. Taktiež napr. členky a členovia Konzultačného výboru, kde je sústredený odborný potenciál v téme rodovej rovnosti, nemajú právo sa zúčastniť rokovania Rady vlády, ak ich neprizve podľa potreby alebo programu, alebo na návrh člena samotná Rada. Podobná situácia platí aj pre členky a členov Exekutívneho výboru, ako aj pre ďalšiu odbornú a občiansku spoločnosť.

²⁸ Z Odboru rodinnej a rodovej politiky sa stal Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí a bol začlenený pod priamu gesciu ministerky práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Spojenie rodovej politiky s rodinnou politikou nepriamo implikovalo zúženie témy rodovej rovnosti iba na oblasť rodiny/súkromných vzťahov a navodzovalo predstavu, že nie je predmetom ostatných verejných politík.

²⁹ Zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov.

sú preverované ani znalosti v problematike rodovej rovnosti a ľudských práv žien. Výsledkom často je, že na odbore pracujú mnohí ľudia bez dostatočných kvalifikačných predpokladov a bez odborných spôsobilostí na tvorbu a realizáciu verejných politík v oblasti rodovej rovnosti. Na strane druhej, počet ľudí pracujúcich na odbore je minimálny (cca 10 ľudí) a neumožňuje, aby sa téme venovala adekvátne pozornosť a aby úlohy s ňou súvisiace boli vykonávané systematicky komplexne.

V rámci Odboru pôsobí aj Oddelenie podporného strediska k rovnosti príležitostí, ktoré má poskytovať metodické vedenie v otázkach implementácie horizontálnej priority rovnosť príležitostí v štrukturálnych fondoch, zabezpečovať koordináciu pri implementácii, monitorovaní a hodnotení horizontálnej priority rovnosť príležitostí na úrovni operačných programov a pod. Pre Oddelenie platia rovnaké, vyššie uvedené výhrady – absolútna personálna poddimenzovanosť, nedostatok expertného potenciálu v oblasti rodovej rovnosti a nedostatočné právomoci a kompetencie na reálne zabezpečovanie úloh vyplývajúcich z koordinácie horizontálnej priority.

Úrad vlády SR

Na najvyššej vládnej úrovni spadajú úlohy súvisiace s ľudskými právami žien do kompetencie podpredsedu vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny. Ďalším pracoviskom, ktoré by malo zastrešovať problematiku rodovej rovnosti a ľudských práv žien je Sekcia ľudských práv a menšín na Úrade vlády SR. Sekcia sa zaoberá problematikou ľudských práv, národnostných menšín a etnických skupín, ako aj spoluprácou s mimovládnyimi neziskovými organizáciami. Napriek takejto širokej náplni nemá sekcia žiaden organizačný útvar (odbor), ktorý by sa špeciálne venoval téme rodovej rovnosti a nemá ani odborný personál, ktorý by dokázal koncepčne riešiť problematiku rodovej rovnosti. MVO dlhodobo poukazujú na fakt, že pokiaľ nebude téma rodovej rovnosti riešená najmä na tejto úrovni (sekcia by mala najmä koordinovať tému na celoštátnej úrovni a spolupracovať s ďalšími orgánmi štátnej a verejnej správy a samosprávy), nie je možné, aby sa téma stala prierezovou agendou.

Národná rada SR

Inštitucionálne zabezpečenie problematiky rodovej rovnosti na parlamentnej úrovni zastrešuje Výbor Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR) pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien³⁰, ktorý je iniciatívnym a kontrolným orgánom NR SR. Úlohou parlamentných výborov ako kontrolných orgánov národnej rady je rokovať o návrhoch zákonov pridelených národnou radou. Okrem toho sú výbory oprávnené predkladať návrhy zákonov.³¹

Výbor NR SR pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien na svojich schôdzkach v monitorovanom období rokoval aj o dokumentoch týkajúcich sa rodovej problematiky a ľudských práv žien, a to konkrétne o Návrhu poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Ľudmily Muškovej a Štefana Zelníka na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, o Národnej stratégii rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013 a o Súhrnnej správe o stave rodovej rovnosti a o činnosti Rady vlády Slovenskej republiky pre rodovú rovnosť. V prípade návrhu novely zákona č. 576/2004 Z.z. slovenské i zahraničné mimovládne organizácie a Kancelária WHO na Slovensku vyjadrili svoj nesúhlas s týmto návrhom z dôvodu ďalšieho okliešťovania práv žien týkajúcich sa nediskriminačného a účinného prístupu k interrupcii.³² Na 48. rokovaní Výboru vystúpili aj zástupkyne mimovládnych organizácií Možnosť voľby a Občan a demokracia, ktoré z uvedených dôvodov odporučili Výboru nepokračovať v rokovaní o návrhu zákona. Výbor pripomienky akceptoval a návrh

³⁰ Po voľbách v júni 2010 a nástupe novej vlády došlo v názve spomínaného Výboru k zmene a „postavenie žien“ z názvu vypadlo. I keď kvôli krátkemu časovému úseku, nie je možné zhodnotiť činnosť Výboru od júla 2010 do decembra 2010, už samotné skrátenie názvu naznačuje, že téma ľudských práv žien nie je v popredí záujmu NR SR.

³¹ Dostupné na <http://www.nrsr.sk/default.aspx?sid=vybory/kompetencie>.

³² Tento návrh zákona bol nakoniec prijatý NR SR v júni 2009 a do účinnosti vstúpil 1. septembra 2009. Viac k tejto novele pozri túto monitorovaciu správu, kapitola Sexuálne a reprodukčné zdravie.

zákona nepodporil³³. Čo sa týka Národnej stratégie rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013 a Súhrnnej správe o stave rodovej rovnosti a o činnosti Rady vlády Slovenskej republiky pre rodovú rovnosť, Výbor ich odporučil národnej rade zobrať na vedomie. Tomuto schváleniu predchádzala diskusia, kde jedna z poslankyň „konštatovala výrazné zaostávanie SR vo viacerých oblastiach rovnoprávnosti žien a mužov“ a jeden z poslancov „poukázal na potrebu zapojenia mužov do boja proti diskriminácii“.³⁴

Až na horeuvedené zmienky sa Výbor NRSR pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien na žiadnej zo svojich monitorovaných schôdzí explicitne nezaoberal diskrimináciou žien a násilím páchaným na ženách ani nevenoval svoju pozornosť potrebe, nevyhnutnosti a povinnosti zavádzania rodového hľadiska do všetkých procesov rozhodovania na úrovni decíznej sféry.

Výbor sa doteraz nevyjadril ani k Tieňovej správe mimovládnych organizácií, ktorá bola predložená na zasadnutí CEDAW Výboru v New Yorku v roku 2008, ani nereagoval na Záverečné zistenia CEDAW Výboru smerom k Slovenskej republike. Je síce fakt, že Výbor na jednom zo spomínaných stretnutí konštatoval, že Slovensko zaostáva v „oblastiach rovnoprávnosti“ a že je nutné zapojiť mužov do boja proti diskriminácii, žiadny proaktívny prístup v tejto veci však neuskutočnil ani sa nezaoberal konkrétnymi návrhmi opatrení. MVO však kladne hodnotia spoluprácu s poslancom L. Nagyom (členom spomínaného Výboru v 4. volebnom období), ktorý jediný bol otvorený konštruktívne viesť dialóg a rokovať o pripomienkach k návrhom zákonov.

Verejný ochranca práv³⁵

Na základe monitoringu správ o činnosti Verejného ochranca práv (VOP)³⁶ konštatujeme, že sa ani jedna z nich nezaoberala problematikou diskriminácie žien – a to ani v časti o riešení podnetov zo strany občanov a občianok, ani v časti o proaktívnej činnosti verejného ombudsmana. Správa za rok 2008 nereflektuje na Záverečné zistenia CEDAW Výboru. V správe zo 14.7.2008 (uverejnenej v súvislosti s predložením Druhej, tretej a štvrtej periodickej správy vlády SR³⁷ CEDAW Výboru) verejný ochranca vyjadril svoje poznatky k problematike diskriminácie žien a konštatuje, že „za šesťročné obdobie činnosti (2002 – 2008) verejný ochranca práv preukázal 767 prípadov porušenia základných práv a slobôd fyzických osôb a právnických osôb. Ani v jednom prípade nešlo o prípad diskriminácie z dôvodu pohlavia ani diskriminácie z iného dôvodu. Pohlavie (prípadne pohlavie a iný diskriminačný faktor [...]) bolo zastúpené v minimálnej miere. S hore uvedeným problémom sa verejný ochranca práv stretáva skôr v rámci neformálnych stretnutí a besied s občanmi [...]. Skúsenosti s diskriminačným konaním sú v prevažnej miere uvádzané v súvislosti s pracovnoprávnymi vzťahmi, najmä v súkromnej sfére.“ V správe sa ďalej uvádza, že subjektívne pocity diskriminácie vo viacerých prípadoch nespĺňali zákonné podmienky diskriminácie a v prípadoch diskriminačného konania bolo ťažké zabezpečiť dôkazy. V závere správy sa konštatuje, že takéto podnety sú adresované Kancelárii ombudsmana veľmi zriedkavo, napriek tomu sa Kancelária problematikou intenzívne zaoberá. Ak by však toto konštatovanie zodpovedalo skutočnosti, Kancelária by vykazovala svoju činnosť a aktivity zamerané na túto problematiku vo svojich odpočtových správach za posledné dva roky v časti

³³ Zápisnica zo 48. schôdze Výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a postavenie žien, 4. jún 2009.

³⁴ Zápisnica z 58. schôdze Výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien, 26. november 2009.

³⁵ Verejný ochranca práv je nezávislý orgán Slovenskej republiky, ktorý v rozsahu a spôsobom ustanoveným zákonom chráni základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb v konaní pred orgánmi verejnej správy a ďalšími orgánmi verejnej moci, ak je ich konanie, rozhodovanie alebo nečinnosť v rozpore s právnym poriadkom. V zákonom ustanovených prípadoch sa verejný ochranca práv môže podieľať na uplatnení zodpovednosti osôb pôsobiacich v orgánoch verejnej moci, ak tieto osoby porušili základné právo alebo slobodu fyzických osôb a právnických osôb. Všetky orgány verejnej moci poskytnú verejnému ochrancovi práv potrebnú súčinnosť.

³⁶ Správa o činnosti (marec 2009) a Správa o činnosti (marec 2010), správa zo 14.7.2008 „Prezentácia Druhej, tretej a štvrtej periodickej správy Slovenskej republiky k Dohovoru OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien“. Dostupné na <http://www.vop.gov.sk/verejny-ochranca-prav>.

³⁷ Vláda SR, uznesenie č. 870/2006 Druhá a tretia periodická správa SR k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW) (za obdobie 1998 – 2006). Neskôr vláda premenovala túto správu na Druhú, tretiu a štvrtú periodickú správu SR k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW). Periodickú správu vypracovalo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR a Ministerstvo zahraničných vecí SR v spolupráci s vecne príslušnými ministerstvami.

o proaktívnej činnosti. V obidvoch správach sa objavila zmienka o rodovej rovnosti explicitne len raz, a to v časti o medzinárodnej spolupráci, kedy verejný ochranca práv na stretnutí v Bratislave diskutoval s arménskym ombudsmanom „o problematike rodovej rovnosti“.³⁸

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností odporúčame, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy venovali pri tvorbe inštitucionálnych mechanizmov na podporu rodovej rovnosti náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Vypracovať komplexnú analýzu doterajšieho fungovania Rady vlády pre rodovú rovnosť a na základe nej navrhnuť systematické zmeny, ktoré by viedli k sfunkčneniu tejto inštitúcie. Cieľom reštrukturalizácie Rady vlády by malo byť:
 - a.) vytvorenie inštitúcie s jasnými kompetenciami, rozpočtom, stanovenými verejnými kontrolnými mechanizmami a odborným zázemím,
 - b.) vytvorenie inštitúcie, ktorá bude môcť reálne uplatňovať rodové hľadisko pri tvorbe, implementácii a vyhodnocovaní vládnych politík a ich dopadov.
- Zmeniť relevantnú legislatívu tak, aby došlo k vytvoreniu komplexného inštitucionálneho zabezpečenia rodovej rovnosti na úrovni ústredných orgánov štátnej správy (napr. vytvoriť Úrad podpredsedníčky vlády pre rodovú rovnosť a ľudské práva žien, ktorý by mal nadzortné kompetencie v oblasti uplatňovania rodového hľadiska a bol by schopný koordinovať štátnu politiku v oblasti rodovej rovnosti; vytvoriť odbory na každom ministerstve, ktoré by slúžili ako focal pointy pre uplatňovanie rodovej rovnosti).
- Navýšiť personálne kapacity existujúcich inštitucionálnych mechanizmov (napr. posilniť odbor na MPSVR SR), pričom výberovým kritériom na obsadzovanie týchto pozícií by mala byť odbornosť v téme rodovej rovnosti a ľudských práv žien.
- Zabezpečiť, napríklad prostredníctvom rodového vzdelávania, aby všetci a všetky, ktorí/ktoré majú dosah na tvorbu a implementáciu verejných politík, mali dostatočné rodové kompetencie na výkon tejto praxe.
- Vytvoriť nezávislú inštitúciu pre podporu rodovej rovnosti, ktorej cieľom by bolo zhromažďovať a šíriť informácie, vypracovávať analýzy a vďaka získaným poznatkom efektívne vstupovať do tvorby, implementácie a vyhodnocovania vládnych politík z rodového hľadiska.
- Vytvárať inštitucionálne mechanizmy na zabezpečenie problematiky rodovej rovnosti aj na úrovni obcí a samosprávnych krajov a cielene ich podporovať.

Národná stratégia rodovej rovnosti a Národný akčný plán

Adriana Mesochoritsová, Možnosť voľby

CEDAW Výbor vo svojich zisteniach upozornil ma absenciu národného akčného plánu pre rodovú rovnosť a nabádal zmluvný štát, aby „urýchlene prikočil k formulácii a následnému prijatiu novej Národnej stratégie pre rodovú rovnosť na obdobie rokov 2009 až 2013 za účasti všetkých vládnych sektorov a v konzultácii s relevantnými mimovládnyimi organizáciami“.³⁹

Národná stratégia rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013

Vláda SR schválila Národnú stratégiu rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013 na svojom zasadnutí dňa 8. apríla 2009 SR uznesením č. 279/2009. Napriek tomu, že rodovú rovnosť nie je možné efektívne

³⁸ Správa za marec 2009, s. 92.

³⁹ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, Záverečné zistenia: Slovensko, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 16 a 17. Preklad o. z. Možnosť voľby

presadzovať bez koordinovaného pôsobenia viacerých rezortov, inštitúcií, MVO a ďalšej odbornej verejnosti, MPSVR SR, ako navrhovateľ stratégie, neuplatnil tento typ koncepcie. Na vypracovanie stratégie nebola vytvorená žiadna medzirezortná pracovná skupina, vrátane prizvania odbornej verejnosti a na jej prípravu neboli vyčlenené ani žiadne finančné prostriedky. Celú stratégiu vypracovával najmä Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí na MPSVR SR, ktorý nevytvoril priestor pre systematický konzultačný proces. MVO neboli do prípravy vôbec prizvané, svoje kritické výhrady mali možnosť vyjadriť iba prostredníctvom niekoľkých svojich členiek pracujúcich v Konzultačnom a Exekutívnom výbore Rady vlády pre rodovú rovnosť, a aj to vo veľmi obmedzenej forme. Členky a členovia Rady vlády pre rodovú rovnosť mali možnosť zoznámiť sa iba s jednou zo skorších verzií stratégie, pričom záverečná, finálna verzia stratégie im na pripomienkovanie vôbec nebola predložená. Záverečný text materiálu bol teda uvoľnený do medzirezortného pripomienkového konania bez toho, aby bola odbornej verejnosti o tom poskytnutá informácia (o uvoľnení materiálu do pripomienkovania sa dozvedeli MVO iba náhodou a v čase, kedy už nebolo možné zaslať pripomienky). MVO dokonca neboli prizvané do pripomienkového konania ako pripomienkujúce subjekty. Všetky tieto aktivity vyvolávajú veľké pochybnosti o tom, že vláda SR mala záujem vypracovať odborne fundovaný dokument vytvorený na základe odbornej a otvorenej diskusii relevantných aktérov a aktérok.

Prijatá stratégia nevytvára priestor pre nastavenie systematických riešení v oblasti ľudských práv žien a rodovej rovnosti. Materiál sa úplne cielene vyhýba pojmu diskriminácie žien, pracuje iba s pojmom rodová nerovnosť (navyše, v stratégii sa neustále zdôrazňuje, že nerovnosť má negatívne dopady aj na mužov, bez toho aby bolo jasne pomenované, že jedným z najzávažnejších dopadov rodovej nerovnosti je práve diskriminácia žien). V stratégii dochádza k zamieňaniu pojmov, používa sa nesprávna terminológia (napr. pojem rodová rovnosť je chápaný ako zameniteľný za pojem rovnosť príležitostí) a od toho sa odvíja aj nesprávne zadefinovanie potrebných opatrení. Stratégia úplne opomína fakt, že je potrebné prijať aj špeciálne opatrenia zamerané na odstránenie diskriminácie žien a rodovej nerovnosti, ako aj kroky, ktoré prispievajú k zmene štrukturálnych praktík a mechanizmov (bez chápania rodovej nerovnosti a diskriminácie žien ako štrukturálnych problémov nie je možné situáciu riešiť).

Národný akčný plán rodovej rovnosti na roky 2010 – 2013

Rovnako ako pri tvorbe stratégie, aj samotný priebeh prípravy Národného akčného plánu rodovej rovnosti na roky 2010 – 2013⁴⁰ (ďalej NAP) bol poznačený nedostatočnou odbornou verejnou diskusiou k jednotlivým opatreniam a do procesu jeho tvorby neboli v dostatočnej miere prizvané/ní expertky/experti pre jednotlivé oblasti.⁴¹ MVO kritizovali tento proces a zaslali významným predstaviteľkám a predstaviteľom vlády SR otvorené listy, v ktorých poukázali na problémové oblasti plánu a vyzvali vládu na otvorený dialóg s MVO a ďalšou odbornou verejnosťou. Otvorené listy vláda odignorovala.

Zhrnutie najväčších výhrad MVO k NAP-u⁴²:

Výrazným nedostatkom NAP-u je jeho nekonceptnosť, čo znemožňuje systémový, interdisciplinárny a medzirezortný prístup k presadzovaniu rodovej rovnosti. Mnohé z opatrení sú nezrozumiteľné,

⁴⁰ Národný akčný plán rodovej rovnosti na roky 2010 – 2013, prijatý uznesením vlády SR č. 316/2010.

⁴¹ Po viacerých verejných kritických pripomienkach MVO k tvorbe NAP-u napokon MPSVR SR v novembri 2009 pripravilo dvojdiňové pracovné stretnutie expertiek a expertov z rôznych inštitúcií, na ktorom sa vypracovali základné systémové opatrenia pre posilňovanie rodovej rovnosti v mnohých oblastiach verejných politík. Pracovné stretnutie, ktoré mohlo predstavovať začiatok konštruktívnej diskusie, sa však stalo len ďalším zbytočným plytvaním verejných výdavkov, pretože väčšina návrhov sa do pripravovaného NAP-u nedostalo, a tie, ktoré sa v ňom premietli boli väčšinou preformulované a uvedené v deformovanej podobe, s nejasným vymedzením obsahov a zodpovedností. Expertky taktiež pripomínali, že nie je možné počas 2 dní vypracovať relevantný plán rodovej rovnosti pre SR na 5 rokov a požadovali ďalšie pracovné rokovania. Napriek tomu, že na pracovnom stretnutí boli ich požiadavky prijaté a bol jasne dohodnutý postup, ktorý kládol dôraz na participatívnu a transparentnú tvorbu NAP-u, k ďalšej odbornej diskusii s expertnými tímami vytvorenými na spomínanom stretnutí už nedošlo.

⁴² Otvorený list MVO vláde: Výhrady k Národnému akčnému plánu rodovej rovnosti 2010-13. Dostupné na <http://www.oad.sk/?q=en/node/498>.

nelogické, odborné pojmy použité nesprávne. Nekoncepcnosť materiálu sa prejavuje aj v tom, že jednotlivé aktivity sú sformulované vágne a veľmi všeobecne, v dôsledku čoho nie sú jasné ich ciele a obsah.⁴³ Mnohé zásadné problémy v oblasti diskriminácie žien NAP úplne obchádza, napr. oblasti zdravotníctva sa venuje iba veľmi okrajovo a opatrenia smerujúce k účinnému odstráneniu diskriminácie žien v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia úplne chýbajú. Taktiež absentujú opatrenia zamerané na riešenie viacnásobného znevýhodnenia žien a návrh plne ignoruje problematiku diskriminácie rómskych žien a nereflektuje medzinárodné dohody a programy ako napr. Dekáda inklúzie Rómov 2005 – 2015, kde je rodová problematika prierezovou témou.

Zároveň nie sú pri jednotlivých aktivitách zreteľne oddelené nástroje od indikátorov, čo vedie k ešte väčšej neprehľadnosti celého akčného plánu a znemožňuje identifikovanie jeho konkrétnych úloh, ako aj kontrolu ich vykonávania.⁴⁴ Navyše tento plán nepracuje s presadzovaním rodovej rovnosti dôsledne ako s dlhodobým procesom. Okrem už spomínaných problémov o tom svedčí aj fakt, že časový plán viacerých úloh je nerealistický a môže viesť iba k povrchnosti a formalizmu.

Pre efektívnu implementáciu jednotlivých aktivít NAP-u by malo byť kľúčové, aby do jeho realizácie boli aktívne a s plnými zodpovednosťami zapojené viaceré subjekty (na úrovni štátnej správy, samosprávy, verejných inštitúcií, MVO, podnikateľského sektora atď.). Namiesto toho realizácia prevažnej väčšiny aktivít takmer výlučne prislúcha len jednej inštitúcii, a to MPSVR SR, s obmedzenou vecnou a personálnou pôsobnosťou a častou objektívnou nemožnosťou realizovať rôzne druhy politik a opatrení prierezovo. So spoluprácou s MVO sa v NAP-e počíta iba sporadicky a absentujú v ňom akékoľvek opatrenia na zabezpečenie podpory a trvalej udržateľnosti MVO presadzujúcich ľudské práva žien a rodovú rovnosť. Takáto nevšímavosť voči práci MVO nielenže neprispieva k pozitívnemu obrazu partnerskej spolupráce medzi štátnymi inštitúciami a občianskou spoločnosťou, ale taktiež neumožňuje zmysluplné a synergické využitie doterajších poznatkov v oblasti rodovej rovnosti, ktoré MVO majú. Odborná verejnosť tak NAP v súčasnej podobe vníma iba ako formálne splnenie úlohy vlády bez reálneho vplyvu na spoločenské zmeny.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností odporúčame, aby vláda SR a príslušné orgány štátnej správy venovali pri tvorbe koncepcných strategických materiálov v oblasti rodovej rovnosti náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Zaviesť mechanizmus pravidelného, nezávislého a priebežného monitorovania a vyhodnocovania aktivít v národnej stratégii a NAP-e, do ktorého by bolo zapojených čo najviac aktérov a aktérok vrátane občianskej spoločnosti. Výsledky priebežného monitorovania by mali slúžiť ako východisko pre stanovovanie nových aktivít či prípadnú revíziu už navrhovaných aktivít.
- Dôsledne prizývať k tvorbe, implementácii a vyhodnocovaniu strategických materiálov MVO vrátane ďalšej odbornej verejnosti.

⁴³ Napríklad, NAP na jednej strane hovorí o podpore dočasných vyrovnávacích opatrení, nenavrhuje však novelizáciu príslušnej legislatívy, ktorá je pre ich realizáciu nevyhnutná.

⁴⁴ V celom dokumente sa v podstate neobjavujú kvalitatívne indikátory úspešnosti realizácie jednotlivých cieľov. Ak má však byť implementácia NAP-u úspešná a merateľná, potom je nevyhnutné do existujúceho rozpisu úloh NAP-u inkorporovať aj tento typ indikátorov.

Kultúrne zvyky a vzdelanie

Monika Bosá, Adriana Jesenková, EsFem

Jana Zezulová, Možnosť voľby

V prostredí slovenského školstva aktuálne prebieha školská reforma, ktorej súčasťou je nová legislatíva. **Súčasťou reformy sa však dosiaľ nestali otázky rodovej rovnosti v prostredí školstva.** Naopak, na základe analýzy legislatívy, ktorú v poslednom období realizovalo záujmové združenie žien Aspekt a občianske združenie EsFem⁴⁵ vyplýva, že v sebe nesie riziko prehĺbenia rodovej nerovnosti v školskom prostredí.

Ako vyplýva z výskumu občianskeho združenia EsFem, **na Slovensku naďalej pretrvávajú rodová segregácia a výrazná feminizácia školstva.**

Naďalej existujú tzv. dievčenské školy. V roku 2008 – 2009 sme zaregistrovali 2 stredné školy, ktoré niesli takýto názov, ale mnohé iné napriek zmene názvu ponechali svoje zameranie podporujúce stereotypnú delbu úloh medzi ženami a mužmi.

K výraznej zmene nedošlo ani v oblasti posudzovania rodovej korektnosti učebníc a metodických materiálov. Postupy na ich posudzovanie zostávajú zhodné s minulým obdobím, navyše podľa našich informácií nebol realizovaný žiaden výskum zameraný na túto problematiku.

Rodová segregácia

Ako opakovane zdôrazňujú mnohé výskumy i vládne dokumenty, rodové nerovnosti a rodová segregácia na trhu práce sú jedným z pretrvávajúcich a vyhranených problémov slovenskej spoločnosti. Jedným z kľúčových faktorov podporujúcich pretrvávanie tohto negatívneho javu je, podľa nášho názoru, nastavenie a priebeh procesu vzdelávania. Medzi základné úlohy vzdelávania totiž jednoznačne patrí príprava mladých ľudí na budúce povolanie. Tiež aktuálna reforma školstva si ako jednu z priorít vytyčila efektívne prepojenie výchovy s praxou.

Hoci Slovensko formálne hovorí o potrebe rodovej desegregácie povolaní či sektorov, nie je k dispozícii dostatok údajov o reálnom stave rodovej (ne)rovnosti ani o mechanizmoch, ktoré rodovú nerovnosť a segregáciu spôsobujú špecificky v slovenských podmienkach. Aj tieto dôvody nás viedli k rozhodnutiu venovať výskumnú pozornosť stavu rodovej rovnosti a rodovej delbe práce v prostredí stredných odborných škôl (podľa starého legislatívneho vymedzenia – teda nie stredných odborných učilísk).⁴⁶

Z výsledkov výskumu⁴⁷:

Potvrdila sa výrazná feminizácia a horizontálna rodová segregácia stredného odborného školstva na Slovensku. Celkovo na stredných odborných školách v SR prevažujú učiteľky (63,3 % učiteliek a 36,7 % učiteľov) a žiačky (57,5 % žiačok a 42,5 % žiakov). Horizontálna segregácia týchto škôl sa ukázala na základe analýzy podľa odborov: **z 9 kategórií stredných odborných škôl bolo až 8 feminizovaných, iba v jednej kategórii bola prevaha mužov – s výraznou prevahou žiakov a miernou prevahou učiteľov.** Mnohými výskumami dokázaná súvislosť medzi feminizáciou a znížením spoločenského a ekonomického ohodnotenia či statusu (odboru, sektora, povolania) oprávňuje k predpokladu, že postupujúca feminizácia stredného odborného školstva môže v budúcnosti znamenať stratu prestíže škôl tohto typu, devalváciu tu získanej kvalifikácie a ťažšiu uplatniteľnosť absolventiek a absolventov viacerých odborov na trhu práce. Ide o jav, ktorý sa v odbornej literatúre popisuje ako „proletarizácia“ feminizovaných odborov, sektorov či povolaní. Analýza ďalej ukázala **výraznú horizontálnu rodovú segregáciu** stredných odborných škôl s maturitou.

⁴⁵ Bosá, M., Filadelfiová, J. (eds.): Učiteľky a riaditelia. Rodová nerovnosť a rodová segregácia na stredných odborných školách, EsFem. Prešov, 2009. Cviková, J., Filadelfiová, J.: Rodový pohľad na školstvo. Aspekty kľúčových rizík, Aspekt. Bratislava 2008.

⁴⁶ Sekundárny personálny audit stredných odborných škôl, ktorý realizovalo občianske združenie EsFem v rámci projektu CREdu: Rodová rovnosť v prostredí stredných odborných škôl.

⁴⁷ Viac informácií v publikácii Bosá, M., Filadelfiová, J. (eds.): Učiteľky a riaditelia. Rodová nerovnosť a rodová segregácia na stredných odborných školách, EsFem. Prešov, 2009.

Aj napriek silnej feminizácii stredného odborného školstva sa identifikovala jeho vertikálna rodová segregácia: Analýza dát ukázala neproporčne vyšší počet mužov v riadiacich pozíciách oproti ich celkovému zastúpeniu v pedagogických zboroch: kým podiel učiteľov a učiteľiek v strednom odbornom školstve bol 36,7 % ku 63,3 %; pozíciu riaditeľa zastávalo až 56,9 % mužov a iba 43,1 % žien. Zistený stav – výrazná vertikálna rodová segregácia v prospech mužov – si žiada ďalší výskum, ktorý by objasnil príčiny dominancie riaditeľov a mechanizmy, ktorými sa dosahuje a reprodukuje („sklenený výťah“ a „sklenený strop“). **Prevalha mužov v riadení sa podpisuje aj pod rodový mzdový rozdiel v školstve, ktorý je na Slovensku jeden z najvyšších v krajinách EÚ.** To všetko zdôrazňuje potrebu inštitucionálneho riešenia rodových nerovností v tomto rezorte.

Dopady rodovej segregácie v prostredí školstva sú zrejmé:

- nižšie finančné a spoločenské ohodnotenie feminizovaných segmentov trhu práce,
- nevyužitý potenciál žien i mužov,
- nespravodlivosť,
- nižšia participácia žien na riadení a vyššie riziko chudoby žien.

Feminizácia ako hrozba (rodové aspekty „za“ reformou)

Feminizácia školstva je vnímaná ako negatívny fenomén, ktorým sa prejavuje kríza pedagogickej profesie na Slovensku. Toto sa dozvedáme z dôvodovej správy k návrhu zákona o pedagogických a odborných zamestnancoch. Ak je niečo problémom, vyžaduje si to riešenie. Ak je niečo negatívne, vyžaduje si to zmenu, potlačenie alebo odstránenie. Riešenie je len vtedy dobré, jeho nástroje a metódy môžu byť účinné len v tom prípade, ak bol problém správne identifikovaný, ak boli pochopené všetky jeho aspekty, jeho príčiny a dôsledky a súvislosti medzi nimi.

Súčasná koncepcia reformy školstva, ktorá chápe feminizáciu ako negatívny jav, vychádza zo skrytých predpokladov, že problémy, o ktorých sa otvorene nehovorí ani v zákone, ani v dôvodovej správe k zákonu o pedagogických a odborných zamestnancoch, ale hojne sa o nich diskutuje v médiách a v laickej verejnosti, a to je nárast agresivity, pokles disciplíny, autority a poriadku v školách, sú priamym dôsledkom feminizácie školstva.

Reformátori slovenského školstva považujú proces feminizácie pedagogickej profesie nielen za proces zvyšovania počtu žien pracujúcich v školstve, ale implicitne tento proces vnímajú aj ako proces jeho kvalitatívnych zmien. Akoby sa zo žien do školstva (do školského prostredia, do metód práce pri vyučovaní v školách) preniesli určité vlastnosti a charakteristiky. Medzi nimi možno uviesť precitlivosť, emocionalitu, slabosť, dešpekt, neprofesionálnosť/neodbornosť, nedisciplinovanosť, benevolenciu, hystériu, neurotickosť, nervozitu, materský prístup ako negatívum. Pokles spoločenskej prestíže a nízky sociálny status učiteľov sa chápu ako dôsledok poklesu úcty a uznania voči učiteľom zo strany žiakov a žiačok, rodičov a ďalšej verejnosti, ktorá bola len reakciou na neschopnosť žien učiteľiek udržať si rešpekt, zaviesť a udržať disciplínu a poriadok, spôsobená ich submisívnym správaním a ďalšími rodovo špecifickými prejavmi v ich správaní. Akoby šlo o banálny prípad, keď neúcta je len prirodzenou reakciou na správanie nehodné úcty. Za hlavný príznak neúctyhodnosti správania učiteľiek je považovaná ich neschopnosť udržať poriadok a disciplínu, vzbudzovať rešpekt a byť autoritou. Agresivita v školskom prostredí, ktorá je v súčasnosti tak hojne medializovaná, je potom vnímaná už len ako prirodzené vyústenie biologicky determinovanej neschopnosti byť dominantnou a vládnuť všetkému pevnou rukou.

Odstránenie alebo potlačenie feminizácie znamená z hľadiska tejto koncepcie vlastne vyzdvihnutie maskulínnych hodnôt a ich idealizáciu. **Táto reforma je nastavená tak, aby zatraktívnila školstvo pre mužov.** Prílev mužov do školstva by mal priniesť do výkonu učiteľskej profesie také vlastnosti, hodnoty a charakteristiky, ktoré agresivitu, neporiadok, nedisciplínu, neautoritu, dešpekt a spoločenské podceňovanie/podhodnotenie vo vzťahu k učiteľom odstránia, pretože bude eliminovaný alebo aspoň zmiernený činiteľ, ktorý bol ich spúšťačom, a to ženy a ich ženskosť – femininita/femininnosť.

Je pochopiteľné, prečo je feminizácia pre mužov pracujúcich v školstve takou hrozbou. **Avšak skutočnou hrozbou je nepochopenie povahy procesu feminizácie, jeho príčin a dôsledkov. Súčasná neporozumenie, ktorého prejavom je stigmatizácia či až démonizácia feminizácie, je**

hrozbou pre ženy pracujúce v školstve, pretože zneviditeľňuje znehodnotenie a pokračuje v znehodnocovaní práce žien a žien vôbec, ako aj všetkých činností spätých so starostlivosťou, nech sú vykonávané kýmkoľvek, teda aj mužmi v školstve alebo v ktorýchkoľvek pomáhajúcich profesiách.

To vysvetľuje aj skutočnosť, prečo **reforma nereflektuje a nezohľadňuje rôznosť pracovnej a životnej línie žien a mužov. Je totiž nastavená pre mužov, lebo v nich vidí riešenie problémov - v ich schopnostiach, zručnostiach, kompetenciách a vlastnostiach. Nie je nastavená pre ženy, ktoré tvoria reálny personálny potenciál školstva, pretože od nich neočakáva riešenie explicitne a implicitne vyjadrených problémov v školstve.**

Reforma nie je nastavená pre ženy, lebo nie je nastavená na starostlivosť, ale na výkon merateľný kreditmi a mzdou. **Zdá sa, že reforma marginalizuje hodnotu starostlivosti minimálne v niekoľkých aspektoch.** Zanedbáva skutočnosť, že učiteľská profesia je z veľkej časti starostlivosťou v prospech jej výkonovej zložky, čoho prejavom je nedostatočná legislatívna úprava starostlivosti o psychické a fyzické zdravie učiteliek a učiteľov. Starostlivosť sa od učiteľov očakáva ako samozrejímavá súčasť ich profesie⁴⁸, avšak starostlivosť o druhých nie je dlhodobá a kvalitná (na profesionálnej úrovni, ak chceme) možné vykonávať, ak pre túto schopnosť, zručnosť, kompetenciu nebudú vytvorené vhodné podmienky.⁴⁹ Reforma, resp. jej konkrétna legislatívna úprava tiež nezohľadňuje špecifiká osobnej situácie učiteliek a učiteľov ako osôb realizujúcich starostlivosť v rôznych konkrétnych podmienkach ich osobného života. To spôsobuje v konečnom dôsledku znevýhodnenie tých, na ktoré/ ktorí nesú úplne alebo v prevažnej miere bremeno starostlivosti v osobnom živote. Takto sa zdvojnásobuje nielen práca, ale aj starostlivosť.

Nezohľadňuje také špecifické prípady ako sú ženy samoživiteľky starajúce sa o kohokoľvek alebo netypickí muži učelia, ktorí sa starajú každodenne intenzívne o kohokoľvek a tiež musia aj živiť tých, o ktorých sa starajú. Tieto ženy a muži v situácii, keď stoja pred voľbou čas alebo kariéra, volia čas, a nie kariéru a peniaze, ktoré by možno priniesla, pretože čas im umožňuje realizovať starostlivosť a rozvíjať vzťahy so svojim prostredím (deťmi, partnermi a partnerkami, priateľmi, rodičmi, psom, príbuzenstvom, a podobne).

Reforma neráta s tým, že učia učiteľky a učelia, ktorí sa rovnako starajú ako aj pracujú buď preto, že sú sami, alebo preto, lebo majú partnerku/partnera a partnersky sa s ním delia o prácu aj starostlivosť. Neráta teda s hodnotovými posunmi, o ktorých svedčia aj výpovede učiteliek a učiteľov v našich rozhovoroch. Kvantitatívne výskumy a štatistiky síce potvrdzujú, že v slovenskej spoločnosti stále prevláda model tradičnej deľby práce, ktorý je konštruovaný dualisticky a dichotomicky (hierarchicky a vylučujúco), avšak realita je oveľa bohatšia a pestrejšia ako akékoľvek modely, a konkrétne ženy a muži reálne rozvíjajú rôzne stratégie ako zosúladiť starostlivosť a prácu, ako zosúladiť osobné a verejné, pričom aj starostlivosť sa stáva prácou a práca je starostlivosťou, osobné je verejným a verejné osobným.

A napokon, **reformy by tu mali byť na to, aby vytvárali podmienky aj do budúcnosti, aby anticipovali lepšiu budúcnosť pre učiteľky a učiteľov, nielen znovu potvrdzovali, reprodukovali a niekedy dokonca tlačili späť do tradičných koľají aj tých, ktorí sa pokúšajú žiť a pracovať lepšie - lepšie, pretože rovnejším dielom, a teda spravodlivejšie.**

Fakticky je z hľadiska zabezpečenia rodovej rovnosti pri výkone učiteľskej profesie potrebné zaoberať sa nasledovnými otázkami:

- ako hodnotiť prácu učiteliek a učiteľov pri zohľadnení skutočnosti, že jej podstatnou a rozsiahlou súčasťou je starostlivosť (ako merať starostlivosť, a zároveň ako ju merať spravodlivo),
- ako toto hodnotenie pretaviť do spravodlivej mzdy tak, aby bola vyjadrením reálnej hodnoty práce učiteliek a učiteľov, pričom predpokladáme, že reálna hodnota je výsledkom interakcie/ vzťahu

⁴⁸ Posun od tradične chápanej profesie učiteľa ako učiteľa múdrosti – toho, kto odovzdáva informácie, poznatky, vedomosti vďaka tomu, že je racionálnym subjektom, k učiteľskej profesii ako pomáhajúcej profesii, ktorej podstatou je staranie sa o druhých, t.j. výchova detí a mládeže.

⁴⁹ Zákon NR SR č. 317/ 2009 Z.z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch.

medzi hodnotou práce vykonanou konkrétnou učiteľkou alebo učiteľom⁵⁰ a hodnotou učiteľskej práce pre prostredie/ spoločnosť (užitočnosť, funkcia);

- ako zohľadniť konkrétnu starostlivosť, ktorú učiteľky a učitelia realizujú vo svojom osobnom živote, tak, aby bola zabezpečená rovnosť príležitostí pre dosahovanie spravodlivého ohodnotenia, teda mzdy a spoločenskej prestíže pre každú a každého.

Oblasť vysokého školstva, operačné programy a budúca príprava učiteľov a učiteliek.

Ministerstvo školstva SR definuje oblasť vysokého školstva v celoeurópskom vzdelávacom a výskumnom kontexte ako jeden z najvýznamnejších segmentov spoločnosti. Poslaním vysokých škôl je prispievať k rozvoju vzdelanosti, kultúry, vedy a zdravia a svojimi poznatkami a ich aplikáciou prispievať k zvyšovaniu konkurencieschopnosti Slovenska v európskom priestore (Lisabonská stratégia, Bolonský proces).

V roku 2010 Ministerstvo školstva prijalo Dlhodobý zámer vo vzdelávacej, výskumnej, vývojovej, umeleckej a ďalšej tvorivej činnosti pre oblasť vysokých škôl do roku 2014⁵¹, ktorý sa chápe ako východiskový strategický dokument pri napĺňaní vymedzených cieľov – kultivácia mladej generácie a prostredníctvom toho celej spoločnosti, budovanie vedomostnej spoločnosti (implementácia Lisabonskej stratégie), inovácia odborov smerom k posilneniu zamestnanosti a zvyšovanie konkurencieschopnosti regiónu. Národný program reforiem Slovenskej republiky na roky 2008 – 2010⁵² (implementácia Lisabonských cieľov) explicitne zdôrazňuje pozitíva uplatňovania rodovej rovnosti pre trh práce a zamestnanosť, ako aj pre rozvoj vedy a kultúry. V dlhodobom zámere pre oblasť vysokého školstva však nie je zadefinované, akým spôsobom a prostredníctvom akých opatrení a plánov sa ciele vymedzené v národnej reforme budú uplatňovať.

Zo stručného monitoringu Výročných správ o stave vysokého školstva za roky 2008 a 2009⁵³ nie je možné dozvedieť sa ani základné údaje o východiskovej situácii, napr. o kariérom raste mužov a žien na vysokých školách, keďže v prílohovej časti nie sú k dispozícii rodové štatistiky, iba štatistiky podľa vekovej štruktúry študujúcich a zamestnancov a zamestnankýň vysokých škôl.

V otázke štruktúry pracovísk Ministerstva školstva sa už v Tieňovej správe (2008) uvádza odporúčanie, aby MŠ SR vytvorilo vo svojich štruktúrach špecializované pracovisko, ktoré bude mať v kompetencii presadzovať rodovú rovnosť vo výchove, vzdelávaní, vede a výskume⁵⁴. Doteraz sa tak nestalo a vôľa implementovať rodové opatrenia spadajúce do kompetencií tohto ministerstva sa ukázala ako nedostatočná.

Operačné programy Vzdelávanie a Výskum a vývoj (zamerané na všetky stupne vzdelávania vrátane ďalšieho a kontinuálneho vzdelávania)

V súvislosti s dosahovaním týchto cieľov Slovenská republika implementuje v programovom období 2007 - 2013 operačné programy Vzdelávanie a Výskum a vývoj. Vzhľadom na to, že oblasť školstva a kultúry je v Slovenskej republike dlhodobo materiálne, finančne i personálne podhodnocovaná a avizované reformy v školstve smerom k tzv. modernej škole prebiehajú veľmi pomaly, sú finančné zdroje alokované Európskym sociálnym fondom významné z viacerých hľadísk:

- *kvantita* alokovaných financií – štrukturálne fondy sú najvýznamnejšie finančné zdroje pre verejnú sféru;
- *pokrytie* – implementácia operačných programov a ich opatrení sa týka celého Slovenska, vrátane najbohatšieho Bratislavského kraja;
- *inovatívny prístup*
- *udržateľnosť* výsledkov

⁵⁰ Pričom učiteľská práca je vzdelávaním i výchovou, odovzdávaním informácií, vysvetľovaním, komunikáciou, vyjadrovaním uznania, podporovaním, povzbudzovaním i pochopením, predvádzaním zručností, preskúšavaním vedomostí, demonštráciou poznatkov, experimentovaním, prejavovaním dôvery a nadšenia, ale aj sklamaniam, teda starostlivosťou i odovzdávaním informácií, poznatkov a múdrosti zároveň.

⁵¹ Dostupné na: <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=6559>.

⁵² Dostupné na http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/pdf/member-states-2008-2010-reports/slovakia_%20npr_2008_en.pdf.

⁵³ Dostupné na <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=529>.

⁵⁴ Tieňová správa pre Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, Možnosť voľby. Bratislava, 2008, s. 19.

- zabezpečenie viacerých *horizontálnych priorit*.

V kontexte tejto monitorovacej správy budeme hovoriť o horizontálnej prioritě *Rovnosť príležitostí (ďalej ako HP)*, ktorá je v oboch operačných programoch zadefinovaná ako priorita, ktorej uplatňovanie má za cieľ „podporovať potieranie diskriminácie na základe pohlavia, rasy, etnického pôvodu, náboženského vyznania, viery, zdravotného postihnutia, veku či sexuálnej orientácie.“⁵⁵ Podľa týchto dokumentov sa má pri implementácii projektov štrukturálnych fondov uplatňovať rodové hľadisko vo všetkých fázach prípravy, realizácie a vyhodnocovania. Taktiež sa zdôrazňuje, že horizontálna priorita bude uplatňovaná a sledovaná vo všetkých operačných programoch. Je potom zarážajúce, že v tom istom dokumente sa zároveň hovorí o tom, že „HP rovnosť príležitostí bude zasahovať iba do tých projektov, ktoré budú mať pozitívny, resp. negatívny vplyv na rovnosť príležitostí. V prípade ostatných projektov (nemajú vplyv na rovnosť príležitostí) sa nebude uplatňovať tento princíp.“⁵⁶

Cieľom tejto odpočtovej správy nie je poukazovať na nelogické a vzájomne nekooperujúce odkazy a zmienky o rodovej rovnosti v strategických dokumentoch. Je však dôležité upozorniť na túto skutočnosť, pretože odzrkadľuje stav uplatňovania rodového hľadiska ako horizontálnej priority v projektoch ŠF. Odkazuje na to, že táto priorita je splnená len po formálnej stránke a že absentuje vôľa, ako aj zodpovedajúce znalosti a zručnosti u kompetentných pracovníkov a pracovníčok ministerstva reálne ich uplatňovať.

Je povinnosťou uplatňovať HP Rovnosť príležitostí pri každom z opatrení operačných programov Vzdelávanie a Výskum a vývoj. Prihliadnuc na logiku citovaného odseku sa má táto priorita sledovať iba pri projektoch, ktorých sa táto problematika explicitne dotýka (čo je úplné nepochopenie uplatňovania rodového hľadiska ako horizontálnej priority - čiže naprieč oblasťami). Ale žiadne z opatrení v operačnom programe Vzdelávanie a Výskum a vývoj nie je zamerané na rodovú rovnosť a/alebo rovnosť príležitostí explicitne.⁵⁷

Na základe týchto skutočností možno konštatovať, že požiadavka uplatňovať rodové hľadisko (s odkazom na články 2 a 3 Amsterdamskej zmluvy⁵⁸) je formulovaná vágne, len ako povinnosť SR voči EÚ bez uvedenia kontextuálnych súvislostí a dát týkajúcich sa SR, a v spomínaných operačných programoch nie sú zadefinované žiadne konkrétne nástroje, prostredníctvom ktorých bude táto horizontálna priorita uplatňovaná v praxi.

Príprava budúcich učiteľov a učiteliek – pedagogické fakulty

Výbor pre odstránenie diskriminácie žien vyzval v roku 2008 Slovenskú republiku článkom 19, aby vypracovala a implementovala „komplexné programy v systéme vzdelávania [...] týkajúcich sa rolí a povinností pripisovaných ženám a mužom.“ Ďalej CEDAW Výbor odporučil, „aby boli vytvorené stratégie a implementované programy, ktoré zabezpečia vykorenenie tradičných stereotypov o rodových rolách v rodine, na trhu práce, v zdravotníctve, akademickej obci, politike a v spoločnosti ako takej.“⁵⁹ CEDAW Výbor takisto vyzval zmluvný štát na uskutočnenie revízie školských učebníc z rodového hľadiska. Konštatujeme, že v tomto smere od roku 2008 nebola vyvinutá zo strany samotného MŠ SR ani jemu zodpovedajúcich orgánov žiadna iniciatíva. Doteraz nebola zrealizovaná ani jedna komplexná analýza učebníc z rodového pohľadu, rovnako nebola zrealizovaná žiadna učebnica, ktorá by ponúkla nestereotypný pohľad na roly žien a mužov v spoločnosti. Skúsenosti mimovládnych organizácií v oblasti ďalšieho vzdelávania dospelých – učiteľov a učiteliek ukazujú, že nadobudnúť vedomosti a zručnosti v rodovej problematike je viacstupňový proces a vyžaduje čas a zdroje. Slovenská republika by mala zabezpečiť vzdelávanie v rodovo citlivej výchove a pedagogike už počas pregraduálnej prípravy budúcich učiteliek a učiteľov.

⁵⁵ Operačný program Vzdelávanie, NSRR SR 2007 – 2013, Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, Bratislava 2007, s. 110. (Rovnako je HP Rovnosť príležitostí zadefinovaná v dokumente Operačný program Výskum a vývoj.)

⁵⁶ Tamtiež, s. 110 – 111.

⁵⁷ Zoznam opatrení pozri na: <http://www.asfeu.sk/operacny-program-vzdelavanie>.

⁵⁸ Operačný program Vzdelávanie, NSRR SR 2007 – 2013, Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, Bratislava 2007, s. 110.

⁵⁹ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 19. Preklad o. z. Možnosť voľby.

Rešerš **spoločného základu** predmetov na pedagogických fakultách v SR⁶⁰ však ukazuje, že neexistuje ani jeden kurz, ktorý by študentky a študentov pripravoval na budúce povolanie z rodovo nestereotypného hľadiska.⁶¹ Ak sa aj taký kurz na niektorej z fakúlt vyskytuje, nie je zaradený medzi povinné kurzy a je skôr iniciatívou vyučujúceho/vyučujúcej ako realizáciou koncepcie výučby tej ktorej pedagogickej fakulty.⁶²

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri odstraňovaní rodových stereotypov venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Zabezpečiť dôsledné plnenie článkov 5 a 10 CEDAW Dohovoru.
- Zahnúť informácie o CEDAW Dohovore do výchovy o ľudských právach, a to na všetkých stupňoch a typoch škôl.
- Realizovať rodové výskumy zamerané na analýzu kurikúl, ktoré budú podkladom pre takú reformu, ktorá nebude podporovať a šíriť stereotypy, ale bude rodovo citlivá.
- Medzi kritériá hodnotenia učebníc zahrnúť kritérium rodovej citlivosti.
- Pripraviť rodovo citlivé metodické postupy pre prácu s učebnicami, ktoré už síce sú k dispozícii, ale nie sú dostatočne rodovo citlivé a nové učebnice vytvárať tak, aby naďalej nešírili a nepodporovali rodové stereotypy.
- Do učebných osnov zakomponovať prínos žien pre rozvojvedy, umenia, kultúry v priebehu histórie ľudstva.
- Zahnúť rodovo citlivú pedagogiku a feministickú pedagogiku do pregraduálnej a postgraduálnej prípravy pedagogických pracovníkov a pracovníčok, ako aj podporovať toto vzdelávanie v rámci kontinuálneho vzdelávania.
- Podporovať a rozvíjať rodovo citlivý pedagogický výskum.
- Inicovať a následne podporovať vznik a fungovanie odboru rodovej rovnosti na Ministerstve školstva SR, ktoré bude mať dostatočné právomoci na presadzovanie rodovej rovnosti vo výchove a vzdelávaní.
- Podporovať spoluprácu štátu a mimovládnych organizácií v oblasti rodovo citlivej pedagogiky, feministickej pedagogiky a rodovo citlivého pedagogického výskumu, okrem iného aj finančnou podporou podobne zameraných projektov. Zvážiť vytvorenie špecializovaného grantového programu pre projekty zamerané na zvyšovanie rodovej rovnosti v inštitucionálnej výchove.
- Posúdiť školskú reformu aj z rodových aspektov tak, aby nezvyšovala už tak nízky status učiteľiek a učiteľov, neotvárala možnosti pre korupciu v školskom prostredí, zohľadňovala životné stratégie žien a mužov – starajúcich sa o deti alebo iných rodinných príslušníkov, vnímala výchovu nielen ako učenie(výkon), ale aj ako starostlivosť a zohľadňovala to v procese hodnotenia zamestnankýň a zamestnancov v školstve.

⁶⁰ Autorka správy uskutočnila rešerš spoločného základu predmetov na pedagogických fakultách v SR v septembri 2010 na základe informačných listov študijných predmetov.

⁶¹ Napríklad informačné listy niektorých predmetov ukazujú, že za povinnú literatúru sa stále považujú publikácie autoriek Prevdárovovej a Rozinajovej, ktoré sú ukázkami klišeovitých, stereotypných zobrazení rolí žien a mužov v spoločnosti – viď Monitoring učebníc uskutočnený občianskym združením EsFem v roku 2002. Dostupné na http://www.esfem.sk/subory/rodvychova-texty/uloha_skolskych_ucebnic_v_procese_rodovej_socializacie.pdf.

⁶² Medzi najvýznamnejšie iniciatívy v tomto smere možno považovať aktivity Centra rodových štúdií na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, ktoré od roku 1990 realizuje celouniverzitný voliteľný kurz Úvod do rodových štúdií v spolupráci s rodovými expertkami v jednotlivých oblastiach z mimovládnych organizácií. Rovnaká iniciatíva v tomto smere prebieha aj na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave a Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, keďže niektorí členovia a členky občianskeho združenia EsFem sú v pracovnom pomere na spomínaných fakultách.

Násilie páchané na ženách

Adriana Mesochoritsová, Možnosť voľby

Dušana Karlovská, Fenestra

Napriek vytrvalému tlaku feministických ľudskoprávných organizácií, vláda SR nepristúpila k systematickej implementácii záverečných zistení CEDAW Výboru⁶³ v oblasti násillia páchaného na ženách. Po zmonitorovaní situácie⁶⁴ **musíme konštatovať, že vládna politika v oblasti násillia páchaného na ženách ostáva naďalej nekonzistentná, odohrávajúca sa prevažne v deklaratórnej rovine a nie v rovine realizácie konkrétnych adekvátnych opatrení. Jedným z najväčších negatív ostáva fakt, že problematika násillia páchaného na ženách nie je doposiaľ systematicky riešená v jej rodovom kontexte**, čím dochádza k porušovaniu ustanovení CEDAW-u a ďalších ľudskoprávných dokumentov. Deje sa tak aj napriek tomu, že Výbor pripomenul „zmluvnému štátu jeho povinnosť systematicky a nepretržite implementovať všetky ustanovenia Dohovoru a má za to, že problémy a odporúčania, identifikované v týchto záverečných zisteniach, vyžadujú od zmluvného štátu prioritnú pozornosť od súčasnosti do predloženia nasledujúcej periodickej správy“.⁶⁵

Podľa reprezentatívneho výskumu z roku 2008⁶⁶ je násilie páchané na ženách v SR vážnym spoločenským problémom, ktorý zasahuje veľkú skupinu žien, dotýka sa rôznych oblastí ich života od detstva po dospelosť, intímne vzťahy nevynímajúc. **Na Slovensku je násilliu vystavená každá piata žena**: presnejšie 21,2 % dospelých žien SR vo veku 18-64 rokov, ktoré mali v čase výskumu partnera, zažili z jeho strany násilie. Výskyt násilného správania od bývalých partnerov je ešte vyšší: z dospelých žien, ktoré mali bývalého partnera, zažilo z jeho strany násilné správanie 27,9 % (12,2 % vyhranené násilie). **Údaje o násillí, ktoré ženy zažívajú mimo partnerských vzťahov, sú rovnako alarmujúce: skúsenosť s aspoň jedným sledovaným prejavom násillia počas svojho života referovalo 67,9 % žien**; presnejšie 14 % zažilo priamy fyzický útok, s vyhrázaním, zbitím či zabitím sa stretlo 14 % žien, s pokusom o znásilnenie 10 % a znásilnené boli 2 % žien.

1. Legislatíva

V oblasti legislatívy CEDAW Výbor znepokojil najmä to, že „platná legislatíva proti násilliu zrejme nie je plne komplexná a špecifická v zmysle primeraného obsiahnutia všetkých foriem násillia páchaného na ženách“. Výbor vyzval zmluvný štát, aby **„zabezpečil, že násillie páchané na ženách bude trestne stíhané a potrestané s potrebnou vážnosťou a rýchlosťou, a že ženy, obeť násillia, budú mať k dispozícii okamžité prostriedky nápravy a ochrany**. Výbor tiež žiadal zmluvný štát, aby **„zabezpečil, že legislatíva k násilliu páchanom na ženách bude s ohľadom na ženy špecifická a komplexná, zahŕňajúca všetky formy násillia** a v súlade so Všeobecným odporúčaním Výboru č. 19“.⁶⁷

Slovensko stále neprijalo komplexnú právnu úpravu týkajúcu sa násillia páchaného na ženách. V ostatnom období boli novelizované niektoré právne predpisy týkajúce sa násillia páchaného na ženách v párových vzťahoch. Jednou zo zmien v legislatívnej oblasti bola novelizácia Zákona o policajnom zbore (zákon č.491/2008 Z. z.), ktorý sa stal účinným od 15.12.2008. Do tohto zákona bol doplnený § 27a⁶⁸, v rámci ktorého je polícia oprávnená **vykázat osobu, ktorá sa dopúšťa**

⁶³ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 20 a 21. Preklad o. z. Možnosť voľby.

⁶⁴ Táto kapitola predkladá výsledky z monitorovacieho obdobia júl 2008 – október 2010.

⁶⁵ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. č. 7.

⁶⁶ Bodnárová, B., Filadelfiová J., Holubová, B. : Reprezentatívny výskum výskytu a skúseností žien s násillím páchaným na ženách na Slovensku, Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2008, s 10 - 12.

⁶⁷ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods.21. Preklad o. z. Možnosť voľby.

⁶⁸ § 27a zákona č.491/2008 Z.z.

domáceho násilia z bytu a zakázat' jej vstupu do tohto bytu na 48 hodín⁶⁹. Od tejto novely zákona sa očakávalo, že umožní účinnejšie bojovať proti násiliu páchaného na ženách a pomôže zabrániť ďalšiemu ohrozeniu žien.

Oficiálne informácie o tom, ako je táto legislatívna úprava reálne využívaná v praxi, nie sú dostupné. Príslušníci a príslušníčky polície neprešli špecifickým vzdelávaním v oblasti násilia páchaného na ženách a nemajú k dispozícii žiadne nástroje na identifikáciu násilia a odhad nebezpečenstva. **V krajine, kde je vysoká tolerancia násilia páchaného na ženách, kde existuje množstvo mýtov a predsudkov o tejto problematike, je takáto legislatívna úprava bez ďalších konkrétnych nástrojov na jej implementáciu nepostačujúca.** Na jednej strane existuje vysoké riziko, že príslušníci a príslušníčky polície nevyhodnotia situáciu pri zásahu hliadky ako násilie páchané na ženách a neuplatnia tak možnosť vykázania osoby, ktorá sa dopúšťa násilia z bytu. Na strane druhej, 48-hodinová lehota sa ukazuje ako nedostatočná: Doterajšie skúsenosti MVO pracujúcich v oblasti ochrany žien vystavených násiliu jasne ukázali, že súčasné ustanovenie neprispieva k ochrane žien pred násilným partnerom, pretože im neposkytuje dostatočný čas na realizáciu konkrétnych krokov potrebných na zaistenie vlastného bezpečia, ako aj bezpečia detí. **Takáto úprava a jej implementácia v praxi však nie je postačujúca na zabezpečenie rýchlej a efektívnej ochrany žien vystavených násiliu a ich detí. MVO⁷⁰ preto vyzvali vládu, aby novelizovala predmetné ustanovenie tak, aby sa predĺžila súčasná 48-hodinová lehota na vykázanie násilnej osoby zo spoločného obydlija najmenej na 15 dní.** Takáto úprava však nebola doposiaľ prijatá, čo obmedzuje možnosti na dosiahnutie vyššej a efektívnejšej ochrany žien vystavených násiliu a ich detí.

V súvislosti s rolou súdnych znalcov/znalkyň v trestnom konaní konštatujeme, že od roku 2008 nedošlo k žiadnym zmenám: V trestnom konaní zohrávajú mimoriadne významnú rolu znalci/znalkyne z odboru psychológie. Konanie páchatela môže byť kvalifikované ako trestný čin podľa § 208 Trestného zákona (Týranie blízkej a zverenej osoby) vtedy, ak správanie páchatela spôsobilo obeť fyzické alebo psychické utrpenie. Skutočnosť, či obeť psychicky alebo fyzicky trpela v dôsledku páchatelovho správania, sa zisťuje znaleckým posudkom z odboru psychológie. Orgán činný v trestnom konaní môže ustanoviť za znalca akéhokoľvek znalca zapísaného v zozname znalcov. Neskúma a ani nie sú určené kritériá na zistenie faktu, či sa znalkyňa/znalec vo svojej činnosti venuje osobitne problémom psychických prejavov násilia, či sa zaoberá témou násilia páchaného na ženách, alebo či si akýmkoľvek spôsobom dopĺňa svoje odborné znalosti. **Prakticky v trestnom konaní nie je možné namietat', že znalec/znalkyňa ustanovený/á na posúdenie týchto otázok nie je kompetentný/á, pretože sa uvedenou oblasťou vo svojej práci nezaobera a nevenuje sa jej.** V mnohých prípadoch je výsledok znaleckého dokazovania taký, že poškodená nejaví známky obeť psychického týrania. V takomto prípade býva trestné konanie zastavené bez toho, aby sa vykonávali ďalšie dôkazy.

Jedným z efektívne využívaných nástrojov ochrany žien a ich detí pred násilím je v rámci občiansko-právnej ochrany inštitút predbežného opatrenia na dočasný zákaz vstupu do bytu alebo domu, ktoré môže súd podľa Občianskeho súdneho poriadku⁷¹ nariadiť, ak existuje dôvodné podozrenie z násilia. Toto nariadenie platí do času rozhodnutia súdu vo veci samej. Okrem iných sa za konanie vo veci

⁶⁹ Neskôr bol ods. 8 § 27a novelizáciou Zákona o policajnom zbore doplnený „Vykázanie zo spoločného obydlija končí uplynutím 48 hodín od vykázania zo spoločného obydlija, ak ďalej nie je ustanovené inak. Počas soboty, nedele a sviatku sa plynutie tejto lehoty prerušuje. Plynutie lehoty pokračuje najbližší nasledujúci pracovný deň. Doručením návrhu na vydanie predbežného opatrenia na súd(11be) počas vykázania zo spoločného obydlija sa trvanie vykázania zo spoločného obydlija predlžuje až do nadobudnutia vykonateľnosti rozhodnutia súdu o tomto návrhu, o čom sa vykázaná osoba upovedomí v rámci poučenia podľa odseku 5; útvar Policajného zboru poskytne ohrozenej osobe súčinnosť pri doručovaní návrhu predbežného opatrenia.“⁶⁹ Podľa ustanovenia tohto zákona je „policajt povinný poučiť ohrozenú osobu o možnosti podať návrh na vydanie predbežného opatrenia ... a podľa možnosti poskytnúť jej ... informácie ... a kontakt na organizácie poskytujúce pomoc“. Tých je však na Slovensku alarmujúci nedostatok.

⁷⁰ MVO tak urobilo prostredníctvom Hromadnej pripomienky verejnosti k NAP-u, ktoré vypracovala Adriana Mesochoritsová z Možnosti voľby a Dušana Karlovská z Fenestry a ku ktorej sa pripojili ďalšie MVO (Občan a demokracia, Pro Familia, Prvé lesbické združenie Museion, Queer Leaders Forum, Záujmové združenie žien Aspekt, EsFem, Nadácia Milana Šimečku, Žena v tiesni, Centrum rodový štúdií, Slovensko-český ženský fond).

⁷¹ Ust. § 76 ods. 1 písm. g) OSP

samej považuje konanie o vylúčení násilnej osoby z užívania bytu podľa príslušných ustanovení Občianskeho zákonníka.⁷²

Tieto ustanovenia Občianskeho zákonníka umožňujú **obmedziť užívacie právo alebo ho z užívania bytu úplne vylúčiť, ak sa z dôvodu fyzického alebo psychického násillia, alebo hrozby takéhoto násillia vo vzťahu k manželovi, rozvedenému manželovi alebo spoločnému užívateľovi bytu, alebo k blízkej osobe, ktorá s ním býva v spoločnom byte, stalo spoločné užívanie domu alebo bytu neznesiteľným.** Súdna prax pri rozhodovaní v tomto type konaní často vyžaduje, aby násilná osoba, ktorej užívacie právo k bytu má byť obmedzené, alebo má byť z jeho užívania úplne vylúčená, bola uznaná vinnou v rámci trestného alebo priestupkového konania za spáchanie trestného činu alebo priestupku, a to aj napriek tomu, že uvedené explicitne z právnej úpravy nevyplýva. **Takáto implementácia legislatívy v praxi predstavuje ohrozenie bezpečnosti žien a detí zažívajúcich násillie, pretože potom, ako súd zamietne návrh v konaní o vylúčení z užívania bytu alebo domu, prestane platiť aj predbežné opatrenie súdu o dočasnom zákaze vstupu násilnej osobe do bytu alebo domu.**

Ženy a deti zažívajúce násillie v párových vzťahoch sa môžu domáhať náhrady majetkovej a nemajetkovej škody spôsobenej na zdraví prostredníctvom všeobecných ustanovení o škode a jej náhrade podľa Občianskeho zákonníka.⁷³ Pretrváva prax, predovšetkým v prípadoch psychického násillia a menej závažných foriem fyzického násillia, kedy sa ženy a deti zažívajúce násillie môžu domáhať náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch len na základe príslušných ustanovení Občianskeho zákonníka o ochrane osobnosti. Uvedené právna úprava však nie je postačujúca a negarantuje špecifické potreby poškodených osôb.

Legislatíva doposiaľ nezabezpečuje ochranu pred niektorými formami násillia ako napr. „stalking“⁷⁴. Aj keď trestno-právna úprava obsahuje v skutkovej podstate zločinu týrania blízkej a zverenej osoby pojem „neustále sledovanie“⁷⁵, nevystihuje to plne všetky formy a podstatu „stalkingu“. V praxi orgány činné v trestnom konaní tieto prípady nestíhajú a ženám zažívajúcim túto formu násillia nie je poskytovaná žiadna ochrana.

2. Ochranné mechanizmy a interdisciplinárny prístup

Napriek otvorenej dlhoročnej kritike zo strany MVO ostáva základným rámcovým dokumentom pre riešenie násillia páchaného na ženách *Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách a v rodinách*⁷⁶. Už od roku 2004 upozorňujú MVO, že ide o dokument, ktorý nie je špecifickým materiálom zameraným na elimináciu násillia páchaného na ženách (rieši násillie na ženách, deťoch, starších ľuďoch, zdravotne postihnutých a pod.) a ako taký neumožňuje nastavovať strategické opatrenia cielene zamerané na ženy tak, ako to vyplýva z ľudskoprávných záväzkov SR⁷⁷. Stratégia tiež nevytvára priestor na to, aby sa vytvorili strategické postupy na odstránenie všetkých foriem násillia páchaného na ženách (zameriava sa najmä na násillie v párových vzťahoch a opomína iné formy násillia). Táto situácia sa nezmenila ani potom, čo CEDAW Výbor vo svojich zisleniach naliehal na SR, aby „s vysokým stupňom priority prijal komplexné a holistické opatrenia, ktoré by sa týkali všetkých foriem násillia páchaného na ženách v rodine a v spoločnosti“. Stratégia tiež vôbec nezohľadňuje skutočnosť, že násillie páchané na ženách je rodovo podmieneným fenoménom, súvisiaci s nerovnováhou moci medzi mužmi a ženami, t.j. stratégia dostatočne nereflektuje na

⁷² Ust. § 146 ods. 2 OZ a § 705a OZ

⁷³ § 11, § 13, § 420 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník

⁷⁴ Stalkin – ide o prenasledovanie, napr. neustále telefonovanie, sms, vyčkávanie pred prácou, sledovanie a pod.

⁷⁵ § 208 ods. 1 písm. a) zák. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon

⁷⁶ Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách a v rodinách, prijatá uznesením vlády SR č. 1092/2004.

⁷⁷ Viac k tejto téme pozri: Tieňová správa pre Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, Možnosť voľby, 2008, s. 21 – 22. Tiež pozri: Hromadnú pripomienku verejnosti k Národnej stratégii na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách a v rodinách (Zdroj: <http://moznostvolby.wordpress.com/2009/03/24/hello-world/>)

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW) a Všeobecné odporúčanie č. 19 CEDAW Výboru⁷⁸. Táto situácia nebola doposiaľ zmenená a stratégia nebola prepracovaná tak, aby predstavovala východisko pre holistické a komplexné opatrenia pre oblasť násilia páchaného na ženách v zmysle Dohovoru.

V roku 2009 schválila vláda SR „*Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách na roky 2009 – 2012*“⁷⁹ (ďalej len NAP), ktorého prípravu koordinovalo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny (ďalej MPSVR SR). MVO mali možnosť podieľať sa na príprave NAP-u prostredníctvom zasielania svojich podkladových materiálov a návrhov v skorších štádiách prípravy, avšak prevažná väčšina ich návrhov bola odignorovaná a v predkladanom materiáli sa neobjavili. Navyše, NAP bol uvoľnený do medzirezortného pripomienkového konania bez toho, aby MVO, ako aj ďalšie relevantné inštitúcie dostali aspoň informáciu o začatí tohto štádia legislatívneho procesu. Tým im bola nielen sťažená participácia na tvorbe kľúčového programového dokumentu, ale najmä tým nebol vytvorený priestor pre potenciálny synergický efekt subjektov aktívnych v oblasti boja proti rodovo podmienenému násiliu. Takýto postup vyvolal vážne pochybnosti o snahe MPSVR vytvoriť NAP v otvorenom, demokratickom a transparentnom procese.

Odozvou na túto situáciu bolo zaslanie Hromadnej pripomienky verejnosti Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny, ktorú predložilo 12 MVO a v priebehu 24 hodín ju podporilo viac ako 1000 občanok a občanov. MPSVR SR prizvalo zástupkyne a zástupcu MVO na rozporové konanie, ktorého výsledkom bolo akceptovanie iba 3 pripomienok z predložených 65. Celý proces rozporového konania sa niesol v duchu netolerantnosti voči MVO, nerešpektovania ich dlhoročnej odbornej expertízy a bol poznačený presadzovaním moci zo strany štátnych úradníkov a úradníčok.

Zhrnutie najväčších výhrad k NAP-U:

NAP nevytvára priestor pre systematické a pravidelné vyhodnocovanie existujúcej legislatívy a nenavrhuje konkrétne, potrebné legislatívne zmeny (a to aj napriek tomu, že MVO predložili viaceré veľmi konkrétne návrhy na zmenu). NAP nevytvára podmienky pre vznik a podporu služieb pre ženy zažívajúce násilie a ich deti, ktoré by reflektovali špecifické potreby žien a ich detí a spĺňali aspoň minimálne štandardy pomoci a podpory v tejto oblasti (napr. rodové a ľudsko-právne východiská a princípy, dostupnosť, anonymita, bezplatnosť a pod.).

MVO sú vynechávané ako subjekty participujúcich na napĺňaní úloh v celom NAP, a dokonca v ňom chýba akákoľvek úloha, ktorá by zabezpečila podporu MVO, ktoré majú dlhoročné skúsenosti a expertné znalosti v téme násilia páchaného na ženách.

Napriek tomu, že Výbor vo svojich záverečných zisleniach so znepokojením konštatoval „**nedostatok informácií v správe zmluvného štátu o pomoci ženám zažívajúcim násilie a vyčlenenia finančných zdrojov na programy zamerané na boj proti násiliu páchanému na ženách**“, táto situácia doposiaľ nebola vyriešená a odporúčania účinne implementované. Na realizáciu NAP-u neboli vyčlenené žiadne konkrétne finančné prostriedky, realizácia úloh je ponechaná na jednotlivé ministerstvá, ktoré majú zabezpečiť plnenie úloh z vlastných zdrojov. Taktiež nie je zabezpečené transparentné a nezávislé vyhodnocovanie plnenia NAP-u, naopak, vyhodnocovanie ostáva výslovne

⁷⁸ Podľa ods. 6, Všeobecného odporúčania č. 19 CEDAW Výboru (11. zasadnutie, 1992) k článku 2 písm. f), článku 5 a článku 10 písm. c) Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien: „Tradičné názory, podľa ktorých sú ženy považované za podriadené mužom, alebo ktoré im pripisujú stereotypné roly, prispievajú k pretrvávaniu zvykov, ktorých súčasťou je násilie alebo nátlak ako napr. násilie a zneužívanie v rodine (...). Takéto predsudky alebo zvyklosti môžu ospravedlňovať rodovo podmienené násilie ako určitú formu ochrany alebo kontroly žien. Zámerom takéhoto násilia namiereného proti telesnej a duševnej integrite žien je zbaviť ich možnosti rovnoprávneho užívania a uplatňovania ľudských práv a základných slobôd a povedomia o nich. Hoci táto poznámka sa zaoberá predovšetkým skutočne páchaným násilím alebo hrozbou násilím, zásadným dôsledkom takýchto foriem rodovo podmieneného násilia je to, že pomáhajú zachovávať podriadené postavenie žien a prispievajú k ich nízkej účasti na politickom živote a k nižšej úrovni ich vzdelania, skúseností a pracovných príležitostí“.

⁷⁹ Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách na roky 2009 – 2012, prijatý uznesením vlády SR č. 438/2009.

vo formálnej rovine – vláda dostáva k dispozícii iba správu o plnení, ktorú vypracováva MPSVR SR na základe podkladov z ďalších ministerstiev či iných zodpovedných subjektov (často krát značne skreslenú), pričom nefunguje spätná väzba – napr. ak úlohy neboli splnené, nedochádza k žiadnym sankciám, prípadne vláda neurčí iný spôsob nápravy. Tento dokument je považovaný za tzv. bezproblémový, na kontrolu jeho plnenia nie sú vytvorené nezávislé kontrolné mechanizmy a nie sú ani stanovené relevantné a merateľné indikátory hodnotenia úspešnosti⁸⁰. Vo všetkých ustanoveniach a úlohách NAP-u absentujú opatrenia zamerané na riešenie situácie žien s viacnásobným znevýhodnením (ženy z kultúrnych, sociálnych a etnických minorít, lesbické ženy, bisexuálne ženy, zdravotne postihnuté a pod.).

Za plnenie cieľov NAP je zodpovedné Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR v spolupráci s Expertnou skupinou pre prevenciu násilia páchaného na ženách a v rodinách pri Rade vlády SR pre prevenciu kriminality (ďalej len Expertná skupina). **Expertná skupina je vyslovene formálny orgán, ktorý slúži na zastieranie nečinnosti vlády a jej kompetentných orgánov v tejto oblasti.** Stretnutia expertnej skupiny sú veľmi sporadické (od roku 2009 dokonca nedošlo k žiadnemu zasadnutiu) a ich výsledky nemajú reálny vplyv na zmenu situácie v oblasti násilia páchaného na ženách. Prevažná časť členiek a členov nemá odborné znalosti o téme, a preto buď iba formálne odhlasujú predkladané ustanovenia, alebo navrhujú opatrenia, ktoré sú v rozpore s ľudsko-právnymi východiskami v tejto téme. Členky expertnej skupiny, pracujúce v MVO, nemajú dostatočný počet hlasov na to, aby dokázali relevantným spôsobom ovplyvniť výsledky rokovaní, pričom väčšina ich návrhov býva odignorovaná. Neexistuje žiaden nezávislý evaluačný mechanizmus na zhodnotenie činnosti tejto expertnej skupiny.

Výbor tiež odporúčal zmluvnému štátu, aby **zabezpečil celkové scitlivenie pracovníkov a pracovníčok verejnej správy, predovšetkým pracovníkov a pracovníčok orgánov činných v trestnom konaní, súdnictva, poskytovateľov zdravotnej starostlivosti a sociálnych pracovníkov a pracovníčok na všetky formy násilia páchaného na ženách.** V oblasti vzdelávania v téme násilia páchaného na ženách je potrebné konštatovať, že vláda SR neurobila žiadne systémové kroky na zabezpečenie tohto odporúčania. Vzdelávacie aktivity v oblasti násilia páchaného na ženách, ktoré sa realizujú, sú len čiastkové, majú charakter skôr náhodných aktivít ako systematických, a často nie sú v súlade s ľudsko-právnymi východiskami v tejto téme.

Na základe monitorovania situácie je potrebné konštatovať, že vzdelávanie zabezpečujú predovšetkým mimovládne organizácie⁸¹, ktoré tak opäť suplujú povinnosti štátu. Problémom ani nie je fakt, že tieto aktivity realizujú MVO (keďže MVO majú najviac znalostí v tejto téme, mali by byť aj primárnymi vzdelávacími subjektmi), ale fakt, že MVO nemajú dostatočnú finančnú, technickú a logistickú podporu štátu pri realizácii vzdelávacej činnosti. MVO sa tak ocitajú v situácii, kedy sa nemôžu dostatočne venovať svojej odbornej vzdelávacej práci, ale musia zabezpečovať finančné zdroje (väčšinou ide o zdroje z nezávislých donorských organizácií) a celú administratívno-technickú koordináciu.

Okrem vzdelávania pomáhajúcich profesií (t.j. ľudí vo výkone povolania), v SR výrazne absentuje vzdelávanie v oblasti násilia páchaného na ženách na stredných a vysokých školách, ktoré pripravujú odborníčky a odborníkov zo zainteresovaných profesií⁸².

⁸⁰ V NAP- e sa síce objavujú indikátory, ale nie je z nich zjavné, čo je považované za úspech a čo nie. Napríklad indikátor „počet zriadených sociálnych služieb“ nič nevytvorí o miere úspešnosti realizácie opatrenia.

⁸¹ Komplexné akreditované vzdelávanie v oblasti násilia páchaného na ženách (základný scitlivovací modul, ako aj vzdelávacie moduly pre jednotlivé profesie – právnické profesie, políciu, sociálno- psychologické profesie a zdravotnícke profesie) poskytuje o. z. Fenestra a o. z. Možnosť voľby. V oblasti vzdelávania právnických profesií je činná Aliancia žien Slovenska. Čiastkové vzdelávacie aktivity pre základné a stredné školy v tejto oblasti poskytuje o. z. Žena v tiesni. V rámci iných vzdelávacích aktivítach v oblasti rodovej rovnosti čiastočne pokrývajú túto tému združenia: Občan, demokracia a zodpovednosť, Aspekt a EsFem. V rámci kurzu „Úvod do rodových štúdií“ na Katedre filozofie Filozofickej fakulty UK Bratislava je pravidelne prednášaná téma násilia páchaného na ženách..

⁸² Jedinou systematickou iniciatívou v tejto oblasti je výsledok projektu Centra rodových štúdií, ktoré v spolupráci s mnohými autorkami z akademickej a mimovládnej sféry pripravilo prvú vysokoškolskú učebnicu rodových štúdií v SR (editorky: Kiczková,

3. Služby

Výbor taktiež odporučil zmluvnému štátu (Slovenskej republike), aby „**prijal opatrenia na zabezpečenie bezpečných domov pre ženy, obeť násillia, v dostatočnom počte a s primeranými štandardmi**“.⁸³

V októbri 2008 bol novelizovaný zákon č.448/2008 o sociálnych službách, ktorý nadobudol účinnosť 01.01.2009. Tento zákon v §29 definuje **Zariadenie núdzového bývania**⁸⁴, v ktorom sa prvýkrát v rámci tohto spomína ako jedna z cieľových skupín „fyzická osoba, na ktorej je páchané násillie“. Rovnako sa v tomto paragrafe uvádza, že „Ak je potrebné chrániť život a zdravie fyzickej osoby, na ktorej je páchané násillie, a fyzickej osoby, ktorá je obeťou obchodovania s ľuďmi, zabezpečuje sa v zariadení núdzového bývania utajenie miesta jej ubytovania a jej anonymita.“ **Zariadenie núdzového bývania však nenaplnia minimálne štandardy poskytovania pomoci, podpory a ochrany ženám zažívajúcim násillie.** Personál v týchto typoch zariadení nie je obvykle špecificky zaškolený v oblasti násillia páchaného na ženách. Ženy zažívajúce násillie nie sú jedinou cieľovou skupinou týchto zariadení. Adresa zariadenia núdzového bývania často nie je utajená. Špecifické potreby žien zažívajúcich rodovo podmienené násillie tak nie sú akceptované a reflektované pri poskytovaní tohto druhu pomoci, podpory a ochrany. V žiadnom prípade nemôžeme povedať, že zariadenia núdzového bývania sú formou bezpečných ženských domov.

Situácia v oblasti podporných služieb (poradenské centrá, bezpečné ženské domy a krízové telefonické linky) pre ženy zažívajúce rodovo podmienené násillie je rovnako veľmi závažná. Na Slovensku sú tri regióny⁸⁵, v ktorých neexistujú žiadne špecializované podporné služby pre ženy zažívajúce násillie. Ženy v týchto regiónoch majú prístup iba do všeobecných zariadení sociálnych služieb, ktoré nie sú špecializované. Neexistuje národná krízová telefonická linka ani bezpečné ženské domy pre ženy zažívajúce násillie. Špecializované poradenské centrá, ktoré existujú, sú zavalené a nedokážu pokryť potrebu v prostredí. Nie sú vôbec alebo iba minimálne financované štátom. **Vláda SR dlhodobo v tejto oblasti nepristúpila k žiadnym krokom, ktoré by zlepšili situáciu a umožnili tak ženám zažívajúcim rodovo podmienené násillie mať prístup k špecializovanej, rýchlej a dostupnej pomoci, podpore a ochrane. Rovnako vláda nevydelila**

Szapuová). V učebnici sú dva odborné texty týkajúce sa problematiky násillia páchaného na ženách (Mesochoritsová, A: Násillie páchané na ženách a Násillie páchané na ženách v intímnych vzťahoch), ktoré sa môžu stať základom vysokoškolského vzdelávania v tejto oblasti.

⁸³ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods.21. Preklad o. z. Možnosť voľby.

⁸⁴ § 29 zákona č.448 Z.z.

Zariadenie núdzového bývania

(1) V zariadení núdzového bývania sa poskytuje sociálna služba fyzickej osobe, na ktorej je páchané násillie, fyzickej osobe, ktorá je obeťou obchodovania s ľuďmi, osamelej tehotnej žene a rodičovi alebo rodičom s deťmi, ktorí nemajú zabezpečené ubytovanie alebo nemôžu z vážnych dôvodov užívať bývanie, a fyzickej osobe, ktorá dovŕšila dôchodkový vek alebo ktorá je odkázaná na pomoc inej fyzickej osoby a nemá zabezpečené ubytovanie alebo nemôže z vážnych dôvodov užívať bývanie.

(2) V zariadení núdzového bývania sa

a) poskytuje:

1. ubytovanie na určitý čas,
2. sociálne poradenstvo,
3. pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov,

b) utvárajú podmienky na:

1. prípravu stravy, výdaj stravy alebo výdaj potravín,
2. vykonávanie nevyhnutnej základnej osobnej hygieny,
3. pranie, žehlenie a údržbu bielizne a šatstva,
4. záujmovú činnosť.

(3) Vážny dôvod podľa odseku 1 je najmä:

a) živelná pohroma,

b) požiar, ekologická havária alebo priemyselná havária..

(4) Ak je potrebné chrániť život a zdravie osoby, na ktorej je páchané násillie,, a fyzickej osoby, ktorá je obeťou obchodovania s ľuďmi, zabezpečuje sa v zariadení núdzového bývania utajenie miesta jej ubytovania a jej anonymita.

(5) Poskytovanie sociálnej služby v zariadení núdzového bývania súčasne viacerým fyzickým osobám uvedeným v odseku 1 možno, len ak je to vhodné a účelné vzhľadom na povahu nepriaznivej sociálnej situácie.

⁸⁵ Trenčiansky kraj, Banskobystrický kraj a Trnavský kraj.

žiadne finančné prostriedky na podporu existujúcich podporných služieb pre ženy a budovanie nových.

Mimovládne organizácie

V SR neustále pretrváva snaha o neuznanie, v mnohých prípadoch až ignorovanie či diskreditovanie práce a prínosu feministických ženských MVO v téme násilia páchaného na ženách. Deje sa tak aj napriek tomu, že to bolo práve feministické ženské hnutie, ktoré poukázalo a poukazuje na realitu života žien žijúcich v násilných vzťahoch a ktoré zásadným spôsobom otvorilo diskusiu o násilí a začalo ju vnášať do verejnej politiky.⁸⁶ I keď MVO majú obrovský odborný potenciál pre riešenie problematiky násilia páchaného na ženách, ich skúsenosti nie sú dostatočne využívané. Bariérou ich práce je nielen nedostatok finančných prostriedkov pre ich činnosť, ale najmä nízka miera uznania ich práce. Zodpovedné vládne inštitúcie doposiaľ nenaštartovali účinnú a rešpektujúcu spoluprácu s MVO, založenú na demokratickom a participatívnom prístupe. Deje sa tak aj napriek tomu, že OSN, ako aj ďalšie ľudskoprávne inštitúcie (Rada Európy, EÚ) vyzývajú dlhodobo vlády, aby rešpektovali a ocenili odbornosť týchto MVO a stavali na ich doterajších skúsenostiach a výsledkoch, pretože tieto organizácie majú zvyčajne najhlbšie vedomosti o danej problematike, o situácii a potrebách žien a detí

⁸⁷

Taktiež Výbor vo svojich zisleniach odporučil SR, aby „**posilnil spoluprácu so ženskými mimovládnymi organizáciami okrem iného aj tým, že zvýši ich účasť na tvorbe, implementácii, monitorovaní a následnom hodnotení politik, programov a stratégií**“⁸⁸. Napriek tomuto odporúčaniu je nutné konštatovať, že vláda doposiaľ v dostatočnej miere neprizýva MVO k tvorbe zásadných koncepčných dokumentov v tejto oblasti a už vôbec nie k ich monitorovaniu (MVO tak robia najmä z vlastnej iniciatívy a z finančných zdrojov nezávislých donorských organizácií). I keď na rozdiel od situácie pred rokom 2008, kedy MVO informovali Výbor o situácii v SR prostredníctvom svojej Tieňovej správy, došlo k systematickejšej spolupráci štátnych/verejných inštitúcií s MVO, je nutné upozorniť, že táto spolupráca má skôr deklaratívnu rovinu. Naďalej pretrváva situácia, že vláda nezohľadňuje pripomienky a návrhy MVO a že spolupráca je zväčša iniciovaná zo strany MVO.

V SR nie je vytvorený transparentný a trvalo udržateľný mechanizmus financovania MVO pracujúcich v oblasti násilia páchaného na ženách. V súčasnosti sú tieto MVO, a to aj napriek tomu, že v mnohom supľujú povinnosti štátu, financované nedostatočne a nesystematicky. Väčšinou ide o podporu z dotácií jednotlivých ministerstiev, pričom komisie prideliujúce financie nemajú dostatočné vedomosti o problematike násilia páchaného na ženách.

4. Prevencia

Vo svojich záverečných zisleniach Výbor vyjadril znepokojenie nad nedostatkom preventívnych programov a kampaní zameraných na rôzne skupiny obyvateľstva. V SR ani po dvoch rokoch od prijatia zislení nebola zo strany vlády SR a ďalších zodpovedných verejných inštitúcií zrealizovaná žiadna národná kampaň a ani čiastkové kampane zacielené na rôzne skupiny obyvateľstva.⁸⁹ Vládne

⁸⁶ Táto cieleňá a systematická snaha ženských feministických MVO o zviditeľnenie a riešenie problematiky násilia páchaného na ženách v SR trvá už takmer 15 rokov, počas ktorých MVO zrealizovali a uverejnili prvé prieskumy a výskumy o násilí, uskutočnili mnohé odborné konferencie, semináre a vzdelávacie aktivity, zrealizovali prvú národnú kampaň o násilí páchanom na ženách, otvorili krízové centrá pre ženy, spustili linky pomoci, začali pracovať v oblasti primárnej prevencie, prispeli k zmene legislatívnych úprav, vydali množstvo odborných publikácií, kníh, spolupracujú s medzinárodnými sieťami v téme NPNŽ a pod.

⁸⁷ Viac pozri dokumenty: Pekinská Akčná platforma, OSN, 1995; Závety 23. mimoriadneho zasadania Valného zhromaždenia OSN o výsledkoch päťročného vývoja od IV. konferencie o ženách v Pekingu (Peking+5; 2000); Odporúčanie Rec (2002)5 Výboru ministrov členských štátov Rady Európy o ochrane žien pred násilím; Štandardy a smernice dobrej praxe vytvorené na medzinárodnej úrovni (RE 1997; OSN 2005; WAVE 2004)

⁸⁸ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 35.

⁸⁹ Celkovo, v priebehu 10 rokov boli na Slovensku zrealizované iba dve celonárodné kampane v oblasti násilia páchaného na ženách. Prvou kampaňou, ktorá významne otvorila verejnú diskusiu o problematike násilia páchaného na ženách bola kampaň mimovládnych organizácií, pod názvom "Piata žena"(realizovaná v dvoch etapách – 2001 a 2002). Druhou bola kampaň "Stop

a verejné predstaviiteľky a predstaviiteľia doposiaľ nevydali ani žiadne verejné vyhlásenie, kde by odsúdili násilie páchané na ženách a prejavili postoj nulovej tolerancii k násiliu. Ešte alarmujúcejší je fakt, že v SR doposiaľ neprebehli žiadne verejné scitlivovacie kampane na podporu rodovej rovnosti a rodovej citlivosti, ktoré sú kľúčovými prvkami primárnej prevencie násilia páchaného na ženách.

Problematickou oblasťou ostáva naďalej práca s médiami. V roku 2010 bol v SR zrealizovaný prvý komplexnejší monitoring médií a reklamy z hľadiska násilia páchaného na ženách a podpory rodovej rovnosti.⁹⁰ Monitoring ukázal, že správy o násilí páchanom na ženách boli nivelizované spracovaním problematiky ako individuálneho problému s nízkou celospoločenskou relevanciou. Taktiež sa ukázalo, že dochádza k zneužívaniu problematiky bulvárom - prípady nie sú v médiách prezentované ako porušovanie ľudských práv a rodovo - podmienené násilie, ale najčastejšie ako „krimi noviny“ s nádychom senzácie na zvýšenie sledovanosti. Potvrdilo sa aj to, že médiá iba vo veľmi malom rozsahu prispievajú k prevencii a eliminácii násilia podporovaním rodovej rovnosti, naopak, dochádza skôr k nepriamemu podporovaniu násilia, a to najmä hrubo rodovo stereotypným obsahom mediálnych výstupov a obsahmi, ktoré indikujú komodifikáciu a objektivizáciu ženských tiel a sexizmus.⁹¹ Napriek týmto faktom zodpovedné verejné inštitúcie v SR neurobili žiadne kroky, ktorými by prispeli k eliminácii rodovo necitlivých mediálnych výstupov a primáli médiá k prevzatii zodpovednosti za zastavenie negatívneho sexistického zobrazovania žien vrátane zobrazovania násilia na ženách, propagácie rodových stereotypov a rodovo stereotypných postojov. Taktiež v SR neboli doposiaľ spustené systematické vzdelávacie programy v oblasti rodovej rovnosti a násilia páchaného na ženách pre mediálne tvorkyne a tvorcov, ktoré by prispeli k zredukovaniu výskytu rodovo stereotypných a sexistických mediálnych a marketinogvých produktov, ktoré prispievajú k násiliu páchanom na ženách. Takéto vzdelávanie poskytujú iba MVO bez akejkoľvek finančnej podpory zo strany vládnych inštitúcií.

Podobná situácia je v oblasti **inštitucionálnej výchovy**. Skutočnosť, že výchova, ktorá podporuje rodové stereotypy, nanovo vytvára a podporuje nerovnováhu moci v spoločnosti a tak prispieva k vzniku a tolerancii násilia páchaného na ženách, sa nestala základom pre efektívne strategické kroky zo strany vlády SR.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri implementácii záväzkov v oblasti eliminácie a prevencie násilia páchaného na ženách venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Vytvoriť účinné mechanizmy monitoringu uplatňovania súčasnej legislatívy orgánmi činnými v trestnom konaní a pravidelne tento monitoring vyhodnocovať a sprístupňovať verejnosti.
- Zabezpečiť efektívnejšiu implementáciu súčasnej legislatívy v praxi vedúcu k rýchlej a efektívnej ochrane žien a detí pre násilím.
- Vytvoriť mechanizmus vzdelávania a pravidelných previerok súdnych znalcov/znalkyň v odbore psychológia, psychiatria v oblasti násilia páchaného na ženách v párových vzťahoch a zabezpečiť ich špecifické zaškolenie v tejto téme.
- Vypracovať samostatnú stratégiu na elimináciu násilia páchaného na ženách a vo všetkých opatreniach zohľadniť základné východisko na elimináciu a prevenciu násilia – rodovú nerovnosť.
- Otvoriť verejnú odbornú diskusiu o súčasnom NAP, prepracovať ho a vyčleniť dostatočné množstvo finančných prostriedkov na plnenie aktivít NAP a činnosť expertnej skupiny,

násilii“ (november 2007 – marec 2008), ktorú gestovalo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. SR sa ňou pripojila k celoeurópskej kampani „Zastavme domáce násilie na ženách“, iniciovanej Radou Európy.

⁹⁰ Holubová, B., Špringelová, M.: Správa z monitoringu médií a reklamy z hľadiska násilia páchaného na ženách a podpory rodovej rovnosti za rok 2009, Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2010. Hlavným zadávateľom správy bol Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí MPSVR SR.

⁹¹ Podľa: Holubová, B., Špringelová, M.: Správa z monitoringu médií a reklamy z hľadiska násilia páchaného na ženách a podpory rodovej rovnosti za rok 2009, Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2010, s. 8 – 9.

zabezpečiť pravidelné vyhodnocovanie činnosti expertnej skupiny a plnenie NAP a sprístupniť správy o činnosti a plnení verejnosti.

- Vytvoriť jasné a detailné smernice postupu práce so ženami vystavenými násiliu v párových vzťahoch pre všetky zainteresované profesie a doplniť systém pregraduálneho a postgraduálneho vzdelávania všetkých zainteresovaných profesií o problematiku násilia páchaného na ženách.
- Aktívne prizývať feministické a ženské MVO k spolupráci pri tvorbe strategických dokumentov a plánov na elimináciu násilia páchaného na ženách, rešpektovať ich expertízu v tejto oblasti a vyčleniť dostatočné finančné prostriedky na budovanie kapacít a inštitucionálne posilnenie MVO pôsobiacich v oblasti primárnej, sekundárnej a terciárnej prevencie násilia páchaného na ženách.
- Urýchlene naštartovať a finančne zabezpečiť aktivity, ktoré budú smerovať k vytvoreniu systému špecializovaných podporných služieb (krízové telefonické linky, poradenské a intervenčné centrá, bezpečné ženské domy) pre ženy zažívajúce násilie, reflektujúcich špecifické potreby žien a zabezpečujúcich rýchlu, účinnú a dostupnú pomoc, podporu a ochranu.
- Urýchlene naštartovať a finančne zabezpečiť aktivity, ktoré by motivovali médiá k účasti na rozvíjaní princípov nulovej tolerancie k násiliu a rodovej rovnosti a k participácii na mediálnych informačných kampaniach v tejto oblasti.
- Iniciovať a realizovať vzdelávacie aktivity v oblasti rodovej rovnosti a rodovo podmieneného násilia pre profesionálov a profesionálky z oblasti mediálnej a marketingovej komunikácie; doplniť vzdelávacie štandardy o oblasť rodovo citlivého prístupu v mediálnej práci na vysokých školách, ktoré sa podieľajú na pregraduálnom vzdelávaní profesionálov a profesionálok v oblasti mediálnej a marketingovej komunikácie.
- Eliminovať rodovo necitlivý prístup a šírenie rodových stereotypov z oblasti inštitucionalizovaného školstva na všetkých druhoch a stupňoch škôl, od materských škôl až po vysoké školy, analyzovať a monitorovať výchovno-vzdelávacie postupy na všetkých typoch škôl s ohľadom na výskyt rodovo necitlivého prístupu a šírenia rodových stereotypov.
- Vytvoriť systém evidencie výskytu a následkov násilia voči ženám a vytvoriť systém súhrnného spracovania štatistických údajov. Zabezpečiť pravidelné publikovanie štatistických údajov o násilí páchanom na ženách.
- Zaradiť ukazovatele násilia páchaného na ženách do širšie koncipovaných celoslovenských výskumov (výskum zdravotného stavu obyvateľstva, všeobecný sociálny prieskum, výskum viktimizácie, výskum kriminality, výskum latencie, výskum demografického správania či výskum populačnej klímy atď.).

Rómske ženy

Andrea Bučková, Kultúrne Združenie Rómov Slovenska

Táto časť monitoruje oblasť viacnásobnej diskriminácie rómskych žien vo všetkých oblastiach života, s osobitným zreteľom na oblasť vzdelávania, zamestnanosti, zdravia a účasti vo verejnom živote.

Prehlbovanie rodových disparít vo všetkých oblastiach spoločenského života je výsledkom toho, že rodová rovnosť nie je vo všeobecnosti chápaná ako prierezová téma. Potvrďuje to deklaratívny a formálny charakter opatrení zameraných na rómske ženy a dievčatá, ktoré sú integrované do politik jednotlivých rezortov zaoberajúcich sa najmä vzdelávaním, zamestnanosťou, zdravím, sociálnou oblasťou a ďalšími ľudsko – právnymi témami.

Jedným z vládou schválených materiálov⁹², ktorý pojednáva explicitne o problematike rodovej rovnosti rómskych žien, je Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike Solidarita – Integrita – Inklúzia 2008 – 2013 (ďalej len Strednodobá koncepcia). Táto koncepcia, napriek snahe implementovať rodové východiská, však neprináša žiadne systematické riešenia na odstraňovanie viacnásobnej diskriminácie rómskych žien. Navrhované opatrenia majú vágny charakter – napríklad chýba analýza súčasného stavu, absentuje popis systému koordinácie aktivít, nie je určená zodpovednosť za plnenie úloh, chýba popis kontrolných nástrojov a v neposlednom rade konkretizovanie finančnej alokácie. Bez týchto údajov nie je možné monitorovať a hodnotiť vykonateľnosť prijatých opatrení.

Strednodobá koncepcia sa v rámci prierezovej témy venuje aj scitlivovaniu verejnej mienky voči Rómom, na ktorú reagoval aj CEDAW Výbor odporúčaním, aby štát podnikol konkrétne kroky na zmenu tradičného vnímania Rómov väčšinou populáciou aj prostredníctvom programov na zvyšovanie povedomia a na scitlivovanie namierené najmä na tie segmenty spoločnosti, v ktorých sú takéto postoje zjavné. Spektrum navrhovaných opatrení nerieši potrebu rodovej senzibilizácie a väčšina kľúčových návrhov je zameraná len na rómsku populáciu.

Na to, aby sa koncepcia stala skutočným nástrojom štátnej politiky vo vzťahu k rómskemu obyvateľstvu, je nevyhnutné jej prepracovanie, aby navrhované opatrenia reflektovali na všetky kľúčové problémy vrátane rodovej rovnosti s ohľadom na odporúčania CEDAW Výboru, ktorý dôrazne žiada, aby štát implementoval ciele opatrenia na odstránenie diskriminácie rómskych žien vo všetkých oblastiach v rámci špecifických časových harmonogramoch, monitoroval ich implementáciu a dosahovanie stanovených cieľov.

Dekáda začleňovania rómskej populácie 2005-2015⁹³ (ďalej len Dekáda) je ďalším politickým záväzkom, ktorý Slovenská republika prijala s cieľom zásadne zlepšiť socio-ekonomické postavenie Rómov a Rómkov a ich sociálnu inklúziu prostredníctvom realizácie politických reforiem a programov zameraných na vzdelávanie, zamestnanosť, zdravie a bývanie. V rámci tejto iniciatívy bola venovaná špecifická pozornosť aj otázkam chudoby, diskriminácie a rodovej rovnosti.

Prostriedkom uplatňovania cieľov a dosahovania ukazovateľov sú Národné akčné plány Dekády, ktoré od roku 2007 boli dlhodobo kritizované členmi a členkami Decade Watch tímu⁹⁴ (ďalej len DW tím) pre časovú a obsahovú neaktuálnosť identifikovaných cieľov a programov, stanovenie indikátorov bez merateľných hodnôt a neuspokojivé plnenie prierezových tém, t.j. chudoby, diskriminácie a rodovej problematiky.

Aj CEDAW Výbor vo svojich odporúčaníach vyzval štát, aby podnikol vo vzťahu k Dekáde nápravné kroky, kedykoľvek to bude nutné. Počas predsedania Slovenska v Dekáde⁹⁵ prebiehala od 1. júla 2009 do 30. júna 2010 revízia akčných plánov v spolupráci s Regionálnym centrom Rozvojového programu OSN (UNDP).

S cieľom posilniť uplatňovanie rodového hľadiska do prehodnocovaných oblastí dekády bol vypracovaný návrh, ktorý dopĺňa prioritu vzdelávanie, zamestnanosť a zdravie o rodový rozmer. Iniciatíva bola jedným z výstupov projektu realizovaného členom DW tímu - občianskym združením

⁹² Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike Solidarita – Integrita – Inklúzia 2008 – 2013 prijatá vládou SR na 89. zasadnutí dňa 26.03. 2008.

⁹³ Dekáda inklúzie Rómov 2005 – 2015 je medzinárodnou iniciatívou, ktorú prijalo osem krajín Strednej a Juhovýchodnej Európy, a ktorú podporuje aj medzinárodné spoločenstvo. Predstavuje prvé spoločné úsilie zamerané na zmenu života Rómov v Európe.

⁹⁴ Decade Watch Team – voľné zoskupenie členov a členiek rómskych mimovládnych organizácií, ktoré monitorujú a hodnotia vládne politiky v rámci Dekády. Prvá hodnotiacia správa vyšla v roku 2007 pod názvom *Rómski aktivisti hodnotia priebeh dekády začlenenia rómskej populácie* a je spracovaná za roky 2005 – 2006. Druhá hodnotiacia správa bola vydaná v roku 2008 pod názvom *Rómski aktivisti hodnotia priebeh dekády začlenenia rómskej populácie* - aktualizácia 2007.

⁹⁵ Predsedníctvo Slovenskej republiky v programe Dekáda začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015, www.romovia.vlada.gov.sk.

IN MINORITA, ktoré v spolupráci s ďalšími členmi a členkami DW tímu – mimovládnyimi organizáciami - spracovali východiskový dokument pripomienkovaný rómskymi aktivistkami⁹⁶.

Spoločným bodom navrhovaných opatrení všetkých troch prioritných oblastí je zber a aktualizácia empirických údajov v rodovom rozlíšení, nakoľko rodovo odlišné vnímanie muža a ženy v marginalizovaných rómskych komunitách je omnoho vyhranenejšia, a preto nie je možné vychádzať zo štatistík celkovej populácie. Jedným z navrhovaných opatrení v oblasti vzdelávania je napríklad podpora komplexnej integrácie rodovo citlivej a multikultúrnej výchovy do systému vzdelávania vo vzťahu k marginalizovaným rómskym komunitám. Zavedenie dočasných vyrovnávajúcich opatrení vo vzťahu k zvýšeniu participácie žien vo verejnom živote, ako aj vypracovanie systému ochrany pred násilím prostredníctvom intervenčných centier a tímov s dôrazom na problematiku zvýšenej miery násillia páchaného na ženách z prostredia marginalizovaných rómskych komunít, sú súčasťou opatrení v oblasti zamestnania vrátane sociálnej oblasti. Súčasť návrhov pre oblasť zdravia tvorí napr. zavedenie mechanizmu zvýšenia informovanosti a osvetu u mužov a žien z marginalizovaných rómskych komunít v oblasti ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia a práv a zavedenie nestereotypnej sexuálnej výchovy a vzdelávania do procesu formálneho a neformálneho vzdelávania.

Revízia Národných akčných plánov nebola ukončená v dôsledku zmeny politickej situácie po parlamentných voľbách v júli 2010 a s ňou súvisiacich zásadných zmien v kompetenciách rezortov zodpovedných za implementáciu príslušných opatrení v rámci Dekády. V záujme dodržania tohto medzinárodného záväzku je však potrebné revíziu tohto materiálu dokončiť.

Účinné opatrenia, ktorými by sa aspoň naštartoval proces odstraňovania viacnásobnej diskriminácie rómskych žien a dievčat, nepriniesol ani vládou schválený Národný akčný plán rodovej rovnosti na roky 2010 – 2013⁹⁷ (ďalej len NAP). Proces tvorby NAP vnímali najmä mimovládne organizácie zaoberajúce sa znevýhodneným postavením rómskych žien ako príležitosť identifikovať problémy rodovej nerovnosti rómskych žien a ako východisko pre efektívne nastavenie mechanizmov a konkrétnych nástrojov vrátane hĺbkových a komplexných výskumov, ktoré by poskytli dáta pre dôkladnejšie poznanie problematiky rómskych žien v každej z oblastí spoločenského života.

NAP vo svojej finálnej a vládou schválenej podobe, napriek intenzívnemu tlaku MVO a odvolávaniu sa na odporúčania CEDAW Výboru, nezohľadňuje ani jedno z odporúčaní vo vzťahu k rómskym dievčatám a ženám.

Počas monitorovacieho obdobia nedošlo k zásadnej zmene, ktorá by prijatím legislatívnych či politických opatrení progresívne ovplyvnila situáciu rómskych žien a dievčat.

V oblasti zdravia a zdravotnej starostlivosti bol 26.3. 2008 predložený vláde SR na schválenie komplexný návrh Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia⁹⁸, ktorý nebol schválený z dôvodu rozporového konania s Konferenciou biskupov Slovenska. Uznesením vlády SR⁹⁹ bola úloha zrušená, a zároveň bola ministrom zdravotníctva uložená úloha vypracovať nový návrh Národného programu starostlivosti o ženy, bezpečné materstvo a reprodukčné zdravie v predĺženom termíne do 30.10. 2010. Tento materiál nebol doposiaľ predložený do rokovania vlády.

Na nekoncepčný a systematicky nevyvážený postoj vlády k riešeniu rodovej nerovnosti rómskych žien a dievčat poukazujú aj zistenia terénneho výskumu Dáta o ľudských právach rómskych žien¹⁰⁰, ktorého cieľom bolo zachytiť aspoň časť „situácie“ v uplatňovaní a dodržiavaní ľudských práv žien vo

⁹⁶ Projekt s názvom „Rozpracovanie problematiky rodovej rovnosti v súvislosti s Dekádou začleňovania Rómov 2005 – 2015“ realizovaný občianskym združením IN MINORITA so sídlom v Bratislave finančne podporila Nadácia otvorenej spoločnosti.

⁹⁷ Národný akčný plán rodovej rovnosti na roky 2010 – 2013, prijatý uznesením vlády SR, č. 316/2010 zo dňa 12.5.2010.

⁹⁸ Národný program ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia – č. materiálu 5302/2008.

⁹⁹ Uznesením vlády SR č. 56 z 21.1.2009 bola zrušená úloha C22 uznesenia vlády SR č. 278 z 23.4.2003.

¹⁰⁰ Dáta o ľudských právach rómskych žien, Kultúrne Združenie Rómov Slovenska – autorka analytickej časti Jarmila Filadelfiová, rok 2009, ISBN 978-80-970224-0-2. Projekt finančne podporený z programu Roma participation program Open Society Institute (Budapešť) v rámci posilnenia podpory rómskych žien počas Dekády začleňovania Rómov 2005 – 2015. Prezentáciu výsledkov výskumu Dáta o ľudských právach rómskych žien finančne podporila Nadácia otvorenej spoločnosti (Bratislava), US Embassy (Bratislava).

vybraných skúmaných oblastiach (vzdelávanie, trh práce, nerovné zaobchádzanie a prístup, rodová deľba povinností v domácej sfére atď.) Dotazníkový výskum, ktorý zrealizovalo občianske združenie Kultúrne Združenie Rómov Slovenska, prebiehal od februára do mája 2009 v 98 lokalitách z 15 okresov Banskobystrického, Košického a Prešovského kraja, ktoré sa vyznačujú najvyššou koncentráciou marginalizovaných rómskych komunít.

Analýza ukázala, že rómske ženy a rómski muži z neintegrovaných rómskych komunít vnímajú vysoko negatívne vlastné postavenie a obmedzené šance, ktoré limitujú možnosti ich uplatnenia v živote. Najväčší dištanc pociťuje obyvateľstvo marginalizovaných rómskych komunít vybraných regiónov Slovenska na základe etnicity. Celkovo viac ako 91 % skúmaných vnímalo postavenie a šance Rómov a Rómkov na Slovensku v porovnaní s inými obyvateľmi krajiny ako horšie; len 3,7 % ich videlo ako rovnaké a 1,8 % ako lepšie. Zostávajúcich 3,4 % na otázku neodpovedalo alebo problém nevedeli posúdiť.

Výskum poukázal aj na názorovú odlišnosť medzi skúmanou rómskou populáciou a vzorkou respondentov za celkovú populáciu Slovenska z reprezentatívneho výskumu Inštitútu pre verejného otázky z roku 2006¹⁰¹. K horšiemu postaveniu a šanciam Rómov a Rómkov sa z celkovej populácie Slovenska priklonilo necelých 60%. Odlišnosť pohľadu je v tomto konkrétnom prípade výrazná najmä preto, že veľká skupina majority vidí postavenie a šance rómskej menšiny ako rovnaké (približne jedna štvrtina) alebo dokonca lepšie (viac ako jedna desatina). Táto diferenciácia odzrkadľuje pretrvávajúce tradičné vnímanie Rómov a Rómkov väčšinovou populáciou.

Druhým najčastejšie deklarovaným znevýhodňujúcim faktorom u skúmanej rómskej populácie bol vek v kombinácii s pohlavím. Takmer 68 % opýtaných totiž považovalo pozíciu starších žien za horšiu než majú ženy mladšie, za rovnakú ju označilo 13 % a za lepšiu 11 % skúmaného súboru (odpoveď neuviedlo zostávajúcich 8,1 %).

Výsledky poukázali na nižšiu citlivosť (hlavne u mužov) na rodové a vekové rozdiely.

Čo sa týka rozdielnej pozície žien a mužov a starších žien v komparácii s mladšími, tu negatívne hodnotenie vyjadrila vyše polovica súboru, druhá polovica buď rodový a vekový rozdiel nevníma alebo sa stavia do opačnej pozície – situáciu žien vníma ako lepšiu než majú muži t.j. 11% respondenskej skupiny považuje situáciu starších žien v porovnaní s mladšími ako lepšiu a 17,2 % skúmanej rómskej populácie vyhodnotilo, že postavenie a šance žien Slovenska je lepšie než u mužov.

Fakt, že na rodové rozdiely je skúmaná rómska populácia menej citlivá ako na vlastnú etnickú príslušnosť, resp. rodové pomery nevidí tak dramaticky ako etnické, môže byť dôsledok všeobecného znevýhodnenia, ale aj prežívajúcich stereotypných predstáv v skúmanom prostredí a neschopnosti vnímať rozdiely v postavení žien a mužov. Túto tendenciu potvrdzujú aj doterajšie skúsenosti mimovládnych organizácií, ktoré konštatujú, že aj samotné rómske ženy a dievčatá (hlavne z prostredia marginalizovaných rómskych komunít) si v dôsledku vplyvu tradícií, obmedzených sociálnych kontaktov a nízkeho povedomia o rodovej rovnosti neuvedomujú vlastné rodovo znevýhodnené postavenie.

V rámci štyroch kľúčových oblastí zameraných na riešenie problematiky rómskych komunít sa najväčší dôraz kladie na oblasť vzdelania ako základného predpokladu úspešného pôsobenia na trhu práce, znižovania rizika chudoby a sociálneho vylúčenia, odvíjajú sa od neho vzory reprodukčného správania i celková kvalita života. Napriek tomu je Slovensko dlhodobo kritizované za vysokú mieru zaraďovania žiakov do špeciálneho vzdelávania na úrovni primárneho vzdelávania.

Kritické správy z permanentných monitoringov národnými aj medzinárodnými organizáciami ani výstupy z realizácie terénnych prieskumov či výskumov neboli dostatočným stimulom pre okamžité riešenie stúpajúceho počtu rómskych žiakov a žiačok v špeciálnych základných školách. V období

¹⁰¹ Reprezentatívny výskum v rámci projektu EQUAL Plus pre ženy 45+, Inštitút pre verejné otázky august 2008.

rokov 2008 – 2010 okrem Amnesty International, prispel svojimi poznatkami, výstupmi a odporúčaniami k hodnotenému stavu aj Rómsky vzdelávací fond, ktorý v septembri 2009 vydal štúdiu Škola ako geto s podtextom Systematické nadmerné zastúpenie Rómov v špeciálnom vzdelávaní na Slovensku.¹⁰²

Samotná štúdia v rámci kľúčových zistení uvádza, že približne 60% detí v špeciálnom vzdelávaní na Slovensku v školskom roku 2008/2009 sú Rómovia. (viď tabuľka nižšie)

Spodná hranica odhadov o počte rómskych žiakov v špeciálnom vzdelávaní

Typ školy	Počet všetkých zapísaných žiakov	Počet rómskych žiakov	Podiel rómskych žiakov
Špeciálne základné školy	13 807	8200	59,4%
Špeciálne triedy v štandardných školách	5 590	4 795	85,8%
Špeciálne stredné školy	5 114	1 794	35,0%
Celkom	24 511	14 789	60,3%

Zdroj: Odhady riaditeľov a učiteľov z terénneho výskumu vykonaného pre potreby tejto štúdie

Štúdia poukázala aj na faktory ovplyvňujúce stav nadmerného počtu Rómov v špeciálnom vzdelávaní, napr. postupy a mechanizmy, prostredníctvom ktorých deti vstupujú do systému špeciálneho vzdelávania alebo ho opúšťajú, a motivácia zodpovedných inštitúcií a rómskych rodičov zapísať deti do špeciálnych škôl a tried.

Dôvody rozhodnutí rómskych rodičov zapísať svoje deti do špeciálnych škôl sú rôzne. Smerodajným kritériom je napr. atraktivita prostredia škôl a tried z hľadiska vybavenia a ponuky mimoškolských aktivít. Mnohí rodičia z nedostatku informácií nevedia o rozdieloch medzi vzdelávaním na špeciálnych a bežných školách, v dôsledku čoho nevedia posúdiť mieru vplyvu na perspektívu svojich detí. Často opakujúcim sa dôvodom voľby rodičov, ktorý sa uvádza v iných analytických či hodnotiacich správach je, že rodičia vnímajú špeciálne školy ako menej diskriminačné a intolerantné prostredie ako na bežných školách. Podstatnú úlohu v spektre dôvodov zohrávajú nepochybne financie, t. j. výšky výdavkov rodičov alebo rozsah benefitov, ktoré môže dieťa v špeciálnej škole získať, napr. stravné, kde rodič hradí symbolický poplatok v prípade, že je rodina v hmotnej núdzi alebo školské pomôcky. Financie majú výraznejší vplyv na postoj rodičov k vzdelávaniu detí na stredných školách.

¹⁰²Rómsky vzdelávací fond – Roma Education Fund, je grantovou organizáciou poskytujúca konkrétnu pomoc na dosiahnutie cieľov Dekády v oblasti vzdelávania. Štúdia : Škola ako geto – Systematické nadmerné zastúpenie Rómov v špeciálnom vzdelávaní na Slovensku, september 2009, Rómsky vzdelávací fond, www.cvek.sk.

Geografická vzdialenosť, resp. dostupnosť škôl obzvlášť stredných škôl je ďalším rozhodujúcim aspektom.

Tabuľka 2.6 Odhad vzdialeností rómskych osídlení od škôl¹⁰³

Typ školy	Priemer	Medián	Modus	Štandardná odchýlka	Min.	Max.
Štandardné predškolské zariadenie	1 267m	800m	1,000m	2 512m	0m	15 000m
Špeciálne predškolské zariadenie	5 089m	2 000m	0m	8 068m	0m	25 000m
Štandardná základná škola	1 254m	1 000m	1 000m	1 678m	0m	10 000m
Špeciálna základná škola	3 934m	2 000m	1 000m	5 001m	0m	21 000m
Štandardná stredná škola	6 923m	2 000m	1 000m	9 188m	0m	30 000m
Špeciálna stredná škola	9 789m	3 250m	0m	12,276m	0m	35 000m

Zdroj: Pozorovacie hárky terénnych výskumníkov

Vo výskumnej časti v rámci terénneho výskumu predmetnej štúdie rozhovory s rodičmi potvrdili, že otázka vzdialenosti je dôležitá, pričom rodičia sú ochotnejší poslať na stredné školy skôr chlapcov ako dievčatá. Podľa vysvetlenia jednej matky: „Ak by som mala syna, poslala by som ho na strednú školu. Nie dievča. Prišla by domov tehotná alebo niečo podobné. Je lepšie, ak ostane doma¹⁰⁴.“ Tento postoj je ilustračným príkladom pretrvávajúcej rodovej nerovnosti v prostredí rómskych komunít. Jej prítomnosť je dôkazom nemenných tradičných rodových rolí a rodových stereotypov.

Príčinou vzostupnej tendencie zaraďovania, resp. preraďovania rómskych detí do základných špeciálnych škôl je uplatňovanie neadekvátnych nástrojov diagnostiky alebo nelegitímnych postupov a mechanizmov pri vstupe rómskych detí do vzdelávacieho systému na špeciálnych ZŠ alebo odchodu z neho, čo svedčí o nerovnom prístupe vo vzdelávaní Rómov.

Z pohľadu ďalšieho vzdelávania a s ňou spojenej uplatniteľnosti na trhu práce, je ponuka pre rómske ženy a mužov s ukončeným vzdelaním na špeciálnej ZŠ minimálna a profesijne ohraničená.

Odhliadnuc od prijatých politík v oblasti vzdelávania, systém formálneho vzdelávania nevytvára dostatočne podnetné prostredie pre zavedenie inkluzívneho vzdelávania a rodovo citlivej pedagogiky do hlavného vzdelávacieho prúdu. Obe formy reflektujú reálnu potrebu zabezpečenia rovnakého prístupu ku vzdelávaniu, elimináciu rodovo diskriminačných vzorov a stereotypov, rešpektujúc individuálnu potrebu jednotlivca.

Nerovné zaobchádzanie, predsudky, segregácia či absencia podporných opatrení patria medzi časté negatívne zážitky a situácie, s ktorými sa veľa rómskych žien a mužov stretlo už v detstve na základných školách. Na tieto skutočnosti poukazujú aj výsledky terénneho výskumu Dáta o ľudských

¹⁰³ Nižšie uvedená tabuľka dokumentuje odhad priestorového rozmiestnenie vzdelávacích inštitúcií od navštívených rómskych osídlení vzdialenosti rómskych osídlení od škôl.

¹⁰⁴ Škola ako geto – Systematické nadmerné zastúpenie Rómov v špeciálnom vzdelávaní na Slovensku, Rómsky vzdelávací fond, september 2009, str. 36.

právach rómskych žien (2009). Dôležité je preto systematicky pracovať na odstraňovaní podobných praktík zo základného školstva a na výchove detí k väčšej tolerancii a rešpektovaniu rozdielností.

Neuspokojivá situácia pretrváva aj v oblasti zamestnania. Empirické údaje výskumu o ľudských právach rómskych žien potvrdili, že rómska zamestnanosť alebo pracovná aktivita má svoje špecifiká, skúmaní rómski muži, ale hlavne ženy majú na trhu práce prevažne slabšie postavenie, v porovnaní s celkovou populáciou viac marginalizované a menej naviazané na formálny či primárny trh práce. Ide teda o práce, ktoré nemajú žiadny alebo len minimálny integračný potenciál. Údaje ukázali obrovský rodový rozdiel v pracovnej aktivite: zo žien ešte nikdy nevykonávala platené zamestnanie takmer polovica, z mužov to bola necelá pätina. Vplyv na tento nepriaznivý stav nemá ani dosiahnutá úroveň vzdelania. Úlohu tu pravdepodobne zohrávajú hlavne materské povinnosti, môže sa tu ale prejavovať aj vplyv stereotypných predstáv týkajúcich sa vzdelania žien a ich základného poslania v spoločensve ako aj menej pracovných príležitostí pre ženy.

Vláda SR doposiaľ neprijala systematické opatrenia, ktoré by zabezpečili vyššiu účasť rómskych žien na verejnom živote a rozhodovaní. Podporný systém s cieľom aktivizovať rómske ženy a dievčatá pre participáciu na veciach verejných poskytujú dlhodobo iba mimovládne organizácie prostredníctvom projektov. Iniciatívy majú rozmanitý charakter, napr. aktivity zamerané na podporu osobnostného rozvoja rómskych žien a dievčat, lídrovstvo, občiansky aktivizmus atď.

Na základe našich zistení sme nútení konštatovať, že od prijatia záverečných zistení CEDAW Výborom dňa 18. júla 2008 až doposiaľ vláda SR neučinila žiadne kroky a neprijala žiadne efektívne opatrenia, ktorými by naplnila relevantné odporúčania CEDAW Výboru týkajúce sa daných oblastí.

K dosiahnutiu rodovej rovnosti majú rómske ženy a dievčatá z prostredia marginalizovaných rómskych komunit pred sebou dlhšiu cestu, ako vychádza v priemere za celú populáciu Slovenska. Preto je potrebné posilniť intervencie vo výchove a vzdelávaní v oblasti rodovej rovnosti aj v tomto prostredí - v záujme odbúravania najsilnejších rodovo-stereotypných predstáv a úsilia o rovné postavenie žien a mužov, ktoré patrí k popredným cieľom spoločensva, ktorého je Slovenská republika od roku 2004 súčasťou.

Naplnenie odporúčaní CEDAW Výboru vyžaduje z pohľadu interdisciplinárneho prístupu zabezpečenie viaczostrojnej súčinnosti.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri odstraňovaní rodových stereotypov venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Novelizáciou Antidiskrimančného zákona zaviesť dočasné vyrovnávacie opatrenia pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva.
- Osloviť na spoluprácu pri tvorbe opatrení k rodovej rovnosti rómskych žien a dievčat zástupcov a zástupkyne rómskych mimovládnych organizácií, ktorí a ktoré sa zaoberajú problematikou rodovej rovnosti rómskych žien.
- Prijatť potrebné právne a administratívne opatrenia na vývoj metód zberu etnických údajov v rodovom rozlíšení, aby mohol byť monitorovaný efekt prijatých opatrení na etnické menšiny a aby v prípade potreby mohli byť podniknuté nápravné kroky.
- Monitorovať postup pri dosahovaní cieľov akčných plánov Dekády a zapojiť občiansku spoločnosť do evaluácie programu, otvorene podávať správy o priebehu a dosahovaní výsledkov v akčnom pláne Dekády.
- Uskutočniť revíziu Národného akčného plánu rodovej rovnosti na roky 2010-2013, nakoľko nezohľadňuje odporúčania CEDAW Výboru vo vzťahu k rómskym ženám a dievčatám.

- Posilniť inštitucionálny rámec pre plnenie úloh zameraných na realizáciu systémových opatrení na zlepšenie postavenia rómskych komunít a ich integráciu do spoločnosti.
- Vytvoriť mechanizmus pre podporu realizácie výskumov, ktoré významným spôsobom prispievajú k nastaveniu systémových opatrení v oblasti rodovej rovnosti rómskych žien a dievčat, obzvlášť v oblasti násillia páchaného na ženách, obchodovania s ľuďmi a sexuálneho a reprodukčného zdravia.
- Za účelom odstránenia viacnásobnej diskriminácie rómskych žien a dievčat je potrebné venovať náležitú pozornosť aj odporúčaniam uvedeným v Tieňovej správe z roku 2006.
- Zabezpečiť efektívny postih diskriminácie rómskych žien a dievčat vo všetkých oblastiach spoločenského života.
- Prijatť opatrenia na zlepšenie prístupu rómskych žien k zamestnaniu a za týmto účelom implementovať pozitívne príklady z praxe v oblasti zamestnanosti a zamestnateľnosti rómskych žien s cieľom podpory rovnosti príležitostí na trhu práce.
- V rámci školiacich programov subjektov inštitucionálnej pomoci začleniť do učebných osnov tézy vzťahujúce sa na kultúrne odlišnosti a špecifiká rómskych komunít a rodovú rovnosť.
- Zvýšiť mieru sociálnej intervencie cielenou podporou mimovládnych organizácií poskytujúcich služby obetiam obchodovania so ženami.
- Pravidelne vyčleniť finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu na podporu programov zameraných na eliminovanie problémov v oblasti boja proti:
 - a) obchodovaniu so ženami,
 - b) na účely trvalo udržateľného rozvoja subjektov poskytujúcich služby cieľovým skupinám,
 - c) na podporu subjektov poskytujúcich právnu, sociálnu a inú pomoc obetiam obchodovania so ženami.
- Prizývať zástupkyne a zástupcov rómskych mimovládnych organizácií do pracovných a expertných skupín v oblasti rodovej rovnosti vrátane násillia páchaného na ženách, obchodovania s ľuďmi, ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia.

Účasť žien na politickom a verejnom živote

Oľga Pietruchová, Spoločnosť pre plánované rodičovstvo

Politická participácia žien na Slovensku sa dlhodobo pohybuje na pomerne nízkej úrovni. Hoci z hľadiska dvadsaťročného vývoja badať pomalý nárast zastúpenia žien v národnej i komunálnej politike, tento trend je veľmi pomalý. Zastúpenie žien v žiadnej z národných rád ani vlád SR neprekročil 20% (viď Tab.2 a Tab.3), čo je menej ako tretinové kritické minimum. Žiadna vláda nezaviedla a ani neprejavila intenzívnejšiu snahu o zavedenie dočasných podporných opatrení na zvýšenie politickej participácie žien. Doteraz nebol vytvorený ani systémový prístup na dlhodobé monitorovanie a vyhodnotenie príčin a následkov rodovej nerovnosti vo verejnom živote. Vytvorenie ucelenejšieho obrazu, aký sa snaží podať táto správa, je spojené s prácnym získavaním dát z jednotlivých, často neúplných zdrojov¹⁰⁵.

Nasledovné údaje monitorujú výsledky volieb od prerokovania periodickej správy v CEDAW výbore (2008) a dokumentujú dlhodobo pretrvávajúcu nízku účasť žien na zákonodarnej i výkonnej moci, svedčiacu o faktickej politickej marginalizácii žien. Napriek tomu, že CEDAW Výbor vyjadril znepokojenie nad nedostatkom informácií o politickom zastúpení žien a vyslovil jasné odporúčania, a napriek vlastným politickým záväzkom vlády v období 2006-2010, neboli podniknuté žiadne kroky a prijaté žiadne opatrenia na zvýšenie zastúpenia žien vo volených ani menovaných funkciách.

¹⁰⁵ Napr. Štatistický úrad SR pri niektorých výsledkoch volieb uvádza aj rodové štatistiky, pri iných (ako komunálne voľby 2010) takéto členenie nie je dostupné.

Rodová analýza volieb od roku 2008

V **prezidentských voľbách** (2009) prvý raz v histórii Slovenska postúpila do druhého hlasovacieho kola ženská kandidátka. Hoci v druhom kole vyhral protikandidát a úradujúci prezident, znamenali tieto voľby určitý prelom v politickom uvedomení žien. Kladne možno hodnotiť aj fakt, že z celkového počtu siedmich kandidujúcich boli tri ženy (pre porovnanie: v roku 2004 nekandidovala ani jediná žena a v roku 1999 jedna). Podľa sociologických prieskumov sa v prezidentských voľbách prejavil na Slovensku nový fenomén, keď ženy cielene volili ženskú kandidátku¹⁰⁶. V prezidentskej kampani sa objavili aj určité prvky rodového diskurzu, hlavne otázka umelého prerušenia tehotenstva a partnerstiev neheterosexuálnych dvojíc¹⁰⁷. Úroveň verejnej diskusie o nich však sotva možno hodnotiť kladne, pretože namiesto ľudsko-právnych východísk prevažovali najmä východiská a hodnoty definované nábožensky a metafyzicky, a to aj u najsilnejšej ženskej kandidátky. Mediálna diskusia sa nevyhla ani typickým rodovo-stereotypným hodnoteniam kandidujúcich žien, ich vzhľadu a súkromného života^{108 109}.

V druhých **voľbách do Európskeho parlamentu** (2009) sa opätovne potvrdil pozitívny výsledok z prvých eurovoľieb (2004), keď v oboch prípadoch bolo zvolených päť žien. Nakoľko v roku 2009 sa celkový počet mandátov pripadajúcich SR znížil zo 14 na 13, úmerne narástlo aj zastúpenie ženských poslankyň z 35,7% v roku 2004 na 38,5% v súčasnosti,¹¹⁰ čo je na Slovensku výnimočné. Príčinou úspechu žien je podľa niektorých politológov fakt, že záujem o európsku politiku je na Slovensku pomerne nízky a voľby do EP „*nie sú natoľko mocensky významné ako voľby do Národnej rady SR*“.¹¹¹ Je zrejmé, že ženy dostávajú šancu umiestniť sa na vrcholových pozíciách na Slovensku najmä vtedy, keď je to pre mužov z mocenského hľadiska menej zaujímavé.

Na riadení **samosprávneho kraja** v pozícii predsedu vyššieho územného celku (VÚC) sa zatiaľ nepodieľala ani jedna žena. Tento stav sa nezmenil ani vo voľbách v roku 2009. V ôsmich samosprávnych krajoch kandidovalo na pozíciu predsedu celkom 54 kandidátov, z čoho bolo iba päť žien. Do druhého kola sa ani v jednom kraji neprebojovala žena. Podiel žien medzi zvolenými poslancami samospráv na úrovni VÚC sa dlhodobo pohybuje na veľmi nízkej úrovni a narastá len veľmi pomaly. Vo všetkých voľbách bol podiel zvolených žien o 4 až 5% nižší ako ich zastúpenie na kandidátnych listinách. Výsledok odráža slabšiu ekonomickú pozíciu žien, ktoré si nemôžu dovoliť investovať do kampane toľko ako muži, a jednak fakt, že ženy skôr kandidujú za marginálne strany alebo ako nezávislé.

Zastúpenie žien v **komunálnej politike** pomaly narastá. Vo voľbách do samospráv miest a obcí v roku 2006¹¹² dosiahlo hranicu 20,6 %¹¹³. Vo voľbách 2010 zo 63 okresných miest uspeli ženy iba v šiestich; v hlavnom meste Bratislava povedú ženy 6 zo 17 mestských častí. Podiel ženských komunálnych političiek sa zvyšuje iba pomaly. Kým pred štyrmi rokmi uspeli v necelých šesťsto mestách a obciach, teraz už v 651.¹¹⁴ Ženy povedú vyše 22% všetkých samospráv. Vyššie zastúpenie medzi starostkami je badať iba u menších obcí, kým krajské a väčšie mestá sú spravidla riadené mužmi. To odráža aj rodové pomery v Združení miest a obcí Slovenska (ZMOS), kde vo vrcholovom

¹⁰⁶ Ide o kandidátku Ivetu Radičovú.

¹⁰⁷ Dostupné na <http://volby.sme.sk/c/4347644/na-otazky-o-homosexuhaloch-reagovali-len-styria-kandidati.html>.

¹⁰⁸ Napr. <http://volby.sme.sk/c/4375348/vojna-pohlavi-sa-nekonala-radicova-o-to-nestala.html>.

¹⁰⁹ Dostupné na <http://volby.sme.sk/c/4359845/radicova-sa-pred-druhy-m-kolom-urcite-nevyda.html>.

¹¹⁰ Štatistický úrad SR - Infostat: http://www.volbysr.sk/volbyep2009/sr/tab6_sk.html.

¹¹¹ VOLBY: Eurovoľby boli okrem prekrúžkovania bez prevapení, tvrdí Kusý. Pod rozloženie mandátov sa podpísala nízka účasť aj zle nastavené kvórum, myslí si Mesežnikov. Zdroj: SITA, 7.6.2009. Dostupné na http://www.ivo.sk/buxus/docs/rozne/Mesez_SITA_7_6_09.pdf.

¹¹² Portál ŠÚ SR neponúka výsledky komunálnych volieb z roku 2010 členené podľa pohlavia.

¹¹³ www.volbysr.sk, portál ŠÚ SR.

¹¹⁴ Sme: Političiek po víkendě mierne pribudlo. Dostupné na <http://www.sme.sk/c/5661954/politicek-po-vikende-mierne-pribudlo.html#ixzz16o4qSqXk>.

vedení je zo 6 členov len jedna žena na pozícii podpredsedníčky. V predsedníctve ZMOS je z 34 členov iba 5 žien (14,7%)¹¹⁵.

Vo voľbách do Národnej rady SR v roku 2010 kandidovalo celkom 18 politických strán a hnutí, z toho zhruba tretina s reálnou šancou na prelomenie hranice 5%, potrebnej pre vstup do parlamentu. Z celkového počtu 2 397 registrovaných kandidátov a kandidátok bolo 545 žien, čo predstavuje 22,8%.¹¹⁶ Tento počet vypovedá len málo o reálnych možnostiach zvolenia žien a ich výslednom pomernom zastúpení, nakoľko ženy sa častejšie nachádzajú na vyšších, nezvoliteľných miestach kandidátnych listín a sú výraznejšie zastúpené v politických stranách bez reálnej šance na zvolenie. Ak vezmeme do úvahy len politické strany pohybujúce sa v preferenciách nad hranicou 5%, podiel žien na ich kandidátnych listinách bol 18,3%.¹¹⁷

Na čele kandidátnej listiny politických strán stála iba jedna žena, a to z SDKÚ-DS. Na základe priameho výsledku volieb získali ženy v parlamente spolu 23 mandátov, čo z celkového počtu 150 predstavuje 15,3 %. Na tretinové zastúpenie, ktoré sa považuje za kritickú minimálnu hranicu pre reálnu schopnosť ovplyvňovať rozhodovanie, je potrebný dvojnásobok súčasného počtu ženských poslankyň. Po odchode niektorých poslancov a poslankyň do vedúcich pozícií výkonnej moci a nastúpením náhradníkov/čok ženám napokon pripadlo v NR SR celkom 24 poslaneckých kresiel, čo znamená 16 %-né zastúpenie. Oproti minulému volebnému obdobiu teda kleslo zastúpenie žien v NR SR o 4%.

V parlamentných voľbách 2010 získali ženy iba 19 % prednostných hlasov. Až 57 % krúžkujúcich voličov nedalo žiadnej ženskej kandidátke prednostný hlas. Jednej kandidátke dalo hlas 34 % voličov a cielene krúžkovalo viac žien iba 9 % voličov. Najpozitívnejší prípad predstavovala SDKÚ, kde ženské kandidátky získali až 46 %-ný podiel preferenčných hlasov.¹¹⁸ Vo všeobecnosti sa teda zdá, že voliči prejavili iba slabú vôľu posilniť pozíciu žien oproti ich pôvodnému umiestneniu na kandidačnej listine. Pri prednostných hlasoch pre kandidujúce ženy a mužov sa neprejavili významné rodové rozdiely ani solidarita žien so ženskými kandidátkami. Pohlavie bolo pri rozhodovaní o prednostných hlasoch považované voličmi a voličkami za najmenej dôležitý dôvod.¹¹⁹ Z uvedených faktov je zrejmé, že ignorovanie odporúčania Výboru CEDAW na „implementáciu kampaní na zvyšovanie povedomia spoločnosti“ vedie k nízkemu pochopeniu verejnosti o potrebe zvýšenia politického zastúpenia žien.

Podiel žien na výkonnej moci

Zastúpenie žien vo vláde SR odráža ich dlhodobu nízke zastúpenie vo volených orgánoch a spravidla nedosahuje ani ich percentuálne zastúpenie v NR SR; počas uplynulých 20 rokov sa pohybovalo v rozmedzí od 0 do 15 % a len krátkodobo (na 16 mesiacov v roku 1997-98) dosiahlo 21%.¹²⁰ Takéto nízke zastúpenie sa udržuje bez ohľadu na to, či vládu zostavuje pravica, alebo ľavica. Z dlhodobého hľadiska nemožno hovoriť ani o pomalom náraste a teda pozitívnom vývoji; cielené obsadenie niekoľkých miest vo vláde ženami nebolo a nie je strategickým rozhodnutím žiadnej vlády. Paradoxne to platilo aj u predchádzajúcej vlády (2006-2010 pod vedením R.Fica), ktorá sa vo svojom programovom vyhlásení zaviazala presadzovať rodovú rovnosť a uplatňovať rodové hľadisko (gender mainstreaming) vo verejných politikách. Pozitívnou výnimkou je skutočnosť, že v súčasnom volebnom

¹¹⁵ Dostupné na www.zmos.sk.

¹¹⁶ Štatistický úrad SR - Infostat: http://www.volbysr.sk/nrsr2010/info/vekkand_sk.html.

¹¹⁷ Zoznam zaregistrovaných kandidátov. Voľby do NR SR, 12. júna 2010.

¹¹⁸ Bútorová, Z.: Rodový aspekt prednostného hlasovania. Pravda, 15.10.2010. Dostupné na http://nazory.pravda.sk/rodovy-aspekt-prednostneho-hlasovania-d94/sk-nana.asp?c=A101014_101026_sk-nana_p09.

¹¹⁹ Bútorová, Z. at al: Výskum voličského správania na Slovensku. Inštitút pre verejné otázky a Sociologický ústav SAV. Bratislava, 2010. Dostupné na http://www.ivo.sk/buxus/docs//Parlamentne_volby_2010/Prezentacia_vyskum_volicskeho_spravania.pdf.

¹²⁰ História vlád SR. Dostupné na <http://www-8.vlada.gov.sk/index.php?ID=1073>.

období stojí na čele vlády SR po prvý raz v histórii žena, čo zohráva pri odstraňovaní rodových stereotypov nesporne dôležitú úlohu. Okrem nej je vo vláde iba jedna ďalšia žena na poste ministerky spravodlivosti. Odporúčanie CEDAW Výboru „vynaložiť úsilie na zvýšenie počtu žien v nevolených rozhodovacích pozíciách vo verejnej správe“ nebolo pri tvorbe vlády ani obsadzovaní najvyšších výkonných postov verejnej správy zohľadnené.

Legislatívne a politické prostredie

Pri voľbách do NR SR na Slovensku platí pomerný volebný systém, ktorý sa všeobecne považuje za priaznivejší pre zastúpenie žien ako systém väčšinový. To platí za predpokladu, že v politických stranách existuje vôľa cielene presadzovať ženy na kandidátnych listinách, čo nie je prípad Slovenska. Pri voľbách do samosprávy miest a obcí a vyšších územných celkov sa uplatňujú väčšinové volebné systémy, ktoré sú pre ženy všeobecne menej výhodné. Všetky zákony o voľbách na Slovensku poskytujú možnosť uplatniť tzv. prednostné hlasovanie pre určitý stanovený počet kandidujúcich. V parlamentných voľbách 2010 sa podarilo „prekrúžkovať“ dvom ženám a vo voľbách do Európskeho parlamentu v roku 2009 získala vďaka prednostným hlasom mandát jedna žena.

Od vzniku SR v roku 1993 neboli doteraz v žiadnych voľbách uplatnené dočasné vyrovnávacie opatrenia pre zvýšenie pomerného zastúpenia žien na kandidátnych listinách alebo exekutive. Voči takýmto dočasným opatreniam na zvýšenie zastúpenia žien vo volených funkciách (napr. zavedením pomerného zastúpenia oboch pohlaví na kandidátnych listinách) existuje na Slovensku dlhodobý odpor, a to v mnohých stranách naprieč politickým spektrom. Práve neochota politických strán, v ktorých dominujú muži, je hlavnou prekážkou v prijatí účinných opatrení na zvýšenie zastúpenia žien v rozhodovacích funkciách. Odpor sa prejavuje voči povinným i dobrovoľným opatreniam na straníckej alebo legislatívnej úrovni. Iba marginálne politické strany¹²¹ prijali dobrovoľný záväzok na paritné zastúpenie žien na kandidátnych listinách vo voľbách do Európskeho parlamentu.

Vládne opatrenia zamerané na zvýšenie politickej participácie žien

CEDAW Výbor vo svojich odporúčaní nabádal, aby členský štát SR prijal „*dlhodobé opatrenia, ako aj dočasné osobitné opatrenia v súlade s článkom 4, odsek 1 Dohovoru a Všeobecným odporúčaním Výboru č. 25 a aby vytýčil konkrétne ciele a časové harmonogramy s cieľom zvýšiť reprezentáciu žien vo volených a nevolených orgánoch vo všetkých oblastiach politického a verejného života a na všetkých úrovniach a monitoroval dosiahnutie týchto cieľov*“ a aby vláda „*scitlivovala politické strany a širšiu verejnosť na význam takýchto opatrení.*“ Napriek tomu žiadne reálne kroky neboli vykonané a prijaté záväzky ostali vo formálnej rovine, bez ich implementácie do praxe. V predchádzajúcom legislatívnom období vláda SR, zostavovaná sociálnou demokraciou, deklarovala v Programovom vyhlásení vlády „*pri presadzovaní svojej politiky podporovať rovnoprávnosť žien a mužov ako dôležitý faktor rozvoja demokracie*“.¹²² Tieto záväzky zostali však len v deklaratórnej rovine bez reálnych krokov na ich zavedenie.

V roku 2009 prijala vláda SR Národnú stratégiu rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013 (ďalej NSRR)¹²³, ktorá pomenováva v kapitole o východiskovej situácii nedostatky aj v oblasti nízkeho zastúpenia žien v politickej oblasti. Ako jeden z operačných cieľov stanovuje NSRR „*Dosiahnuť vyvážené postavenie a zastúpenie žien a mužov v rozhodovacích a mocenských pozíciách*“. Národný akčný plán rodovej

¹²¹ napr. Slobodné fórum a Strana zelených.

¹²² Programové vyhlásenie vlády (2006-2010), Kap. 3.5 Podpora rodovej rovnosti.

¹²³ Národná stratégia rodovej rovnosti na roky 2009-2013, prijatá 8. apríla 2009 uznesením č. 272/2009. Dostupné na <http://www.gender.gov.sk/index.php?id=729&SID=f4d1f7e3a07d71c3a01f31f20766d1ed>.

rovnosti na roky 2010-2013¹²⁴ (ďalej NAPRR) rozpracoval východiská a operačné ciele NSRR a bol prijatý vládou SR 12.5.2010.¹²⁵ NAPRR sa odvoláva na odporúčania CEDAW Výboru, ale iba veľmi opatrne formuluje možnosť prijatí dočasných vyrovnávacích opatrení. NAPRR stanovuje iba konkrétnu úlohu vypracovať komparatívnu analýzu uplatňovania rodovej rovnosti prostredníctvom volebných zákonov a navrhnúť možnosti legislatívnej úpravy.

Po nástupe novej vlády bolo už pri schvaľovaní Programového vyhlásenia vlády na obdobie rokov 2010-2014¹²⁶ (PVV) zrejmé, že rodová rovnosť a zvýšenie zastúpenia žien v rozhodovacích pozíciách nie je prioritou a ani témou na aspoň formálne pomenovanie v PVV. Vláda neprijala žiadny záväzok smerujúci k posilneniu zastúpenia žien vo verejnom živote a rozhodovacích pozíciách. Hoci ženské mimovládne organizácie (MVO) sa v čase kreovania PVV snažili presadiť konkrétnejší záväzok pre posilnenie rodovej rovnosti, vnútorná politická opozícia zabránila jeho prijatiu.¹²⁷

Účasť konzervatívnych strán nedáva pre zlepšenie situácie a prijatie účinných opatrení takmer žiadnu nádej. Jediným pozitívom je deklarováný záväzok, že „*Vláda SR bude dôsledne plniť medzinárodné záväzky štátu v oblasti ľudských práv a práv menšín vrátane spravodajskej povinnosti voči zmluvným a monitorovacím orgánom medzinárodných organizácií, vychádzajúc z medzinárodných ľudsko-právnych dohovorov, ktorých je Slovenská republika zmluvnou stranou.*“¹²⁸ V čase písania tejto správy nebolo možné posúdiť, nakoľko sa vláda skutočne bude riadiť týmto záväzkom aj v oblasti napĺňania povinností vyplývajúcich z CEDAW-u a následných odporúčaní CEDAW Výboru. Rovnako nebolo možné posúdiť, ako bude súčasná vláda naplňať NAPRR v oblasti zvyšovania politickej participácie žien.

O ďalších návrhoch CEDAW Výboru ako „*definovanie časovo vymedzených cieľov; implementáciu kampaní na zvyšovanie povedomia spoločnosti; poskytovanie finančných stimulov politickým stranám*“ nebola otvorená ani odborná diskusia. Tak predchádzajúca ako súčasná vláda nevenovali týmto návrhom žiadnu pozornosť. Pri akejkoľvek verejnej diskusii na tému nízkeho politického zastúpenia žien naprieč politickým spektrom prevažujú názory, že ženy nemajú záujem o politiku a mali by sa presadzovať na základe svojich kvalít a kvalifikácie a nie na základe pohlavia. Akákoľvek diskusia o štrukturálnom pozadí rodového znevýhodnenia žien vo verejnom živote absentuje a svedčí o hlbokom nepochopení príčin a následkov rodovej diskriminácie vo verejnom i súkromnom živote.

Vzdelávacie aktivity zamerané na posilnenie postavenia žien vo verejnom živote, ktoré odporúčal CEDAW Výbor, sa v ostatných dvoch rokoch neuskutočnili. Plánované sú aktivity v rámci národného projektu Inštitút rodovej rovnosti¹²⁹, ktorý sa v čase písania správy iba začínal implementovať, preto ich nie je možné monitorovať ani vyhodnotiť. Média si v poslednom desaťročí všimajú počet a zastúpenie žien na kandidátnych listinách a pravidelne sa k nemu vracajú. Tento vývoj skôr možno pripísať vplyvu dlhodobých aktivít ženských MVO ako cielenej práci vlády alebo politických strán, ktoré sa téme venujú len marginálne alebo vôbec.¹³⁰

¹²⁴ Národný akčný plán rodovej rovnosti na roky 2010-2013, schválený vládou Slovenskej republiky dňa 12. 5. 2010 uznesením č. 316/2010. Dostupné na <http://www.gender.gov.sk/index.php?id=731>.

¹²⁵ Teda mesiac pred parlamentnými voľbami 2010.

¹²⁶ Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010-2014. Dostupné na <http://www.vlada.gov.sk/22241/programove-vyhlasenie-vlady-sr-na-obdobie-rokov-2010-2014.php>.

¹²⁷ Ženské MVO: V programovom vyhlásení chýba zmienka o rodovej rovnosti. 11.8.2010. Dostupné na http://www.aspekt.sk/news_det.php?IDnews=515.

¹²⁸ Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010-2014. Dostupné na <http://www.vlada.gov.sk/22241/programove-vyhlasenie-vlady-sr-na-obdobie-rokov-2010-2014.php>.

¹²⁹ Dostupné na http://www.cvmpsvr.sk/IRR_projektweb/content/SVK%20Opis%20IRR.pdf

¹³⁰ V roku 2008 sa Ženská loby Slovenska (ŽLS) zapojila do celoeurópskej kampane Európskej ženskej loby (EWL) 50/50 – No Democracy Without Gender Equality. Skúsenosti predstaviteľiek ŽLS, ktoré sa snažili získať podporu pre celoeurópsku petíciu EWL, ukázali veľmi nízku podporu medzi poslancami NR SR. Petíciu podporilo len jedna poslankyňa, pričom niektoré vyslovili ústne podporu, ale obávali sa petíciu podpísať kvôli očakávanej kritike mužských kolegov.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností odporúčame, aby vláda SR a ďalšie štátne orgány venovali pri tvorbe legislatívy a verejných politík a pri svojom rozhodovaní všeobecne náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- V rámci prípravy novej volebnej legislatívy pre všetky druhy volieb v SR preskúmať legislatívne možnosti pre dočasné osobitné opatrenia v súlade s článkom 4, odsek 1 Dohovoru a Všeobecným odporúčaním Výboru č. 25 a motivačné nástroje ako sú finančné stimuly pre politické strany na zvýšenie pomerného zastúpenia žien na kandidátnych listinách a navrhnúť efektívne riešenia.
- Pri obsadzovaní vrcholových pozícií vo verejnej správe zaviesť systém na vyrovnávanie rodových rozdielov (napr. v prípade viacerých rovnocenných uchádzačov/uchádzačiek uprednostniť ženu).
- Vytvoriť dlhodobý monitorovací systém na sledovanie zastúpenia žien v politike, výkonných orgánoch verejnej správy a vrcholových manažérskych pozíciách;
- Efektívne využiť prostriedky z európskych štrukturálnych fondov, vyčlenené pre národné projekty, a v spolupráci s MVO navrhnúť a implementovať kampane na vzdelávanie politických strán a verejnosti o potrebe zvýšenia zastúpenia žien v politickom živote.
- Citlivo reagovať na diskriminačné a často dehonestujúce vyjadrenia v médiách a zaujímať zo strany vlády jasné a čitateľné stanoviská, podporujúce zvýšenie účasti žien v politickom živote.

Zamestnanosť a trh práce¹³¹

Jarmila Filadelfiová, EsFem

A: Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien vo svojich Záverečných zisteniach z júla 2008 vyjadril znepokojenie nad „znevýhodnenou situáciou žien v oblasti zamestnanosti“ a vyjadril obavu „nad výrazne segregovaným trhom práce a veľkými rozdielmi v odmeňovaní žien a mužov, ako aj nad ťažkosťami, ktoré ženy zažívajú pri zosúladzovaní pracovného a rodinného života, ktoré sú dôsledkom hlboko zakorenených stereotypov súvisiacich s rolami žien v rodine a v spoločnosti.“¹³² Najnovšie údaje znevýhodnenú pozíciu žien na trhu práce plne potvrdzujú a sledovanie situácie za dlhšie obdobie naznačuje **pretrvávanie alebo prehlbovanie rodových rozdielov – v posledných rokoch (od 2008) aj v dôsledku finančnej a hospodárskej krízy.**

1. Dlhodobé rozdiely medzi ženami a mužmi pretrvávajú naďalej už v ekonomickej aktivite. Celková miera ekonomickej aktivity žien dosiahla aj v roku 2009 iba 50,3 % a za mužov 68,1 %, pričom u oboch pohlaví bol za posledné obdobie zaznamenaný jej pokles. **Mimo trhu práce zostáva stále podstatne viac žien ako mužov:** sú to jednak dôchodkyne, ktorých je takmer dvojnásobne viac ako mužov¹³³ (382,5 tis. mužov ku 661,5 tis. žien); no najväčší rozdiel je pri statuse

¹³¹ Táto kapitola monitoruje obdobie od júla 2008 do októbra 2010.

¹³² OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, Záverečné zistenia: Slovensko, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 26. Preklad o. z. Možnosť voľby.

¹³³ Rozdiel v počtoch je spôsobený demografickými činiteľmi (vyššia a skoršia úmrtnosť mužov), no výrazný vplyv tu malo aj nastavenie dôchodkového systému, ktorý „kompenzoval“ ženám nižšie mzdy a straty v pracovnej kariére spôsobené takmer výlučnou zodpovednosťou žien za starostlivosť o deti tým, že mali skorší vek odchodu do dôchodku ako muži, ktorý sa im ešte

„v domácnosti“ a „na rodičovskej dovolenke“. V roku 2009 čerpalo rodičovskú dovolenku 76,6 tis. žien a iba 0,4 tis. mužov (podiel mužov len 0,5 %), hoci tento druh pracovného voľna je dostupný rovnako obidvom rodičom dieťaťa. V domácnosti bolo 108,5 tis. žien a 15,1 tis. mužov (podiel mužov 12,2 %), pričom v krízovom období sa počty osôb v domácnosti výraznejšie zvýšili (o 300 mužov a približne 1 800 žien). Ukazuje sa, že z pracovnej sily Slovenska vyradujú ženy vo veľkej miere práve rodinné povinnosti.

2. Zamestnanosť žien je v porovnaní s mužmi stále podstatne nižšia, nezamestnanosť zasa vyššia. Kríza priniesla obrat vo vývoji týchto dvoch ukazovateľov – **miera zamestnanosti začala opäť klesať a nezamestnanosť rásť.** Miera zamestnanosti mužov sa celkovo znížila zo 70,0 % na 67,6 % a žien z 54,6 % na 52,8 %; ale stále takmer o 15 % zaostáva za jej úrovňou u mužov.¹³⁴ Rodové rozdiely v zamestnanosti sa prejavujú vo všetkých vekových skupinách, ale najvýraznejšie vo veku 54-65 rokov (muži 54,9 % a ženy 26,1 %; rozdiel až o 28,8 %). V medzinárodnej komparácii je veľmi nízka aj zamestnanosť slovenských žien s najmladším dieťaťom medzi 3-5 rokmi: za priemerom krajín OECD zaostáva o 10,4 % (50,9 % ku 61,3 %). Čo sa týka nezamestnanosti, tá v roku 2009 vzrástla za mužov na 11,4 % a za ženy na 12,9 %: oproti roku 2008 sa zvýšila v prípade mužov o 3 % a za ženy o 1,8 %. Hoci **rástla rýchlejšie nezamestnanosť mužov,**¹³⁵ **rodový rozdiel v neprospech žien sa stále zachoval.**

3. Ženy Slovenska dlhodobo participujú menej v rámci súkromného sektora hospodárstva, ktorý je ekonomicky silnejší.¹³⁶ Zo všetkých pracujúcich žien bolo v súkromnom sektore zamestnaných 56 %, z pracujúcich mužov až 62 %; podiel zamestnaných vo verejnom sektore bol zasa vyšší za ženy – 35,8 % oproti 19,5 % mužov. Dlhodobo je tiež výrazne nižšie i zastúpenie žien medzi podnikajúcimi: pred krízou tvorili ženy z podnikajúcich so zamestnancami 23,4 % a z podnikajúcich bez zamestnancov 25,1 %; počas krízy podiely žien vzrástli na 24,1 % a 27,9 %. Sú to **v doterajšej histórii najvyššie podiely podnikajúcich žien od roku 1990, je ale otázne, či sa dá takýto výsledok považovať za posilnenie postavenia žien a ich slobodný výber:** prechod na živnosť (SZČO) mohli od svojich zamestnankýň (a zamestnancov) v čase krízy žiadať ich zamestnávateľia; k podpore založenia živnosti smerovali tiež viaceré z protikrízových opatrení vlády,¹³⁷ ktorá sa takto pokúšala znížiť rast nezamestnanosti.¹³⁸

znižoval za každé dieťa. V roku 2004 argumentujúc starnutím populácie a neudržateľnosťou existujúceho priebežného systému vláda zaviedla predĺženie dôchodkového veku a zároveň jeho zjednotenie pre mužov i ženy na 62 rokov. Pre mužov SR zmena znamenala predĺženie pracovnej kariéry jednotne o 2 roky, ale pre mnohé skupiny žien až o 8 rokov. Súčasťou zmeny dôchodkového systému bolo aj zavedenie tzv. „sporivého“ II. a III. piliera, ktoré sú tiež pre ženy nevýhodnejšie (pre ich nižšie mzdy a prerušovanú pracovnú kariéru kvôli starostlivosti). Hoci náklady, ktoré zmena systému priniesla, znášajú viac ženy, jeho zavedeniu rodová analýza nepredchádzala (Filadelfiová, J.: Odmeňovanie žien a mužov. In: Z. Bútorová a kolektív (ed.): Ona a on na Slovensku..., IVO. Bratislava, 2008(a); Filadelfiová, J.: Rodová priepasť: Čo (ne)hovoria štatistiky a výskumné dáta o odmeňovaní žien a mužov. In: J. Cviková (ed.): Aká práca, taká pláca? Aspekty rodovej nerovnosti v odmeňovaní, Aspekt. Bratislava, 2008(b); Pietruchová, O.: Dôchodková reforma znevýhodňuje ženy. 9.11.2006. Dostupné na <http://www.changenet.sk/?autor=370197&x=238902>, Pietruchová, O.: Čo DSS-ky ženám určite nepovedia. 6.4.2008. Dostupné na <http://www.ietotak.sk/ekonomika/co-dssky-zenam-urcite-nepovedia>).

¹³⁴ A zaostáva aj za tzv. lisabonským cieľom dosiahnuť v roku 2010 zamestnanosť žien v krajinách EÚ 60 % (Lisabonská stratégia. Brusel, Európska Komisia 2000); pre mužov bola cieľová hranica stanovená na 70 % a pre skupinu 55-64-ročných na 50 %. Slovensku sa nepodarilo dosiahnuť ani jeden z týchto cieľov (Filadelfiová, J.: Ženy a muži v práci a rodine. Prečo je užitočná rodová perspektíva v ekonómii, Aspekt a FES, Zastúpenie v SR. Bratislava 2010).

¹³⁵ Dôvodom pomalšieho rastu nezamestnanosti žien mohla byť ich úplná rezignácia na trh práce (prechod k ekonomicky neaktívnym), ale aj to, že mnohé ženy sú vylúčené zo systému ochrany práve pre prerušovanú pracovnú kariéru a nedostatočný počet dní v systéme poistenia alebo nadväzujúce čerpanie materskej a rodičovskej dovolenky. Nárok na poistné dávky (dávku v nezamestnanosti zo sociálneho alebo na materské, ošetrovné či nemocenské zo zdravotného poistenia) je v SR podmienený účasťou v systéme poistenia po istý čas. Nárok na dávku v nezamestnanosti vzniká, ak bol poistenec v posledných 3 rokoch pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie poistený najmenej 2 roky, t.j. 730 dní (Dostupné na <http://www.socpoist.sk/davka-v-nezamestnanosti/1361s#kto-ma-narok>). Naznačuje to aj nižší podiel žien poberajúcich dávku: kým zo 153,5 tis. nezamestnaných žien v roku 2009 dávku poberalo 46,7 %; zo 170,8 tis. nezamestnaných mužov až 53,7 %. Navyše dávka je u žien výrazne nižšia, keďže sa odvodzuje od predchádzajúcej mzdy - v priemere u žien menšej.

¹³⁶ Priemerné mzdy v podnikateľskom sektore sú stabilne okolo 15 % nižšie ako v nepodnikateľskom, zároveň je rodový mzdový rozdiel v rámci podnikateľského sektora podstatne väčší než v nepodnikateľskom (Cviková, J. (ed.): Aká práca, taká pláca? Aspekty rodovej nerovnosti v odmeňovaní, Aspekt. Bratislava, 2007).

¹³⁷ Pozri Opatrenia Vlády SR na prekonanie dopadov globálnej finančnej krízy. Bratislava, Vláda SR 6. 11. 2008. ; Aktualizácia opatrení vlády SR na prekonanie dopadov globálnej finančnej krízy vo vzťahu na prijaté Závery predsedníctva Európskej Rady z 12. 12. 2008. Bratislava, Vláda SR 17. 12. 2008; Návrh tretieho súboru opatrení na zmiernenie dopadov hospodárskej krízy. Bratislava, Vláda SR 6. 2. 2009.

4. **V sledovanom období došlo k nárastu tzv. prekérnej práce,¹³⁹ viac u žien.** Okrem zvýšenia živností vzrástol aj počet *vypomáhajúcich v domácom podniku*: ženy tu dlhodobo tvoria okolo ¾ (cca 900 mužov a 2 400 žien), počas krízy sa počet mužov s takýmto statusom znížil o 300, ale žien o 500 pribudlo. Viac žien ako mužov je tiež *zamestnaných na kratší pracovný čas* (45,8 tis. žien a 33,5 tis. mužov), ako aj *podzamestnaných* (27,4 tis. žien a 24,2 tis. mužov). Aj pracovné miesta *s nízkou mzdou* sú častejšie obsadené ženami: svedčí o tom celkový rodový mzdový rozdiel i to, že pracovné miesta podporené príspevkom na udržanie v zamestnaní s nízkou mzdou¹⁴⁰ zaujímali až na 65,7 % ženy.

5. **Slovenský trh práce je značne rodovo segregovaný – horizontálne i vertikálne.** Rozmiestnenie žien a mužov podľa typu profesie a druhu ekonomickej činnosti do jednotlivých segmentov trhu práce je značne vzdialené rodovej vyváženosti: dlhodobo sú niektoré skupiny profesií feminizované, v iných prevažujú muži. Hoci sa priebežne prejavujú medzi kategóriami profesií isté posuny, **základné trendy v proporciách žien a mužov sa nemenia, dokonca sa rozdiely za posledné roky ešte prehĺbili.** Kríza znamenala ďalšie oslabenie zastúpenia žien v stavebníctve (z 5,4 % na 4,6 %), dodávke a čistení vôd (z 21,0 % na 17,7 %), v doprave a skladovaní (z 24,9 % na 23,7 %), aj v odvetví informácie a komunikácia (z 32,1 % na 28,7 %). Naopak, koncentrácia žien sa posilnila v zdravotníctve a sociálnej pomoci i vo vzdelávaní – na 83,7 % a vo vzdelávaní na 78,9 %. Postupne sa k feminizovaným odvetviar zaradili aj finančné a poisťovacie činnosti (69,4 % žien) a rezort obchodu a umenia, zábavy a rekreácie (cca 60 % žien). V najvyššej skupine profesií, medzi zákonodarcami a vedúcimi a riadiacimi pracovníčkami a pracovníkmi, je podiel žien stále trvalo menší ako tretina (pod 33 %).

6. **Nerovnosti medzi ženami a mužmi zostávajú stabilnou súčasťou našej „pracovnej“ reality napriek dynamickému nárastu celkovej vzdelanostnej úrovne žien.** Za posledné 3-4 desaťročia na Slovensku výrazne vzrástla celková vzdelanostná úroveň populácie, pribudlo najmä stredoškolské (SŠ), ale aj vysokoškolské (VŠ) vzdelanie, a na tomto raste sa vo zvýšenej miere podieľali ženy.¹⁴¹ Vzdelanostná úroveň žien a mužov sa síce takmer vyrovnala, vzdelanie však hrá silnejšiu úlohu pri pracovnom uplatnení žien než mužov: **kým zo žien sa na trhu práce uplatňujú skôr tie s vyšším vzdelaním, z mužov nachádzajú viac uplatnenie aj nositelia nižších stupňov vzdelania.** Na horných troch priečkach v rebríčku profesií, ktoré predpokladajú VŠ vzdelanie, je až 42,9 % všetkých pracujúcich žien SR, z pracujúcich mužov sa do týchto troch top kategórií zaradilo len 28 %. Medzi pracujúcimi mužmi sú dlhodobo najpočetnejší vyučení bez maturity, ktorí v roku 2009 predstavovali 37,3 % (z pracujúcich žien to bolo iba 23,7 %); medzi pracujúcimi ženami boli najpočetnejšie stredoškolačky s maturitou so 49,3 % (z mužov tvorili len 40,4 %). Rovnako aj podiel VŠ vzdelania bol za pracujúce ženy vyšší: 19,4 % ku 15,5 % z pracujúcich mužov. Súhrnne malo až 68,7 % pracujúcich žien SŠ vzdelanie s maturitou alebo vyššie (zostávajúcich 31,3 % skončilo svoje vzdelávanie bez maturity), z pracujúcich mužov to bolo iba 55,9 % (maturitu nemalo až 44,1 %).

¹³⁸ Na Slovensku sa totiž práca na živnosť spája s viacerými problémami a aj pred krízou boli mnohí zamestnanci a zamestnankyne nútení prejsť na živnosť priamo svojimi zamestnávateľmi. Zamestnávateľ tým stráca za pracovníka zodpovednosť v zmysle odvodových povinností a ostatnej sociálnej ochrany a benefitov; nemusí mu poskytovať stravu a iné náležitosti, zároveň sa mu znižuje riziko, ak nemá dostatok objednávok a pod.; SZČO si musí sama robiť daňové priznanie a zasielať odvody do poisťovní; nehovoriac o celkovej nestabilite podmienok pre živnosť a neustálych zmenách legislatívy.

¹³⁹ Pojem prekérna práca označuje neistú alebo rizikóvu prácu s nízkou alebo žiadnou pracovnoprávnou a sociálnou ochranou, bez širších záruk a spravidla s nízkou mzdou. Môže to byť vypomáhajúce v domácom podniku, nútená práca na živnosť, rôzne dočasné práce, práca na zavolanie alebo „podzamestnanosť“ (nedobrovoľne skrátený pracovný úväzok), atď.

¹⁴⁰ Išlo o jedno z protikrízových opatrení vlády, ktorého deklarovaným cieľom bolo „zefektívnenie aktívnych opatrení trhu práce a modernizácia služieb zamestnanosti“. Novelizáciou zákona o službách zamestnanosti sa od roku 2008 zaviedlo postupne viacero nových príspevkov, aj príspevok na podporu udržania v zamestnaní zamestnancov s nízkou mzdou: patrí zamestnávateľovi, ak prijme do zamestnania osobu, ktorá bola v evidencii uchádzačov o zamestnanie aspoň 3 mesiace a jej hrubá mes. mzda pri plnom úväzku dosahuje max. ½ a menej z priemernej mesačnej mzdy v NH (Zákon č.5/2004 o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov, NR SR. Bratislava, 2010).

¹⁴¹ Podľa výskumov sledujúcich vzdelanie v troch generáciách mali ženy v najstaršej generácii len 8,5 % SŠ s maturitou a 1,1 % VŠ vzdelania, no v najmladšej generácii žien bol podiel SŠ s maturitou vyšší ako 50 % a podiel VŠ nad 20 % (Bodnárová, B. – Gerbery, D. – Filadelfiová, J. – Bernhauserová, K.: Medzigeneračný prieskum podmienok života rodín, Inštitút pre výskum práce a rodiny. Bratislava, 2006). Svedčí to o dynamickom posune v dosiahnutom vzdelaní žien Slovenska.

7. Rodová priepasť v odmeňovaní zostáva stále na rovnakej, vysokej úrovni. Podľa kvantitatívneho zloženia pracujúcich žien a mužov za jednotlivé skupiny profesií by sa mohlo zdať, že ženy majú na slovenskom trhu práce výhodnejšie postavenie zodpovedajúce ich vyššiemu vzdelaniu; pohľad na mzdy ale naznačuje, že tomu tak nie je. Priemerná mzda žien je dlhodobo okolo ¼ nižšia ako mzda mužov, pritom rodová diferenciácia pokračuje aj vo vnútri jednotlivých skupín profesií, dokonca aj za feminizované segmenty trhu práce je mzda žien nižšia. Opakovane sa ukazuje, že **na našom trhu práce pôsobia ženy v profesiách, sektoroch, odvetviach či pozíciách, ktoré sú ohodnotené menej ako tie, kde pracujú muži.** Stále platí, že väčšina feminizovaných odvetví má v priemere najnižšiu mzdu v NH. Rodový rozdiel v mzdách sa prejavuje nielen pri porovnávaní žien a mužov podľa druhov profesií či rebríčka zamestnaní, ale aj podľa sektora, skupín vzdelania, veku a pod. Nie je teda výsledkom len samotnej rodovej segregácie, ale odráža i viaceré ďalšie faktory ako systém tvorby miezd, skrátené úväzky a prekérnosť práce, odlišnú kariéru žien a mužov či odlišné vzory hľadania práce (u žien často určované rodinnými povinnosťami), ale aj priamu a nepriamu diskrimináciu¹⁴² plynúcu z pretrvávajúcich rodovo stereotypných predstáv o role mužov a žien v spoločnosti.¹⁴³

8. Pretrvávajúce disparity v rozložení pracujúcich žien a mužov do jednotlivých segmentov trhu práce sú do veľkej miery dôsledkom segregácie vo vzdelávaní. Hoci majú pracujúce ženy vyššiu vzdelanostnú úroveň, ich vzdelávanie sa dlhodobo orientuje na iné študijné odbory ako vzdelávanie mužov. Chlapci si častejšie volia stredné odborné učilišťa a dievčatá SŠ s maturitou; z učňovských škôl dievčatá preferujú odbory, ktoré sa radia k ľahkému priemyslu alebo službám (šičky, krajčírky, predavačky, obuvníčky, čašníčky alebo kuchárky), chlapci sa orientujú viac na technické alebo strojárne odbory; záujem chlapcov na SOŠ smeruje k technickým odborom, najmä na priemyslovky (strojárne, elektrotechnické a pod.) alebo na lesnícke školy, kde ich podiel prekračuje 70 %, dievčatá sa viac orientujú na sociálnu a zdravotnícku oblasť a školstvo,¹⁴⁴ prípadne na štúdium ekonomického zamerania. Podobná „rodová špecializácia zamerania štúdia“ platí aj pre vysoké školy.¹⁴⁵

9. Realitou naďalej zostávajú aj rodové rozdiely a nespravodlivosti v delbe povinností v domácej sfére a ich negatívne dopady na platenú prácu žien. O tom, že delba domácich prác a starostlivosti je nespravodlivá a ženy sú ňou zaťaženejšie viac, ako aj o nepriaznivých dopadoch vyššej zaťaženia žien domácnosťou na ich pracovnú kariéru, priniesli empirické dôkazy viaceré výskumy.¹⁴⁶ Celkovo venujú ženy Slovenska neplatenú prácu v domácnosti o 18 hodín týždenne viac ako muži; až 11 % žien sa muselo dať kvôli rodinným povinnostiam preradiť na menej zodpovednú prácu; 28 % žien bolo nútených nájsť si zamestnanie, ktoré by umožnilo starostlivosť o deti a členov rodiny; 17 %

¹⁴² Problémy s diskrimináciou pociťujú ľudia na Slovensku najsilnejšie v oblasti trhu práce a pracovnoprávných vzťahov; najčastejšie sa stretávajú s diskrimináciou z dôvodu veku a s nerovným zaobchádzaním odvíjajúcim sa od rodičovstva či materstva; pritom ženy sú diskriminácii vystavené podstatne viac – čelia nielen „rodovo neutrálnym“ formám diskriminácie (vek, zdravotný stav či etnicita) a vyššej diskriminácii na základe pohlavia, ale aj ďalším formám založeným na rodičovských povinnostiach, lebo starostlivosť o deti stále mnohí zamestnávateľia vnímajú ako záležitosť žien (SNSLP 2005: Empirický výskum o diskriminácii a nerovnom zaobchádzaní, SNSLP. Bratislava 2005).

¹⁴³ Na základe publikácií:

Barošová, M.: Monitoring rodovej segregácie na trhu práce – analýza dopadov transformačných zmien. Záverečná správa VÚ č. 2120, Inštitút pre výskum práce a rodiny. Bratislava, 2006; Barošová, M.: Rodová segregácia a rodový mzdový rozdiel na trhu práce; Príspevok na medzinárodnej konferencii „Rodová rovnosť – nové otázky, nové výzvy“, IVPR. Bratislava, 2008; Cviková (ed.), 2007, op. cit.; Filadelfiová, J. (Z. Bútorová, ed.): Ženy, muži a vek v štatistikách trhu práce. Bratislava, IVO 2007; Filadelfiová, 2007, 2008a, b, op.cit., Bútorová, Z. a kol. (ed.): Ona a on na Slovensku: Zaostrené na rod a vek, IVO. Bratislava, 2008.

¹⁴⁴ Podiel dievčat na stredných zdravotníckych a pedagogických školách dosahuje dlhodobo viac ako 90 %.

¹⁴⁵ O rodových nerovnostiach a segregácii na jednotlivých stupňoch vzdelávania pozri:

Filadelfiová, J. – Cviková, J. – Juráňová, J.: Učiteľské povolanie: Aspekty rodovej rovnosti v škole, Aspekt. Bratislava, 2008; Cviková, J. – Filadelfiová, J.: Rodový pohľad na školstvo. Aspekty kľúčových rizík, Aspekt. Bratislava, 2008; Szapuová, M. – Kiczková, Z. – Zezulová, J. (eds.): Na ceste k rodovej rovnosti: Ženy a muži v akademickom prostredí, Klub feministických filozofiiek. Bratislava, 2009; Sedová, T. – Filadelfiová, J. – Porubánová, S.: Rodová asymetria v študijných preferenciách dievčat a chlapcov v oblasti informatiky a technicko-inžinierskych odboroch : projekt UPDATE, Veda. Bratislava, 2009; Béreš, M. – Bosá, M. – Bosý, D. – Filadelfiová, J. – Minarovičová, K.: Učiteľky a riaditeľia: Rodová nerovnosť a rodová segregácia na stredných odborných školách, EsFem. Prešov, 2010.

¹⁴⁶ Napríklad Bútorová a kol. 2008, op.cit.; Filadelfiová, 2008, op.cit.; novšie výskumy typu time use survey nie sú k dispozícii.

muselo kvôli rodine na istý čas úplne opustiť zamestnanie. Rodové rozdiely v deľbe práce naznačujú silnú prítomnosť rodových stereotypov v našej spoločnosti – na strane všeobecnej populácie i na strane zamestnávateľov. Obidve oblasti – prežívanie stereotypných predstáv i vyššia zaťaženosť žien a potreba zosúladenia práce a rodiny – si vyžadujú vážnu pozornosť verejnej politiky.

B: V súvislosti s existujúcim znevýhodneným postavením žien na trhu práce Výbor Slovenskej republiky odporúča posilniť úsilie na odstránenie horizontálnej i vertikálnej profesijnej segregácie a prijať opatrenia „na zmenšenie a ukončenie existencie rozdielov medzi mzdami žien a mužov prijatím legislatívy o rovnakom odmeňovaní za prácu rovnakej hodnoty, ako aj aplikáciou schém hodnotenia zamestnaní vo verejných a súkromných sektoroch prepojených na mzdové nárasty v dominantne ženských sektoroch“. Odporúča tiež „napomáhať zosúladeniu rodinných a pracovných povinností žien a plne scitliviť mužov na ich rovnocennú účasť na rodinných úlohách a povinnostiach“.¹⁴⁷ Ako v sledovanom období realizovala SR svoj záväzok vyplývajúci z podpisu Dohovoru¹⁴⁸ a odporúčania Výboru OSN pre oblasť rodovej rovnosti v zamestnaní?

10. Čo sa týka verejnej politiky v monitorovanom období sa za oblasť rodovej rovnosti na trhu práce nedá konštatovať zlepšenie. Hoci predchádzajúca vláda SR (júl 2006 – júl 2010) vo svojom programovom vyhlásení venovala agende rodovej rovnosti samostatnú časť, kde sa prihlásila ku svojim medzinárodným záväzkom¹⁴⁹ vrátane záväzkov pre oblasť zamestnanosti a rodovej perspektívy v oblasti zamestnanosti sa dotkla aj v ďalšej zo svojich priorit,¹⁵⁰ deklarované ciele zostali počas jej vládnutia prevažne v rovine sľubov. Nová vládna koalícia, ktorá nastúpila do úradu 9. júla 2010, žiadny záväzok k posilneniu rodovej rovnosti v zamestnaní v novom programovom vyhlásení nedeklarovala, dokonca celá agenda rodovej rovnosti bola v rámci neho takmer odignorovaná.

11. V legislatíve nedošlo v sledovanom období k žiadnym relevantným zmenám, ktoré by za oblasť zamestnanosti znamenali posilnenie rodovej rovnosti. Skôr sa v súvislosti s hospodárskou krízou diskutovalo o takých návrhoch na úpravu pracovnej legislatívy, ktoré by v konečnom dôsledku priniesli oslabenie existujúcej sociálnej ochrany pracujúcich žien.¹⁵¹ **Predchádzajúca vláda síce prijala pre agendu rodovej rovnosti dva všeobecné strategické materiály, Národnú stratégiu a následne s časovým odstupom Národný akčný plán, ale stalo sa tak až v roku 2009 a 2010.**¹⁵² Teda hoci rodovú rovnosť deklarovala medzi svojimi prioritami pri nástupe v roku 2006, ciele pre túto agendu a konkrétne úlohy si stanovila až na konci svojho vládnutia, kedy ich už nemohla uskutočniť. Obzvlášť to platí pre zamestnanosť, kde sú pre odstránenie rodových nerovností a diskriminácie potrebné opatrenia dlhodobého charakteru. **Navyše oba dokumenty sa v otázkach**

¹⁴⁷ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, Záverečné zistenia: Slovensko, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 27

¹⁴⁸ Článok 11 Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW) zaväzuje štáty, ktoré sú zmluvnou stranou dohovoru, aby prijali: „všetky príslušné opatrenia na odstránenie diskriminácie žien v zamestnaní s cieľom zabezpečiť, na základe rovnoprávnosti mužov a žien, rovnaké práva“, a to nielen práva na prácu ako nescudziteľného práva všetkých ľudských bytostí a práva na rovnaké príležitosti v zamestnaní, ale aj práva slobodnej voľby povolania a zamestnania a práva na postup (bod c); ďalej práva na rovnakú odmenu (vrátane výhod) a na rovnaké zaobchádzanie, pokiaľ ide o prácu rovnakej hodnoty, ako aj rovnoprávnosť pri hodnotení kvality práce (bod d); či práva na sociálne zabezpečenie, najmä v prípadoch dôchodku, nezamestnanosti, choroby, invalidity a staroby a inej neschopnosti pracovať, ako aj práva na platenú dovolenku (bod e); a napokon práva na ochranu zdravia a bezpečné pracovné podmienky vrátane ochrany ženy ako matky (bod f).

¹⁴⁹ Časť 3.5 v rámci kapitoly Sociálna politika, kde konštatovala, že bude pri presadzovaní svojej politiky „podporovať rovnoprávnosť žien a mužov ako dôležitý faktor rozvoja demokracie a realizácie ľudských práv tak, aby sa naplnili záväzky vyplývajúce z Lisabonskej stratégie, ako aj z medzinárodných zmlúv“ (Programové vyhlásenie Vlády SR. Bratislava, Vláda SR 2006 a 2010).

¹⁵⁰ V časti 3.4 Podpora rodinám venovala pozornosť zosúladiť prácu a rodiny a rastu zamestnanosti cez podporu služieb pre rodiny: „Vláda podporí rozšírenie služieb v oblasti predškolských a mimoškolských zariadení, centier pre rodičov... Podporí zvýšenie dostupnosti, flexibility a rovnoprávnosti systému verejných sociálnych služieb pre rodiny tak, aby sa vytvorila ich konkurencieschopnosť a zvyšovala ich kvalita. Spríevodným efektom týchto opatrení bude rast zamestnanosti v oblasti sociálnej ekonomiky.“ (Programové..., 2006, op.cit.)

¹⁵¹ Išlo o návrh na zmeny v zákoníku práce, ktoré by znamenali zníženie ochrany pracovného miesta matiek a tehotných žien. Návrhy vyvolali reakciu ľudskoprávných MVO v podobe hromadnej pripomienky (Dostupné na <http://www.oad.sk/?q=node/565>).

¹⁵² Národná stratégia rodovej rovnosti na roky 2009 - 2013 bola prijatá 8. apríla 2009 uznesením č. 272/2009 ako základný programový dokument vlády pre vykonávanie politiky rodovej rovnosti; Národný akčný plán rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013 rozpracúvajúci operačné ciele do opatrení a aktivít až 12. mája 2010.

zamestnanosti vyznačujú prílišnou všeobecnosťou a redukcionizmom: aj keď vychádzali z výskumných zistení a analýz,¹⁵³ ktoré identifikovali oblasti vyžadujúce intervenciu a navrhli mnoho opatrení na potieranie rodovej diskriminácie a nerovností na trhu práce, do konečných materiálov sa dostali len v značne oklieštenej podobe; nie sú v nich ani odporúčania, ktoré priniesli novšie výskumy za segregáciu vo vzdelávaní a školstve,¹⁵⁴ k zaradeniu konkrétnejších opatrení nepomohla ani výrazná intervencia feministických MVO i vedeckej obce, ktoré priebežné verzie opakovane pripomienkovali a dopĺňali.¹⁵⁵

14. **V Národnej stratégii**, ktorá sama svoju úlohu vymedzila do všeobecno-deklaratívnej roviny,¹⁵⁶ sa za **oblasť rodovej rovnosti v zamestnaní** medzi problémami vyžadujúcimi prioritné riešenie uvádzajú aj viaceré otázky odporúčané *Výborom OSN* a požadované *CEDAW*;¹⁵⁷ pri formulovaní operačných cieľov **sa ale celá oblasť dostala pod jeden všeobecný cieľ:** „Vytvárať podporné mechanizmy pre plnohodnotnú účasť žien a mužov v hospodárskom, ekonomickom a sociálnom rozvoji a pre akúkoľvek distribúciu finančných, technických, materiálnych, priestorových a časových zdrojov a služieb tak, aby bola dosiahnutá rodová spravodlivosť“ (Op. C 4). Následne je rozpracovaný do 12 odporúčaných okruhov, z ktorých sa väčšina priamo týka sféry trhu práce, stále však ide iba o **všeobecné formulácie, bez konkrétneho určenia spôsobu intervencie.**¹⁵⁸ **V Národnom akčnom pláne** mali byť operačné ciele rozpracované do konkrétnych opatrení. **Napriek veľkým cieľom sú aktivity pre oblasť zamestnanosti a rodových rozdielov na trhu práce (spolu 7) formulované iba „opatrne“ – a stále sú veľmi všeobecné:** nenavrhuje jasné zmeny v legislatíve na odstránenie diskriminácie, ale iba nekonkrétnu podporu „dočasných vyrovnávacích opatrení pre ženy“ (č. 15); namiesto konkrétnych postupov presadzovania rodovej rovnosti hovorí všeobecne o „výchovných inšpektorov a inšpektoriek práce...“ a „zabezpečení pravidelných previerok“ (č. 16); hoci analýzy ukazujú, že len minimum prípadov diskriminácie žien v zamestnaní končí na súde, ako opatrenie sa navrhuje „monitorovať rozsah nápadu pracovnoprávných sporov“ (č. 17); napriek 20-ročnému záväzku SR k *CEDAW* ešte v roku 2009 sľubuje iba všeobecne „vypracovanie nástrojov“ – na „elimináciu horizontálnej a vertikálnej rodovej segregácie...a rodových rozdielov v odmeňovaní“.¹⁵⁹ Medzi opatreniami je aj „zavedenie gender budgetingu“ (č. 19), sieťovanie zainteresovaných aktérov s cieľom „...zdieľania skúseností“¹⁶⁰ a „podpora zamestnávateľov pri uplatňovaní prorodových opatrení“.¹⁶¹

¹⁵³ Viď Prílohy k stratégii. Dostupné na:

<http://www.gender.gov.sk/index.php?id=729&slID=664ebbd45840bb7ef41d29b6ad0a77b1>.

¹⁵⁴ Spomeňme napríklad správy a publikácie: Szapuová, Kiczková, Zedulová 2009, op.cit.; Sedová et al, 2009 op.cit.; Béreš et al, 2010, op.cit. a pod. Dodajme, že výsledky nenašli ani reálne uplatnenie v praxi, hoci boli poskytnuté rôznym inštitúciám výkonnej moci na úrovni národnej i regionálnej – ministerstvá a nimi riadené organizácie, samosprávne kraje atď.

¹⁵⁵ O celkovom konzultačnom procese pri prijímaní dokumentov a pozícii MVO v ňom pozri časť *Národný mechanizmus pre zlepšenie postavenia žien* tejto správy.

¹⁵⁶ Úloha Národnej stratégie sa vymedzuje ako: „identifikuje problémy, ciele a výzvy uplatňovania rodovej rovnosti v slovenskej spoločnosti a vo všetkých jej štruktúrach“ (Národná stratégia rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013, 2009, s. 23).

¹⁵⁷ Konkrétne sú to: rodové mzdové rozdiely; segregácia žien a mužov v rámci sektorov, odvetví a povolání; disparitné zastúpenie žien a mužov v rozhodovaní; zosúladenie osobného, rodinného a pracovného života; rodová diskriminácia na trhu práce; nedostatočné zohľadňovanie pracovných dráh a plnenia rodičovských povinností a rodinných zodpovedností vo vzťahu k ďalším členom a členkám rodiny; a problémy vyplývajúce z aplikačnej praxe sociálneho zabezpečenia.

¹⁵⁸ Hovorí o „legislatívnych a inštitucionálnych mechanizmoch na elimináciu segregácie a mzdového rozdielu“, „nových nástrojoch na boj s diskrimináciou“, „podpore ekonomickej nezávislosti žien“ a „programoch pre ohrozené skupiny žien“, „flexibilnom zamestnávaní či podpore návratu do práce“ a „skvalitnení a dostupnosti služieb“, „nástrojoch zaväzujúcich zamestnávateľov k uplatňovaniu rodovej rovnosti“ a „oceňovaní dobrých príkladov firemných politík“, ale aj „posilnení rodovej rovnosti v sociálnom dialógu a v štruktúrnych fondoch“ (Národná stratégia rodovej rovnosti na roky 2009 - 2013 2009, s. 23).

¹⁵⁹ Vráťane „ich zavedenia do praxe“ (č. 18), pričom ale nástrojom a indikátorom plnenia sú štúdie „o systémoch klasifikácií povolání/ zamestnaní na účely určovania odmeny za prácu“ – komparatívna a domáca (Národný akčný plán 2010-2013, s. 19-20).

¹⁶⁰ Ale s indikátorom plnenia: „počet pracovných skupín a stretnutí“ (č. 20).

¹⁶¹ Spolu s „prorodinnými“; a „zosúladením súkromného a pracovného života“, pričom indikátorom plnenia má byť Súťaž Zamestnávateľ ústretový k rodine, rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí (prebieha od roku 2000) a počet zapojených zamestnávateľov (podľa doterajších 10 ročníkov nie vysoký: dostupné na <http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=794>).

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených zistení navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány štátnej správy pri odstraňovaní diskriminácie žien a presadzovaní rodovej rovnosti na trhu práce venovali pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

Všeobecné odporúčania:

- Klásť dôraz na odstraňovanie rodovo stereotypných predstáv o úlohe žien a mužov v spoločnosti, a to vo všetkých oblastiach, ktoré majú vplyv na rodovú segregáciu na trhu práce (socializácia detí; rozhodovanie o štúdiu na rôznych stupňoch; prístup vyučujúcich k chlapcom a dievčatám; poradenstvo pri voľbe štúdia/povolania; prezentáciu žien/mužov v netradičných povolaniach; spoluprácu zamestnávateľov so školami; rozvoj rodovo spravodlivých firemných politík - flexibilita práce, pomoc pri starostlivosti, návrat do zamestnania atď.).
- Keďže príčiny rodovej priepasti v odmeňovaní sú rôzne, je potrebné sa zamerať aj na opatrenia smerujúce k odstráneniu: nižšieho ohodnotenia tých profesií, kde prevažujú ženy (aby profesie vyžadujúce podobnú kvalifikáciu a prax boli odmeňované rovnako), prekážok žien pri hľadaní práce; dôsledkov prerušovanej pracovnej kariéry žien a zrušenie jej naviazania iba na ženy; nevyváženosti práce na čiastočný úväzok; diskriminácie priamej i nepriamej; a sprehľadnenie systému tvorby miezd v súkromnom i verejnom sektore.

Konkrétne odporúčania:

- Uznať pretrvávajúce rodové nerovnosti na trhu práce ako „deficit demokracie“ a takýto prístup vysvetľovať verejnosti (práca s ľuďmi, organizovanie kampaní, medializácia problémov a pod.);
- Vzhľadom na nízku mieru informovanosti o diskriminácii na trhu práce, je potrebné vyvinúť sústredené úsilie na: šírenie informácií o zákaze diskriminácie a ochrane rovnakého zaobchádzania na trhu práce medzi verejnosťou, s osobitným zreteľom na skupiny najviac ohrozené diskrimináciou (ľudia s nižším vzdelaním, matky s deťmi, starší ľudia, Rómovia, ľudia so zdravotným postihnutím a pod.); zvyšovanie odbornej úrovne pracovníkov a pracovníčok, ktoré majú pri výkone svojho povolania vplyv na predchádzanie diskriminácie v pracovnoprávných vzťahoch, a to prostredníctvom systematického vzdelávania (úrady PSVaR, inšpektoráty práce, pracovné agentúry, súdy a pod.); šírenie informácií o zákaze diskriminácie a rovnakom zaobchádzaní medzi zamestnávateľmi;
- Zaviesť povinnosť sledovania rodových dopadov u všetkých navrhovaných legislatívnych zmien, nových právnych noriem a programov či politík s dosahom na trh práce;
- Vytvárať nástroje zaväzujúce zamestnávateľov k uplatňovaniu rodových opatrení (plány rodovej rovnosti); stimulovať firmy k vykonávaniu rodových auditov, prípadne zväžiť h zákonnú povinnosť ich vykonávania;
- Vytvárať a realizovať účinné programy na scitlivenie mužov pre ich rovnocennú účasť na rodinných úlohách.
- Zabezpečiť dôslednú transparentnosť pri výbere pracovníkov a pri ich funkčnom postupe; v rámci podpory prístupu žien k funkciám uvažovať v zamestnávateľských organizáciách aj o kvótach;
- Vytvárať motivačné nástroje pre zamestnávateľov (prijatť európske štandardy v oblasti rodovej certifikácie), oceňovať dobré firemné politiky - nová úroveň súťaže zamestnávateľov;
- Vytvárať rôznorodé, diferencované a flexibilné politiky, opatrenia a programy zamerané na návrat rôznych skupín žien (i mužov) na trh práce;
- Zavádzať opatrenia podporujúce a umožňujúce zamestnanosť žien, ale diferencované pre rôzne vekové skupiny (iné potreby žien vstupujúcich na trh práce, iné v čase starostlivosti o deti či v preddôchodkovom veku) a pre ženy rôznych vzdelanostných kategórií;
- Zohľadňovať rozdielne potreby žien a mužov rôzneho veku pri tvorbe pracovných miest s cieľom vytvoriť pracovné podmienky ústretové pre všetky potenciálne zamestnankyne i zamestnancov;

- Spružniť koncept rodičovskej dovolenky tak, aby poskytoval lepšie možnosti výberu a kombinácie starostlivosti a práce a striedania rodičov pri jej čerpaní (podmienenie nároku účasťou otcov);
- Sledovať motivácie žien v domácnosti (dobrovoľnosť - nedobrovoľnosť) a ich pokrytie systémom sociálnej ochrany, vrátane informovanosti o rizikách takéhoto rozhodnutia (pre ich dôchodok);
- Vzhľadom na odohrávajúci sa výrazný posun veku žien pre odchod do dôchodku je potrebné venovať pozornosť problému zamestnanosti a nezamestnanosti žien vo veku nad 50 rokov;
- Na všetkých úrovniach – národnej, regionálnej, obecnej, firemnej – zavádzať opatrenia na zosúladienie práce a súkromného života, ktoré by ale neznamenali rast prekérnej práce a podporovať rozvoj služieb (zvýšiť dostupnosť a štandardy zariadení starostlivosti); zabezpečiť pravidelný zber, publikovanie a zverejňovanie dát o ženách a mužoch na trhu práce;
- Dôsledne implementovať prierezovú prioritu rodová rovnosť do všetkých projektov s podporou fondov EÚ.

Sexuálne a reprodukčné zdravie a práva

Adriana Lamačková, členka Možnosti voľby, Oľga Pietruchová, Spoločnosť pre plánované rodičovstvo

Výhrada svedomia k službám zdravotnej starostlivosti

1. Napriek odporúčaniu Výboru pre odstránenie diskriminácie žien (CEDAW Výbor), aby štát „**primerane reguloval uplatňovanie výhrady svedomia zdravotníckymi pracovníkmi a pracovníčkami tak, aby sa zabezpečil neobmedzený prístup žien k zdravotnej starostlivosti a reprodukčnej zdravotnej starostlivosti**“¹⁶², doteraz k riadnej úprave nedošlo. Platná právna úprava, ktorá umožňuje odmietnuť vykonávať zdravotný výkon odporujúci svedomiu zdravotníckeho pracovníka alebo pracovníčky, je neadekvátna a nedostatočná, nakoľko nezaručuje, že uplatnením výhrady nedôjde k obmedzeniu práv pacientok na prístup k právnym poriadkom garantovaným službám zdravotnej starostlivosti, vrátane služieb reprodukčného zdravia.

2. Väčšina odmietnutých výkonov sa týka interrupcií¹⁶³ na žiadosť bez potreby špecifikácie dôvodov, ktoré sú zákonom termínovo obmedzené do konca 12. týždňa trvania tehotenstva.¹⁶⁴ Výhradu svedomia k interrupcii si však neuplatňuje len zdravotnícky personál, ale v praxi často dochádza k prípadom, kedy ich odmietajú vykonávať celé nemocnice. Podľa dostupných informácií napríklad z verejných nemocníc združených pod Univerzitnou nemocnicou Bratislava vykonali v r. 2010 interrupcie dve.¹⁶⁵ V Trnavskej fakultnej nemocnici sa interrupcie na žiadosť ženy nevykonávajú už niekoľko rokov. V niektorých oblastiach ako Orava a Kysuce nie sú interrupcie vôbec dostupné.¹⁶⁶ Ženy sú tak vystavené ďalšiemu stresu spočívajúcemu v prekážkach, ktoré im bránia vo včasnom a nediskriminačnom prístupe k tejto službe zdravotnej starostlivosti, vrátane potreby cestovať niekoľko

* Ďakujeme Janke Debrecéniovej zo združenia Občan, demokracia a zodpovednosť za podnetné pripomienky k návrhu kapitoly.
¹⁶² OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, Záverečné zistenia: Slovensko, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 29 (ďalej ako „CEDAW Výbor: Záverečné zistenia: Slovensko“).

¹⁶³ Táto kapitola používa striedavo pojem umelé prerušenie tehotenstva a interrupcia, pričom s týmito pojmami narába ako s obsahovo identickými. Zákon SNR č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení zákona č. 419/1991 Zb. (ďalej len „zákon o umelom prerušení tehotenstva“) a vyhláška Ministerstva zdravotníctva SSR č. 74/1986 Zb., ktorou sa vykonáva zákon SNR č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení neskorších zmien používajú pojem umelé prerušenie tehotenstva.

¹⁶⁴ Zákon o umelom prerušení tehotenstva, tamtiež, §4. Pozri tiež Potraty odmieta väčšina lekárov, SME, 2. september 2010, Dostupné na <http://www.sme.sk/c/5530004/potraty-odmieta-vacsina-lekarov.html>.

¹⁶⁵ Štátne kliniky majú výhradu svedomia. Uhliarik mlčí, Pravda, 22. 1. 2011. Dostupné na http://spravy.pravda.sk/statne-kliniky-maju-vyhradu-svedomia-uhliarik-mlci-fx7-/sk_domace.asp?c=A110121_194642_sk_domace_p29.

¹⁶⁶ Mnoho štátnych nemocníc interrupcie nerobí, univerzitná v Bratislave bude, Pravda, 27. 11. 2011, Dostupné na http://spravy.pravda.sk/mnoho-statnych-nemocnic-interrupcie-nerobi-univerzitna-v-bratislave-bude-1tn-/sk_domace.asp?c=A110126_193530_sk_domace_p12. Interrupcie nerobíme. Z technických príčin..., Pravda, 22. 1. 2011, http://spravy.pravda.sk/interrupcie-nerobime-z-technickykh-pricin-fju-sk_domace.asp?c=A110122_173602_sk_domace_p29.

desiatok kilometrov¹⁶⁷, či moralizovania a nechote zo strany zdravotníckeho personálu¹⁶⁸. Takéto správanie nielen porušuje ich dôstojnosť, ale odporuje aj etickým zásadám profesionálneho prístupu zdravotníckeho pracovníka/zdravotníckej pracovníčky k pacientke. Podobne aj niektorí lekári a lekárnice, ktoré tento zákrok vykonávajú, sú vystavené útočnému a odcudzujúcemu správaniu zo strany niektorých svojich kolegov a kolegýň a niekedy aj vedenia nemocnice.¹⁶⁹ Aj keď na verejnosti sa najčastejšie hovorí o výhrade svedomia v súvislosti s interrupciami, zdravotníckí pracovníci a pracovníčky ju uplatňujú aj pri predpisovaní a predaji antikoncepcie.¹⁷⁰

3. V súčasnosti absentujú dostatočne špecifické právne záruky, ktoré by zabezpečili včasné poskytnutie služieb reprodukčného zdravia bez vystavovania žien ďalším prekážkam v dôsledku uplatňovania výhrady svedomia.¹⁷¹ Etický kódex zdravotníckeho pracovníka¹⁷² ukladá zdravotníckym pracovníkom a pracovníčkam, ktoré si uplatnia výhradu svedomia, povinnosť informovať o tom svojho zamestnávateľa. Takisto sú túto skutočnosť povinní oznámiť svojim pacientkam a pacientom.¹⁷³ Absentujú však ďalšie povinnosti zdravotníckych pracovníkov a pracovníčok, ako napr. bez meškania odporučiť pacientku k inému reálne dostupnému pracovníkovi alebo pracovníčke, ktorý/á si výhradu neuplatňuje a informovať ju o všetkých existujúcich možnostiach zdravotnej starostlivosti vrátane možnosti, ku ktorej sa vyhradzuje.¹⁷⁴ Tiež je potrebné explicitne upraviť, že zdravotnícke zariadenie ako také si výhradu svedomia nemôže uplatniť a zakotviť povinnosť verejného zdravotníckeho zariadenia zabezpečiť dostatočný počet zdravotníckych pracovníkov a pracovníčok, ktorí si výhradu svedomia nemienajú uplatňovať. Takisto chýba riadny monitorovací a kontrolný mechanizmus, ktorý by zabezpečil, že uplatňovaním výhrady svedomia nedôjde k obmedzeniu dostupnosti danej služby reprodukčnej zdravotnej starostlivosti a že osoby dotknuté výhradou svedomia budú mať možnosť včas a efektívne sa domáhať ochrany svojich práv.¹⁷⁵

Sexuálna výchova a vzdelávanie

4. Nedostatok záujmu zo strany štátu a vplyv oficiálnych predstaviteľov katolíckej cirkvi na politické rozhodovanie a nepriamo aj na koncepciu vyučovania na verejných školách spôsobili, že úroveň sexuálnej výchovy na Slovensku dlhodobo značne zaostáva za väčšinou krajín EÚ. Na nedostatočný prístup k sexuálnej výchove na školách reagoval aj Výbor CEDAW, ktorý Slovenskej republike odporučil, aby **„zaistil[a] širokú podporu sexuálnej výchovy na školách, zameranú tak na dievčatá, ako aj na chlapcov.“**¹⁷⁶ V súčasnosti prebieha v SR reforma školstva, ktorá ovplyvnila aj status poskytovania sexuálnej výchovy v rámci učebného procesu. Už pred reformou bolo vyučovanie sexuálnej výchovy, oficiálne nazývanej „Výchova k manželstvu a rodičovstvu“, nedostatočné,

¹⁶⁷ Svedomie môže mať len lekár, nie nemocnica, Pravda, 22. 1. 2011. Dostupné na http://spravy.pravda.sk/svedomie-moze-mat-len-lekar-nie-nemocnica-fpe-sk_domace.asp?c=A110121_210857_sk_domace_p29.

¹⁶⁸ Potrat? Nerobíme! Chodte inam, hovoria lekári Slovenkám, TVNOVINY, 30. 7. 2010. Dostupné na http://tvnoviny.sk/zeny/top-tema/potrat-nerobime-chodte-inam-hovoria-lekari-slovenkam_comment_p31_a320.html?&page=31&p_all_items=320.

¹⁶⁹ Tamtiež.

¹⁷⁰ Pozri napr. Center for Reproductive Rights (Centrum pre reprodukčné práva), Možnosť voľby, Občan, demokracia a zodpovednosť: Vypočítaná nespravodlivosť: Zlyhávanie Slovenskej republiky v zabezpečení prístupu k antikoncepčným prostriedkom, bude publikované v marci 2011 (ďalej ako „Vypočítaná nespravodlivosť...“).

¹⁷¹ K návrhu úpravy výhrady svedomia v kontexte umelého prerušenia tehotenstva pozri Možnosť voľby: „Základné princípy právnej úpravy výhrady svedomia k umelému prerušeniu tehotenstva“, február 2008. Hromadná pripomienka niektorých členiek Rady vlády pre rodovú rovnosť a jej štruktúr a niektorých mimovládnych organizácií zastúpených v Rade vlády pre rodovú rovnosť a jej štruktúrach, ako aj iných mimovládnych organizácií k návrhu novely zákona o umelom prerušení tehotenstva predloženom Ministerstvom zdravotníctva SR, 6. 5. 2008.

¹⁷² Zákon č. 578/2004 Z.z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších zmien, príloha č. 4.

¹⁷³ Tamtiež.

¹⁷⁴ International Federation of Gynecology and Obstetrics (FIGO) - Committee for the Ethical Aspects of Human Reproduction and Women's Health, Ethical Guidelines on Conscientious Objection, august 2005. FIGO, Resolution on "Conscientious Objection", adopted by FIGO Gen. Assemb., 7. 11. 2006. Dostupné na <http://www.figo.org/projects/conscientious>. Pozri tiež Vypočítaná nespravodlivosť..., op. cit.

¹⁷⁵ Pozri napr. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy, Návrh rezolúcie Women's access to lawful medical care: the problem of unregulated use of conscientious objection, dok. 12347, 20.7. 2010. Act concerning Termination of Pregnancy, 13 June 1975 (No. 50) with Amendments in the Act dated 16 June 1978 (No. 5, No. 66) (Nórsko). Vypočítaná nespravodlivosť..., op. cit.

¹⁷⁶ Výbor CEDAW, Záverečné zistenia: Slovensko, op. cit., ods. 19.

nevyhovujúce medzinárodným štandardom¹⁷⁷ a ovplyvnené konzervatívnym prístupom a rodovými stereotypmi. Výchova k manželstvu a rodičovstvu vypadla v rámci reformy školstva z objemu povinných vyučovacích predmetov predpísaných štátom. Jej výučba tak zostala na dobrovoľnej báze a rozhodnutí vedenia jednotlivých škôl. Odporúčania CEDAW Výboru k široko dostupnej sexuálnej výchove na školách nielenže neboli splnené, ale situácia sa reformou ešte zhoršila.

5. Ministerstvo školstva dostatočne nereguluje poskytovanie sexuálnej výchovy vo vyučovacom procese, ani nemonitoruje, či je jej obsah v súlade s medzinárodnými štandardmi. Odpovede ministerstva školstva na otázky médií sú skôr alibistické¹⁷⁸ a nezodpovedajú realite každodennej praxe, ktorú poznáme z výpovedí učiteliek sexuálnej výchovy¹⁷⁹. Z osobných výpovedí učiteliek aj mládeže usudzujeme, že sexuálna výchova spĺňajúca medzinárodne uznávané štandardy nie je na školách poskytovaná. Ak sa aj v škole zaoberajú niektorými témami, je to skôr z biologickej stránky, čo následne prehľbuje stereotypy o primárnej úlohe ženy ako matky, resp. osoby, ktorá nesie prevažnú mieru zodpovednosti za starostlivosť o dieťa, obzvlášť v prvých rokoch jeho života. Otázky sexuálnej orientácie, sexuálnych a reprodukčných práv a ďalších ľudských práv vrátane rodovej rovnosti, odstraňovania diskriminácie ľudí žijúcich s HIV, komplexné informácie o antikoncepcii a ďalšie podobné otázky nie sú pravidelnou a prierezovou súčasťou vyučovaných hodín.

Finančná nedostupnosť služieb sexuálneho a reprodukčného zdravia

6. Vo svojich odporúčaní CEDAW Výbor vyzval Slovenskú republiku, aby „**prijal[a] opatrenia na zlepšenie prístupu žien a dospelých dievčat k finančne dostupným službám zdravotnej starostlivosti vrátane reprodukčnej zdravotnej starostlivosti a opatrenia na zlepšenie prístupu k informáciám a k finančne dostupným prostriedkom plánovaného rodičovstva pre ženy a mužov.**“¹⁸⁰ Služby sexuálneho a reprodukčného zdravia sú na Slovensku pre mnohé ženy a dospelé dievčatá naďalej finančne nedostupné. Pomerne vysoká cena antikoncepčných prostriedkov¹⁸¹ odrádza niektoré ženy od ich používania, a iné si zas kvôli cene nemôžu dovoliť používať druh, ktorý by bol pre ne najvhodnejší z hľadiska ich osobnej situácie, preferencií alebo zdravotného stavu.¹⁸² Umelé prerušenie tehotenstva na žiadosť ženy stojí od 250 do 400 Eur, čo predstavuje zhruba 45% až 70% strednej hodnoty (mediánu) hrubej mesačnej mzdy žien za r. 2009.¹⁸³ Antikoncepcia používaná na predchádzanie otehotneniu¹⁸⁴, ako aj interrupcia na žiadosť bez potreby špecifikácie dôvodov je podľa súčasnej praxe plne hrazená pacientkou. Mnohé ženy a dospelé dievčatá tak nemajú prístup k týmto službám reprodukčného zdravia, resp. ich prístup je značne obmedzený, následkom čoho sú vystavované riziku nechceného tehotenstva.

Nové podmienky prístupu k umelému prerušeniu tehotenstva

7. Novelou zákona o zdravotnej starostlivosti účinnou od septembra 2009 sa prístup k umelému prerušeniu tehotenstva podmienil niekoľkými podmienkami, ktoré porušujú práva žien týkajúce sa

¹⁷⁷ Pozri napr. WHO Regional Office for Europe and BzGA: Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists. Federal Centre for Health Education, BZGA Cologne 2010. Dostupné na <http://www.bzga-whocc.de/pdf.php?id=061a863a0fdf28218e4fe9e1b3f463b3>.

¹⁷⁸ „Výchova žiakov k manželstvu a rodičovstvu sa realizuje v úzkej spolupráci školy a rodiny. Riaditeľ školy prostredníctvom triednych učiteľov alebo aj osobne informuje rodičov o jej realizácii vo výchovno-vzdelávacom procese školy,“ tvrdí ministerstvo školstva. Sexuálna výchova na školách nie je v pláne, 29. 9. 2010. Dostupné na <http://lesk.cas.sk/clanok/91249/sexualna-vychova-na-skolach-nie-je-v-plane.html>.

¹⁷⁹ Pozri napr. Diskusia na 8. Konferencii o sexuálnej výchove, Bratislava, 30. 9. 2010. Dostupné na <http://sexualnavychova.wordpress.com/2010/10/01/8-konferencia-o-sexualite-sexualnom-zdravi-a-sexualnej-vychove/>. Kto sa bojí sexuálnej výchovy?, 14. 11. 2007, http://www.izurnal.sk/index.php?Itemid=89&id=1290&option=com_content&task=view.

¹⁸⁰ CEDAW Výbor, Záverečné zistenia: Slovensko, op. cit., ods. 29.

¹⁸¹ Perorálna hormonálna antikoncepcia stojí okolo 7-15 Eur na mesiac, vnútromaternicové teliesko zhruba 158 Eur, sterilizácia okolo 235 Eur, nůdzová antikoncepcia stojí okolo 22 Eur. K cenám ďalších antikoncepčných prostriedkov pozri napr. Vypočítaná nespravodlivosť..., op. cit.

¹⁸² Vypočítaná nespravodlivosť..., op. cit.

¹⁸³ Podľa údajov Štatistického úradu SR medián miezd žien za r. 2009 predstavoval 562,51 Eur. Štatistický úrad Slovenskej republiky, Štruktúra miezd v SR 2009, jún 2010. Dostupné na <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=25361>.

¹⁸⁴ S výnimkou sterilizácie zo zdravotných dôvodov. Pozri nar. vl. č. 777/2004 Z. z., ktorým sa vydáva Zoznam chorôb, pri ktorých sa zdravotné výkony čiastočne uhrádzajú alebo sa neuhrádzajú na základe verejného zdravotného poistenia, príloha 2, časť IV.

reprodukčného zdravia.¹⁸⁵ K týmto podmienkam patrí povinnosť lekára/lekárky pred výkonom interrupcie zaslať štátnej inštitúcii hlásenie o poskytnutí poučenia ženám, ktorým má byť vykonaná interrupcia, vrátane tých, ktoré o ňu požiadali.¹⁸⁶ Toto hlásenie obsahuje aj osobné údaje ženy vrátane rodného čísla. Na zber údajov v takomto rozsahu a takýmto spôsobom neexistuje legitímny dôvod. Už samotné podávanie hlásenia s osobnými údajmi ženy môže ženu od interrupcie z obavy odhalenia jej totožnosti odradiť. Tým, že sa hlásenie poskytuje pred vykonaním interrupcie, sa tu navyše vytvoril niekoľkodňový priestor na možné zneužívanie právomocí zo strany danej inštitúcie, ak by chcela ženám brániť v prerušení tehotenstva alebo ak by ich práva porušovala iným spôsobom. Táto povinnosť je tak v hrubom rozpore s právom žien na súkromie, na ochranu ich osobných údajov a na dôvernosť a mlčanlivosť pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti.¹⁸⁷

8. Stanovením povinnej 48-hodinovej čakacej doby ako podmienky pre výkon interrupcie na žiadosť bez potreby špecifikácie dôvodov¹⁸⁸ (naviac s nejasne určeným začiatkom) a uloženie povinnosti poskytovať poučenie, ktorého zákonný obsah je z odborného hľadiska v mnohom pochybný¹⁸⁹, zákon porušuje ústavný princíp právneho štátu, ktorý sa neviaže na nijakú ideológiu ani náboženstvo, ohrozuje právo žien slobodne sa rozhodnúť o pokračovaní svojho tehotenstva a vystavuje ich riziku nezákonných interrupcií vykonaných v nebezpečných podmienkach. Povinným poučením s následnou čakacou dobou sa navyše podporuje a prehľbuje stereotypný názor o neschopnosti žien urobiť zodpovedné rozhodnutia o priebehu svojej reprodukčnej zdravotnej starostlivosti bez zásahu štátu. Okrem toho, táto povinná čakacia doba pre niektoré ženy znamená riziko možného zmeškania zákonom stanovenej 12-týždňovej lehoty na prerušenie tehotenstva, ak tehotenstvo žena zistí v neskoršom štádiu tejto lehoty, resp. ak o interrupciu požiadala pár dní pred jej koncom. Keď sa k tomu ešte pridružia ďalšie prekážky, ako napr. odmietanie verejných nemocníc vykonávať túto službu zdravotnej starostlivosti, toto riziko narastá oveľa viac a u viacerých žien. Podrobovanie žien takýmto paternalistickým požiadavkám pri poskytovaní zdravotného výkonu, ktorý je určený výlučne pre ženy, je v rozpore so záväzkami SR vyplývajúcimi z CEDAW-u a spočívajúcimi v povinnosti odstraňovať rodové stereotypy, zabezpečiť nediskriminačný a včasný prístup k službám zdravotnej starostlivosti, ku ktorým patrí aj umelé prerušenie tehotenstva, a zaistiť riadny výkon práva slobodne sa rozhodnúť o počte a čase narodenia svojich detí a mať prístup k prostriedkom, ktoré výkon tohto práva zabezpečia bez diskriminácie.

9. Podobne aj požiadavka súhlasu zákonného zástupcu s interrupciou, ktorú novela rozšírila z pôvodných 16 rokov na dosiahnutie plnoletosti,¹⁹⁰ odporuje základným ústavným a medzinárodným ľudskoprávnym princípom týkajúcich sa autonómneho rozhodovania mladých ľudí o veciach, ktoré sa ich týkajú. Táto požiadavka môže mať negatívne zdravotné následky pre samotnú mladú ženu, ktorá tým, že rodič odmietne dať súhlas s prerušením nechceného tehotenstva, bude nútená nechcený plod donosiť alebo tajne vyhľadá lekára alebo inú osobu, ktorá jej interrupciu urobí nelegálne. Nútenie mladej ženy blízkej veku plnoletosti proti jej vôli pokračovať v tehotenstve môže viesť k zdravotným problémom (psychickým, ako aj fyzickým), spôsobeným či už samotným donosením nechceného plodu, alebo nelegálne vykonanou interrupciou v nehygienických alebo iných život alebo zdravie ohrozujúcich podmienkach. Stanovenie podmienky súhlasu zákonného zástupcu môže navyše oddaľovať vykonanie interrupcie, ktorá patrí medzi zákroky s potrebou čo najvčasnejšieho vykonania.

¹⁸⁵ Zákon č. 345/2009 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len "zákon č. 345/2009 Z. z."). K podrobnejšej analýze tejto novely pozri Novela zákona o zdravotnej starostlivosti a jej nedostatky z pohľadu ochrany práv žien, jún 2009, predložená prezidentovi SR občianskym združením Možnosť voľby a kol. Dostupné na <http://www.moznostvolby.sk> (ďalej len "Novela zákona o zdravotnej starostlivosti a jej nedostatky z pohľadu ochrany práv žien").

¹⁸⁶ Tamtiež, § 6b ods. 3, § 6c ods. 1, príloha č. 2. Pozri tiež Vyhláška MZ SR č. 417/2009 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o informáciách poskytovaných žene a hlásenia o poskytnutí informácií, vzor písomných informácií a určuje sa organizácia zodpovedná za prijímanie a vyhodnocovanie hlásenia.

¹⁸⁷ Zhrnutie najzávažnejších problémov novely zákona o zdravotnej starostlivosti, koalícia MVO, 26.6. 2009. Dostupné na <http://www.moznostvolby.sk>. Novela zákona o zdravotnej starostlivosti a jej nedostatky z pohľadu ochrany práv žien, op. cit.

¹⁸⁸ Zákon č. 345/2009 Z.z., op. cit., § 6b ods. 3.

¹⁸⁹ K podrobnej analýze novelou zavedeného ustanovenia o poučení pri umelom prerušení tehotenstva pozri Novela zákona o zdravotnej starostlivosti a jej nedostatky z pohľadu ochrany práv žien, op. cit.

¹⁹⁰ Tamtiež, § 6b ods. 4.

Tiež by mohlo viesť k riziku, že mladá žena nestihne zákonnú lehotu na vykonanie interrupcie. Požiadavka súhlasu, resp. informovania zákonného zástupcu môže tiež viesť k obmedzeniu práva mladých žien na súkromie, zachovanie dôvernosti a mlčanlivosti pri poskytovaní služieb zdravotnej starostlivosti, ako aj práva na slobodu svedomia, náboženského vyznania a viery.¹⁹¹

Vládna politika a stratégie

10. Na Slovensku chýba systémový prístup vlády k otázkam sexuálneho a reprodukčného zdravia, ktoré sa riešia skôr čiastkovo a náhodilo v závislosti od záujmov a tlakov, ktoré prichádzajú z rôznych strán. Tieto otázky sa navyše často riešenia bez predchádzajúcej verejnej a odbornej diskusie a netransparentne. Pozitívne možno hodnotiť určité iniciatívy zamerané na prevenciu reprodukčných ochorení žien, ako je nákup mobilných mamografických jednotiek v rámci Operačného programu Zdravotníctvo, financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.¹⁹² Preventívne očkovanie proti HPV je na Slovensku k dispozícii, ale jeho dostupnosť je obmedzená finančne, nakoľko je z verejného zdravotného poistenia hradené len čiastočne a len pre úzku skupinu dievčat vo veku 11 až 12 rokov.¹⁹³ Pre vysokú cenu vakcíny (cca. 400 Eur, čo je viac ako polovica priemernej mzdy v SR) je záujem o očkovanie veľmi nízky.

11. Ucelená stratégia týkajúca sa sexuálneho a reprodukčného zdravia založená na medzinárodných ľudskoprávných štandardoch nebola doteraz na Slovensku prijatá. V januári 2009 vláda SR uložila ministerstvu zdravotníctva predložiť návrh Národného programu starostlivosti o ženy, bezpečné materstvo a reprodukčné zdravie (ďalej Program), ktorý mal nahradiť Národný program ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR.¹⁹⁴ Ten vláda v roku 2008 neschválila najmä kvôli odporu zo strany najvyšších predstaviteľov katolíckej cirkvi.¹⁹⁵ Návrh Programu pripravený ministerstvom v máji 2009 čiastočne vychádzal, podobne ako ten predchádzajúci, zo zásad Svetovej zdravotníckej organizácie a Akčného programu Medzinárodnej konferencie pre populáciu a rozvoj (Káhira, 1994), reflektoval však aj na návrhy konzervatívnych katolíckych skupín.¹⁹⁶ Ani tento Program nebol schválený najmä kvôli pokračujúcej kritike zo strany najvyšších predstaviteľov katolíckej cirkvi.¹⁹⁷

12. Nezáujem a nevôľa zo strany štátnych predstaviteľov a predstaviteľiek systematicky, komplexne a v súlade s ľudskoprávnymi štandardmi riešiť otázky sexuálneho a reprodukčného zdravia má niekoľko príčin. Jednou z nich je skutočnosť, že väčšina z nich si doteraz neosvojila princíp, že otázky reprodukčného zdravia a práv sú neoddeliteľnou súčasťou ľudských práv a otázkami rovnosti a

¹⁹¹ K otázke zabezpečenia dôvernosti pri poskytovaní služieb zdravotnej starostlivosti dospelým osobám pozri napr. WHO, Odborné stanovisko k navrhovanej novele zákona SR o zdravotnej starostlivosti a službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti v súvislosti s prístupom k umelému prerušeniu tehotenstva, Špeciálny program UNDP/UNFPA/WHO/Svetovej banky pre výskum, vývoj a vzdelávanie v oblasti ľudskej reprodukcie, 28. máj 2009.

¹⁹² Operačný program Zdravotníctvo. Programový manuál, str. 44, Opatrenie 2.2 „Obnova a modernizácia zdravotníckej techniky“. Dostupné na <http://opz.health-sf.sk/?file=07e8a4f2819b959c16a98b105e25eb3b>.

¹⁹³ Napr. poisťovňa Dôvera uvádza na svojej web stránke: „Očkovanie proti rakovine krčka maternice – od 1. júla 2010 prispievame všetkým našim poistenkám vo veku 11 rokov (odo dňa dovŕšenia 11. roku veku do dňa dovŕšenia 12. roku veku) na úhradu vakcín proti ochoreniam vyvolaným ľudským papilomavírusom (HPV). Výška úhrady závisí od dĺžky nepretržitého poistného vzťahu v zdravotnej poisťovni DÓVERA, pričom príspevok môže dosiahnuť až 70 % z ceny.“ Dostupné na <http://www.dovera.sk/sk/xnadstandard/produktove-baliky/balik-prevencie-pre-zeny/>.

¹⁹⁴ Uznesenie vlády SR č. 56/2009 z 21. 1. 2009.

¹⁹⁵ Pozri rokovanie vlády SR zo dňa 26. 3. 2008, rokovanie o Návrhu programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR (dok. č. UV-5302/2008) bolo prerušené. Pozri tiež Fico sa zhodol s biskupmi. Sexuálne zdravie bude inak, 6. 11. 2008. Dostupné na <http://aktualne.centrum.sk/domov/zdravie-skolstvo-spolocnost/clanek.phtml?id=1168217>. Postoj KBS k Národnému programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia sa nemení, 1. 4. 2008. Dostupné na <http://cs.christiantoday.com/article/postoj-kbs-k-narodnemu-programu-ochrany-sexualneho-a-reprodukneho-zdravia-sa-nemeni/11048.htm>. Zásadné pripomienky KBS k Národnému programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia, 31. 3. 2008. Dostupné na <http://www.kbs.sk/?cid=1206964566>.

¹⁹⁶ K pripomienkam návrhu programu zo strany ľudskoprávných MVO pozri Možnosť voľby, Občan a demokracia, Queer Leaders Forum, Poradňa pre občianske a ľudské práva: Hromadná pripomienka skupiny mimovládnych organizácií k návrhu Národného programu starostlivosti o ženy, bezpečné materstvo a reprodukčné zdravie, predloženého Ministerstvom zdravotníctva Slovenskej republiky (číslo materiálu 12568/2009 - OZS), 27. máj 2009. Dostupné na http://www.poradna-prava.sk/dok/HP%20MVO%20Nar%20program%20reprozdravie_MV_OaD_Poradna_QLF_270509.pdf.

¹⁹⁷ Biskupi sa s Ficom nezhodli na programe starostlivosti o ženy, 23. 7. 2009. Dostupné na <http://www.fmg.sk/clanky/biskupi-sa-s-ficom-nezhodli-na-programe-starostlivosti-o-zeny-10182.html>. Pozri tiež Fórum života, Zásadné pripomienky k Národnému programu starostlivosti o ženy, bezpečné materstvo a reprodukčné zdravie (ďalej ako „Program“), 21. 5. 2009. Dostupné na <http://www.peticia.sk/bezpecne-materstvo-a-reprodukne-zdravie>.

spravodlivosti a že je primárnou zodpovednosťou štátnej moci tieto práva chrániť a aktívne presadzovať. Politické rozhodovanie v tejto oblasti je navyše často ovplyvnené aj tlakmi zo strany oficiálnych predstaviteľov katolíckej cirkvi, čo je v rozpore s ústavným princípom, podľa ktorého sa Slovenská republika neviaže na nijakú ideológiu ani náboženstvo. Vyššie uvedené príklady, ako aj hlasovania¹⁹⁸ o návrhoch zákonov predložených v predchádzajúcom volebnom období, ktoré odporovali ľudskoprávnym princípom, nasvedčujú tomu, že doterajšie vlády a politické strany si neosvojili podstatu ľudskoprávneho prístupu k otázkam sexuálneho a reprodukčného zdravia. S chýbajúcou politickou vôľou a chýbajúcim systémovým a ľudskoprávnym prístupom súvisí aj neplnenie medzinárodných záväzkov, ktoré SR v tejto oblasti prijala.¹⁹⁹ Prístup vlády k týmto záväzkom sa spravidla obmedzuje na formálne monitorovacie správy bez prijímania reálnych opatrení smerom k účinnému napĺňaniu spomínaných záväzkov.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

13. Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy pri implementácii záväzkov v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia venovali náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- V ústave a príslušných zákonoch explicitne zakotviť právo každej osoby na prístup k službám reprodukčného a sexuálneho zdravia.
- Prijatť opatrenia na zabezpečenie včasného a nediskriminačného prístupu k bezpečným, legálnym, finančne dostupným a akceptovateľným službám sexuálneho a reprodukčného zdravia (napr. zabezpečiť dostatočný počet zdravotníckych zariadení poskytujúcich služby sexuálneho a reprodukčného zdravia tak, aby boli v primeranej blízkosti od bydliska/pracoviska osoby, hradiť služby sexuálneho a reprodukčného zdravia z verejného zdravotného poistenia, pri poskytovaní týchto služieb venovať náležitú pozornosť potrebám a záujmom pacientky a rešpektovať jej práva a slobody).
- Upraviť uplatňovanie výhrady svedomia zdravotníkmi/pracovníkmi/pracovníčkami tak, aby neobmedzovalo účinný a včasný prístup k službám reprodukčného a sexuálneho zdravia. Táto úprava by mala predovšetkým:
 1. Zakotviť, že výhradu svedomia si môžu uplatniť len zdravotnícki pracovníci a zdravotnícke pracovníčky, nie inštitúcie, a že sa môže uplatniť len v priamej súvislosti s výkonom konkrétnej služby zdravotnej starostlivosti.
 2. Nariadiť, aby každé zdravotnícke zariadenie s výnimkou zariadenia založeného cirkvou alebo náboženskou spoločnosťou zamestnalo dostatočný počet zdravotníckych pracovníkov a pracovníčok, ktorí si nemienia uplatňovať výhradu svedomia. Cirkevným zdravotníckym zariadeniam stanoviť povinnosť vykonať prerušenie tehotenstva, ak je život

¹⁹⁸ Či už išlo o hlasovanie o posunutí návrhu zákona do druhého čítania zákonodarného procesu, alebo o jeho konečné schválenie, počet poslancov a poslankyň hlasujúcich v jeho prospech, resp. tých, ktorí sa zdržali hlasovania, je alarmujúci. Pozri napr. Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Ludmily Muškovej a Štefana Zelníka na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, parl. tlač 1030, tretie čítanie, schôdza NR SR č. 39, hlasovanie č. 142, 19. 6. 2009. Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Pavla Minárika a Rudolfa Bauera, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov a zákon č. 140/1998 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach, o zmene zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 220/1996 Z. z. o reklame, parl. tlač 1437, prvé čítanie, schôdza NR SR č. 48, hlasovanie č. 164, 9. 2. 2010. Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Petra Gaburu na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov, parl. tlač 1465, prvé čítanie, schôdza NR SR č. 48, hlasovanie č. 189, 10. 2. 2010.

¹⁹⁹ Pozri najmä OSN, Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, New York, 1979, vyhl. MZV č. 62/1987 Zb., s následnými odporúčaniami CEDAW Výboru. OSN, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, č. 120/1976 Zb. Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva: Všeobecný komentár č. 14, The right to the highest attainable standard of health, 22. zas. 2000, U.N. Doc. E/C.12/2000/4. Pozri tiež Akčný program Medzinárodnej konferencie OSN o populácii a rozvoji (ICPD) Káhira, 1994. Akčný program IV. Celosvetovej konferencie žien. Peking, 1995.

ženy v bezprostrednom ohrození a informovať ženu o najbližšom zariadení, ktoré jej interrupciu vykoná, ak si žena želá svoje tehotenstvo prerušiť a nejde o prípad bezprostredného ohrozenia jej života.

3. Zdravotníckym pracovníkom a pracovníckam uplatňujúcim výhradu svedomia uložiť najmä:
 - a) povinnosť bez meškania odporučiť pacientku/pacienta k inému reálne dostupnému zdravotníckemu pracovníkovi alebo pracovníčke, ktorí neodmietajú vykonať požadovaný zdravotný výkon,
 - b) povinnosť bez meškania vykonať daný zdravotný výkon v prípade ohrozenia zdravia a života pacientky/pacienta a vtedy, ak odporúčenie k inému zdravotníckemu pracovníkovi alebo pracovníčke je prakticky nemožné (najmä v prípadoch, ak sa zdravotnícka pracovníčka, ktorá si neuplatňuje výhradu svedomia k danej službe, nenachádza v reálnej dostupnosti),
 - c) povinnosť bez meškania poskytnúť objektívne informácie o všetkých existujúcich možnostiach zdravotnej starostlivosti vrátane tej, ku ktorej si uplatňujú výhradu svedomia,
 - d) povinnosť bez meškania písomne oznámiť svojmu zamestnávateľovi, pacientkám a pacientom, že si uplatňuje výhradu svedomia a ku ktorým zdravotným výkonom si ju uplatňuje.
4. Právne upraviť monitorovací a kontrolný mechanizmus, vrátane možnosti efektívneho prostriedku právnej ochrany, ktorý zabezpečí, že uplatnením výhrady svedomia nedôjde k obmedzeniu dostupnosti služieb sexuálneho a reprodukčného zdravia a že osoby dotknuté výhradou svedomia budú mať možnosť včas a efektívne sa domáhať ochrany svojich práv.
 - Zabezpečiť prístup žien zo všetkých sociálnych a vekových skupín ku všetkým moderným metódam antikoncepcie prostredníctvom ich úhrady z verejného zdravotného poistenia. Zabezpečiť poskytovanie objektívnych informácií o spôsobe používania antikoncepčných prostriedkov a ich efektívnosti.
 - Zabezpečiť všetkým dospelým ľuďom prístup k objektívnej a úplnej sexuálnej výchove vrátane informácií o ľudskej sexualite, všetkých metódach antikoncepcie a sexuálnych a reprodukčných právach. Ustanoviť sexuálnu výchovu ako povinný vyučovací predmet na školách a zabezpečiť, aby učiteľky a učitelia sexuálnej výchovy boli riadne vyškolení.
 - Zabezpečiť všetkým ženám prístup k metódam asistovanej reprodukcie bez ohľadu na ich rodinný stav, sexuálnu orientáciu, socio-ekonomický pôvod alebo iný dôvod.
 - Prijatť systémové opatrenia (napr. Národný program ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia) a každoročne vyčleniť dostatočné množstvo finančných prostriedkov nevyhnutných na ich systematickú a účinnú implementáciu.
 - Zabezpečiť systematické vzdelávanie súčasných a budúcich zdravotníckych pracovníkov a pracovníčok v oblasti ľudských práv vrátane ľudských práv žien a práv sexuálneho a reprodukčného zdravia.
 - Aktívne prizývať ženské a ľudskoprávne mimovládne organizácie zaoberajúce sa sexuálnym a reprodukčným zdravím a právami k tvorbe a implementácii právnych predpisov, programov a politík sexuálneho a reprodukčného zdravia a tieto organizácie podporovať v ich činnosti.

Problematika násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien v Slovenskej republike a diskriminácia v prístupe k zdravotnej starostlivosti, sociálnemu zabezpečeniu

Vynútiteľnosť práva v súvislosti s prípadmi diskriminácie rómskych žien

Vanda Durbáková, Poradňa pre občianske a ľudské práva

Na základe našich zistení z monitoringu plnenia záverečných zistení CEDAW Výboru²⁰⁰ vládou SR (najmä odporúčania uvedené bodmi 11, 22, 23, 30, 31 a 41) sme nútení konštatovať, že od ich prijatia až doposiaľ vláda SR neučinila žiadne kroky a neprijala žiadne efektívne opatrenia, ktorými by naplnila relevantné odporúčania CEDAW Výboru a ani odporúčania iných výborov OSN, ktoré dohliadajú nad dodržiavaním záväzkov vyplývajúcich z jednotlivých medzinárodných zmlúv, ktoré tieto orgány vydali k nižšie uvádzaným problémom.²⁰¹

Problematika násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien

Poradňa sa problematike násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien venuje od roku 2002, kedy uvedenú prax zmonitorovala. V roku 2003 Poradňa vydala správu *Telo i duša: Násilné sterilizácie a ďalšie útoky na reprodukčnú slobodu Rómov na Slovensku*,²⁰² ktorou sme poukázali na dlhoročnú prax násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien na Slovensku. V súčasnej dobe, okrem advokačných aktivít v tejto oblasti, Poradňa sprostredkúva právne zastupovanie rómskym ženám poškodeným praxou násilných a vynútených sterilizácií pred súdmi v SR a Európskym súdom pre ľudské práva²⁰³ v Štrasburgu a poskytuje poškodeným ženám sociálnu a psychologickú pomoc. Vo svojich záverečných zisteniach CEDAW Výbor požiadal vládu SR, aby o rok poskytla písomnú informáciu o krokoch podniknutých pri implementácii odporúčaní CEDAW Výboru uvedených pod bodom 31 záverečných zistení.²⁰⁴ Vláda tieto informácie/túto správu zaslala CEDAW Výboru v decembri 2009.²⁰⁵ Následne Poradňa zaslala CEDAW Výboru doplňujúce informácie k tejto vládnej správe.²⁰⁶

Na základe nášho monitorovania v danej oblasti môžeme konštatovať nasledovné:

A. k monitorovaniu implementácie novej legislatívy v oblasti vykonávania sterilizácií

Vláda neprijala žiadne opatrenia smerujúce ku kontrole implementácie legislatívy týkajúcej sa vykonávania sterilizácií.²⁰⁷ Vláda v doplňujúcej správe²⁰⁸ tvrdí, že jej nebola doručená žiadna sťažnosť

²⁰⁰ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4.

²⁰¹ Napr. Záverečné zistenia Výboru OSN proti mučeniu (CAT) zo dňa 17.12.2009 CAT/C/SVK/CO/2e, bod 10 Sterilizácie rómskych žien, str. 4. Dostupné na <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/cats43.htm>. A Záverečné zistenia Výboru na odstránenie všetkých foriem rasovej diskriminácie (CERD) zo dňa 25.03.2010, CERD/C/SVK/CO/6-8, bod 18, str. 5-6. Dostupné na <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/cerds76.htm>.

²⁰² Centrum pre reprodukčné práva & Poradňa pre občianske a ľudské práva, *Telo i duša: Násilné sterilizácie a ďalšie útoky na reprodukčnú slobodu Rómov na Slovensku*, vydaná dňa 28.01.2003. Dostupné na <http://www.poradna-prava.sk/go.php?p=505>.

²⁰³ V súčasnosti Poradňa poskytuje právne zastúpenie pred Európskym súdom pre ľudské práva šiestim rómskym ženám, ktoré boli násilne sterilizované, namietajúc porušenia článkov 3, 6, 8, 13 and 14 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv. Súd rozhodol zatiaľ o prijateľnosti dvoch sťažností a teraz ich posudzuje čo do merita veci. (Sťažnosť č. 5966/04, v prípade I.G. a ostatné proti SR a Sťažnosti č. 18968/07, v prípade V.C. proti SR. Dostupné na <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC/HUDOC+database/>).

²⁰⁴ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4. Preklad o. z. Možnosť voľby.

²⁰⁵ Doplňujúca správa vlády SR predložená CEDAW Výboru dňa 24.12.2009 ako odpoveď na odporúčanie podľa ods. 41 záverečných zistení CEDAW Výboru nadväzujúca na zasadnutie CEDAW Výboru, na ktorom sa prerokovala 2., 3. a 4. periodická správa vlády SR dňa 14.07.2008. Dostupné na <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/followup.htm>.

²⁰⁶ Doplňujúce informácie k doplňujúcej správe vlády SR podané Poradňou pre občianske a ľudské práva dňa 4.1.2010. Dostupné na <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/followup.htm>.

²⁰⁷ Zákon č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

týkajúca sa pochybení pri vykonávaní zákroku sterilizácie. V tejto súvislosti považujeme za potrebné poukázať na skutočnosť, že zvlášť znevýhodnené skupiny obyvateľstva (okrem iných aj rómske ženy žijúce v segregovaných rómskych komunitách) často nemajú informácie o tom, aké sú možnosti ich ochrany v prípade nezákonného zákroku, často nevedia, že sa môžu sťažovať a komu túto sťažnosť majú adresovať. Rómske ženy, ktoré sú nezriedka vystavené dlhodobej diskriminácii zo strany poskytovateľov a poskytovateľiek zdravotnej starostlivosti, na ktorých sú odkázané, majú tiež prirodzené obavy z možného postihu.

Vláda doposiaľ neprijala žiadne opatrenia vytvorené v spolupráci so ženskými ľudskoprávnymi mimovládnyimi organizáciami a samotnými rómskymi ženami, ktoré by viedli jednak k posilneniu rómskych žien, aby nemali obavy podávať sťažnosti v prípade, ak dôjde k porušeniu ich reprodukčných práv zo strany zdravotníckeho personálu, a ktoré by tiež smerovali aj k zvyšovaniu povedomia ohľadne reprodukčného zdravia a reprodukčných práv žien.

Vláda taktiež zatiaľ v rámci špecifických programov neposkytuje rómskym ženám základné informácie týkajúce sa ich reprodukčných práv, ako napr. právo ženy slobodne sa rozhodnúť o počte a čase pôrodu detí. Ženám by mali byť poskytované informácie odstraňujúce mýty ohľadne zákrov sterilizácie a pôrodov cisárskym rezom.

Ministerstvo zdravotníctva doposiaľ nevydalo žiadne vykonávacie predpisy a ani interné usmernenia k ustanoveniam zákona týkajúcich sa vykonávania sterilizácie, informovaného súhlasu a nahliadania do zdravotnej dokumentácie, ktoré by zjednotili postup zdravotníckeho personálu pri vykonávaní svojich právnych povinností a podrobne ich oboznámili o platnej právnej úprave.

Tieto interné smernice by mali napríklad zjednotiť spôsob poskytovania tzv. informovaného súhlasu pri sterilizácii. Každá nemocnica si vyhotovila vlastné formuláre žiadosti o sterilizáciu a zakomponovala do nich aj tzv. informovaný súhlas. Je však dôležité, aby zdravotnícky personál pochopil podstatu informovaného súhlasu, t.j. že sa nejedná len o podpis akéhosi formulára, ktorý bude obsahovať siahodlhé formulácie, ale že sa jedná predovšetkým o interaktívnu komunikáciu medzi ošetrojúcim lekárom/ošetrojúcou lekárkou a pacientkou, berúc do úvahy aj individuálne okolnosti každého prípadu. Zdravotnícky personál musí zohľadniť rozumové a jazykové schopnosti konkrétnej pacientky a primeraným spôsobom jej vysvetliť podstatu tohto lekárskeho zákroku. Taktiež musí byť dodržiavaná zákonom stanovená lehota 30–tich dní od podania žiadosti o vykonanie sterilizácie do vykonania samotného zákroku. Vláda vydanie uvedených smerníc však doposiaľ nepovažovala za potrebné.²⁰⁹

Zdravotnícky personál sa taktiež nevzdeláva v oblasti získavania tzv. informovaného súhlasu s lekárskeymi zákrokmi, zvlášť v prípadoch vykonávania zákroku sterilizácie. Vláda doposiaľ neprijala žiaden efektívny kontrolný mechanizmus, ktorým by priebežne monitorovala dodržiavanie právnych predpisov pri vykonávaní zákrov sterilizácií na rómskych ženách, najmä to, či sú sterilizácie vykonávané po získaní informovaného súhlasu v zmysle medzinárodných ľudskoprávnych štandardov.

B. k efektívnemu prešetreniu praxe násilných a vynútených sterilizácií a odškodneniu jej obetí

CEDAW Výbor odporučil vláde SR, aby „**prijala všetky nevyhnutné opatrenia na zabezpečenie toho, aby sťažnosti, podané rómskymi ženami z dôvodu nútenej sterilizácie, boli riadne uznané**

²⁰⁸ Doplňujúca správa vlády SR predložená CEDAW Výboru dňa 24.12.2009 ako odpoveď na odporúčanie podľa ods. 41 záverečných zistení CEDAW Výboru nadväzujúca na zasadnutie CEDAW Výboru, na ktorom sa prerokovala 2., 3. a 4. periodická správa vlády SR dňa 14.07.2008. Dostupné na <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/followup.htm>.

²⁰⁹ E-mail od doc. MUDr. Adriány Liptákovej, PhD. z Ministerstva zdravotníctva SR zo dňa 12.05.2010 adresovaný Vande Durbáčkovej.

a aby bola obetiam takýchto praktík poskytnutá účinná náprava.²¹⁰ V tejto súvislosti považujeme za potrebné upozorniť, že v problematike násilných a vynútených sterilizácií vláda SR do dnešnej doby neprijala žiadne komplexné riešenie ohľadom vysporiadania sa s praxou ako takou a ani vo vzťahu k odškodneniu poškodených. Aj napriek jasnému odporúčaní CEDAW Výboru v záverečných zisteniach, vláda SR doposiaľ nevykonala žiadne oparenia smerujúce k efektívnemu vyšetreniu praxe násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien na Slovensku a neposkytla žiadnej poškodenej rómskej žene primerané odškodnenie za tak závažné porušenie ich ľudských práv.

Súčasná vláda SR vo svojom programovom vyhlásení na obdobie rokov 2010 – 2014, vyhlásila, že bude dôsledne chrániť a podporovať ľudské práva, okrem iného aj dôsledným plnením medzinárodných záväzkov štátu v oblasti ľudských práv a práv menšín a napraviť reštrikčné legislatívne a politické opatrenia z predchádzajúceho obdobia, ktoré neboli v súlade s ľudskoprávnymi princípmi. Veríme, že vyhlásenie vlády SR, že bude iniciovať nápravu v individuálnych prípadoch, v ktorých mohlo dôjsť k zásahom do dôstojnosti občana a občianky zo strany štátu, neostane len deklaratórnym.²¹¹

V tejto súvislosti považujeme za potrebné upozorniť, že v problematike násilných a vynútených sterilizácií vláda do dnešnej doby neprijala žiadne komplexné riešenie ohľadom vysporiadania sa s praxou ako takou a ani vo vzťahu k odškodneniu poškodených rómskych žien, čím nenaplnila odporúčania CEDAW Výboru obsiahnuté v jeho záverečných zisteniach.

Diskriminácia rómskych žien v prístupe k zdravotnej starostlivosti.

Vláda sa doposiaľ nevysporiadala s diskrimináciou rómskych žien, ktorá pretrváva v mnohých nemocniciach na Slovensku. Segregácia rómskych žien na gynekologicko-pôrodných oddeleniach nemocníc je naďalej bežnou praxou. Rómske ženy sú v mnohých nemocniciach umiestňované do oddelených izieb, sú pre ne vyhradené oddelené toalety a oddelené jedálne. Uvedená prax je aj v nemocniciach, ktoré má v zriaďovateľskej pôsobnosti Ministerstvo zdravotníctva SR, avšak aj napriek tomu, že vládne sú uvedené skutočnosti známe, doposiaľ nedošlo k žiadnym sankciám voči diskriminujúcim subjektom a ani k náprave protiprávneho stavu. Argumentácia vlády, že rómske ženy sú umiestňované do oddelených izieb na základe ich žiadostí je v príkrom rozpore s medzinárodnými záväzkami, ktorými je SR viazaná. Vláda taktiež neuskutočňuje žiadne programy týkajúce sa vzdelávania zdravotníckeho personálu smerujúce k jeho scitliveniu k osobám, ktoré pochádzajú z iných kultúr, prostredia a majú jazykový hendikep.

Diskriminácia rómskych žien v prístupe k sociálnemu zabezpečeniu

Poradňa v tieňovej správe CEDAW Výboru poukázala aj na diskrimináciu rómskych žien v prístupe k sociálnemu zabezpečeniu, a to konkrétne ust. § 3 ods. 5 zák. č. 235/1998 Z.z. príspevku pri narodení dieťaťa, o príspevku rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá a ktorým sa menia ďalšie zákony v platnom znení. Podľa uvedeného ustanovenia „nárok na príspevok nevzniká oprávnenej osobe uvedenej v § 2 ods. 1 písm. a), ak po pôrode bez súhlasu ošetrojúceho lekára opustila zdravotnícke zariadenie bez dieťaťa.“

Podľa nášho názoru je citované ustanovenie navonok neutrálnym predpisom, ktorý znevýhodňuje rómske ženy-matky v porovnaní s inými osobami. Ide teda o nepriamu diskrimináciu, ktorá je

²¹⁰ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 41. Preklad o. z. Možnosť voľby.

²¹¹ Prehlásenie podpredsedu vlády pre ľudské práva a menšiny Rudolfa Chmela : „ V najbližšom čase urobím audit káuz, pri ktorých mohlo dôjsť k zásahu do dôstojnosti človeka zo strany štátu. Tam, kde štát zlyhal, treba urobiť nápravu.“ v článku „Chmel bude bojovať aj s vlastnými“, denník SME zo dňa 2.augusta 2010. Dostupné na <http://www.sme.sk/c/5489368/chmel-bude-bojovat-aj-s-vlastnymi.html>.

v rozpore nielen s vnútroštátnou legislatívou²¹², ale aj medzinárodnými právnymi predpismi a zmluvami²¹³, ktorými je SR viazaná. Naša argumentácia bola podporená aj odborným stanoviskom Slovenského národného strediska pre ľudské práva, ktoré bolo vypracované na podnet Výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien.²¹⁴ Aj napriek opakovaným výzvam²¹⁵ Poradne smerom k vláde nedošlo do dnešného dňa k zmene tejto diskriminačnej právnej úpravy.

K vynútiteľnosti práva v oblasti ochrany pred diskrimináciou rómskych žien

Aj napriek tomu, že Slovenská republika prijala po vstupe do EÚ komplexnú antidiskriminačnú legislatívu, jej implementácia v praxi sa javí byť problematickou. Na základe našich skúseností a nám dostupných informácií pred vnútroštátnymi súdmi bolo rozhodovaných len málo prípadov diskriminácie rómskych žien na základe ich pohlavia a/alebo etnicity. Poradňa v rámci svojich aktivít poskytuje právne poradenstvo a vo vybraných prípadoch aj zastupovanie v konaniach pred súdmi okrem iného aj v prípadoch namietanej diskriminácie v prístupe k službám, zamestnaniu, vzdelávaniu. Našimi klientkami sú aj rómske ženy, ktoré v konaniach pred vnútroštátnymi súdmi namietajú diskrimináciu v prístupe k zamestnaniu na základe ich etnicity.

Vychádzajúc z našich poznatkov pri vedení súdnych sporov môžeme konštatovať, že efektívnej vymožitelnosti práva zo strany rómskych žien v prípadoch diskriminácie bránia najmä nasledujúce skutočnosti:

- výklad antidiskriminačnej legislatívy zo strany všeobecných súdov nie je jednotný a často je v rozpore s právom EÚ a inými medzinárodnými právnymi predpismi, ktorými je SR viazaná;
- neprimeraná dĺžka súdnych konaní (súdne konania bežne trvajú aj viac ako 5 rokov);
- vnútroštátne súdy sú v rámci svojej rozhodovacej činnosti v prípadoch diskriminácie zdržanlivé, čo sa týka priznávania finančného odškodnenia za diskriminačné konania;²¹⁶
- nízke právne povedomie rómskych žien o právnych možnostiach ochrany v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania;
- nedostupnosť bezplatných právnych služieb v danej oblasti pre rómske ženy žijúce v segregovaných rómskych osídleniach, či už prostredníctvom existujúcej siete štátom zabezpečenej bezplatnej právnej pomoci poskytovanej Centrami právnej pomoci, alebo Slovenským národným strediskom pre ľudské práva.

CEDAW Výbor v záverečných zisťeniach odporučil slovenskej vláde prijať opatrenia na zvýšenie povedomia žien o ich právach a odstrániť prekážky, ktorým môžu ženy čeliť v prístupe k spravodlivosti²¹⁷. Aj napriek tomu, vychádzajúc z našich skúseností vláda SR doposiaľ v tomto smere efektívne opatrenia neprijala. Čo sa týka kontinuálneho vzdelávania osôb pracujúcich na súdoch v právnických profesiách, je nám známe len vzdelávanie organizované mimovládnyimi organizáciami.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností navrhujeme, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy venovali v tejto oblasti náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

²¹² Zákon. č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon), §2a ods. 3.

²¹³ Okrem iného aj s čl. 13 Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien.

²¹⁴ Odborné stanovisko Slovenského strediska pre ľudské práva zo dňa 31.08.2007.

²¹⁵ Poradňa sa obrátila na Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR listami zo dňa 17.4.2007, 7.12.2009 a 18.08.2010.

²¹⁶ Výška odškodnenia v nám známých prípadoch diskriminácie priznaná súdmi sa pohybuje od 83 EUR do 663 EUR, v niektorých prípadoch súdy zamietnu návrh na finančné odškodnenie z dôvodu, že považujú za dostatočné ospravedlnenie za diskriminačné konanie, pritom sa v súlade s právom EÚ nejedná o účinnú, primeranú a odstrašujúcu sankciu.

²¹⁷ OSN, Výbor pre odstránenie diskriminácie žien, *Záverečné zistenia: Slovensko*, 41. zasadnutie, New York, 30.6.-18.7. 2008, CEDAW/C/SVK/CO/4, ods. 11. Preklad o. z. Možnosť voľby.

- Zabezpečiť efektívne a nezávislé trestné vyšetrenie praxe násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien na Slovensku – v tejto súvislosti poukazujeme na skutočnosť, že vyšetrowanie vedené vyšetrowateľkou Krajského riaditeľstva PZ Úradu justičnej a kriminálnej polície v Žiline nie je možné považovať za vykonané efektívne, tak ako to vyžadujú medzinárodné predpisy a judikatúra medzinárodných inštitúcií vrátane Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu. Vláda by mala zabezpečiť nezávislé a efektívne vyšetrowanie všetkých prípadov násilných a vynútených sterilizácií vykonaných v rozpore s právnymi predpismi so zameraním sa na okolnosti, za akých k vykonaniu sterilizácií došlo a tiež za akých okolností a či bol daný k nemu informovaný súhlas. Vyšetrowanie by malo viesť k potrestaniu páchatel'ov a odškodneniu obetí.
- Verejne prijať zodpovednosť za dlhoročnú prax násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien a verejne sa ospravedlniť jej obetiam.
- Ustanoviť nezávislú vyšetrowaciu komisiu na prešetrenie všetkých sťažností a podnetov týkajúcich sa násilných a vynútených sterilizácií. Mandátom takejto komisie by malo byť vyšetrenie plného rozsahu vynútených a násilných sterilizácií v období po páde komunizmu, ako aj implementácia sterilizačných praktík v časoch komunizmu. Mala by navrhnúť inštitucionálne a administratívne opatrenia na zamedzenie opakovaniu daných praktík v budúcnosti a odporučiť finančné a iné odškodnenia obetiam. Táto komisia by mala byť zložená aj z nezávislých a vysoko profesionálnych členov a členiek občianskej spoločnosti a predstaviteľ'ov a predstaviteľiek rómskych komunít. Odborníci a odborníčky by mali byť vybraní/é v prvom rade zo Slovenska, niektorí/é členovia/členky by však mali pochádzať z medzinárodnej komunity. Pri ustanovovaní tejto komisie by mala slovenská vláda čerpať zo skúseností iných krajín, ako je Švédsko, Nórsko a pod.
- Zabezpečiť dôslednú výučbu zdravotníckeho personálu ohľadne právnej úpravy informovaného súhlasu a zabezpečiť vytvorenie dôsledného mechanizmu kontroly s cieľom zabezpečiť vykonávanie sterilizácií len v prípadoch, ak pacientka k vykonaniu tohto zákroku poskytne úplný informovaný súhlas v súlade s medzinárodnými štandardmi.
- Zabezpečiť poskytovanie relevantných informácií a podpory obetiam praxe násilných a vynútených sterilizácií ohľadne možností uplatňovania si odškodnenia a taktiež informácií týkajúcich sa prípadnej následnej zdravotnej starostlivosti.
- Zabezpečiť legislatívne opatrenia smerujúce k zmene podmienok priznávania príspevku pri narodení dieťaťa podľa zákona č. 235/1998 Z.z. a zrušeniu podmienky, podľa ktorej nárok na príspevok pri narodení dieťaťa nevzniká matke, „ak po pôrode bez súhlasu ošetrojúceho lekára opustila zdravotnícke zariadenie bez dieťaťa“.
- Zabezpečiť zavedenie mechanizmov na účinné predchádzanie, odstraňovanie a dôrazné postihovanie všetkých foriem diskriminácie v prístupe k zdravotnej starostlivosti a iných oblastiach života rómskych žien.
- Zabezpečiť kontinuálne vzdelávanie právnických profesií pracujúcich na súdoch v oblasti nediskriminácie a rovnosti.
- Zabezpečiť efektívne poskytovanie bezplatnej právnej pomoci v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania, vrátane poskytovania zastupovania v konaniach pred súdmi aj prostredníctvom Slovenského národného strediska pre ľudské práva.

Rodinné vzťahy²¹⁸

Janka Debrecéniová, Občan, demokracia a zodpovednosť

Vo svojich Záverečných zisteniach z 18. júla 2008 Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien Slovenskej republike odporučil, aby vo svojej nasledujúcej periodickej správe „poskytol[a] podrobné informácie o možných negatívnych ekonomických a sociálnych dopadoch rozvodu na ženy“ a vyzval ju, aby „prijal[a] legislatívne opatrenia, ktoré by zabezpečili spravodlivú deľbu celého majetku medzi manželmi, ktorý nadobudol jeden alebo obaja partneri počas manželstva“. CEDAW Výbor tiež Slovenskú republiku požiadal, aby „do svojej nasledujúcej periodickej správy zahrnul[a] informácie o situácii žien žijúcich v netradičných rodinných pomeroch“.

V Slovenskej republike naďalej pretrváva **stav nedostatočného právneho a faktického uznania plurality rodinných foriem a z toho vyplývajúca absencia adekvátnej ochrany** týchto rodinných foriem (napr. rodín konštituovaných lesbickými partnerstvami, rodín matiek – samoživiteliek, rodín založených heterosexuálnymi partnerstvami bez uzavretia manželstva a pod.). Toto právne a faktické neuznanie a s ním súvisiaca neexistencia adekvátnej právnej a faktickej ochrany má rôzne podoby a prináša viaceré druhy problémov, z ktorých mnohé majú vážne dopady na ženy. Napríklad vo vzťahu k lesbickým partnerstvám je základným problémom nemožnosť uzatvárať štátom inštitucionalizované životné a majetkové spoločenstvá, čo so sebou, okrem pocitov nelegitimity a frustrácie z právneho a spoločenského neuznania, prináša aj množstvo praktických právnych problémov v osobných a majetkových vzťahoch (napr. pri dedení, sociálnom zabezpečení, nemožnosti spoločnej adopcie dieťaťa lesbickým párom a pod.). Hoci životné spoločenstvá heterosexuálnych párov už v súčasnosti v zásade nepatria medzi spoločensky neuznané formy partnerského spoluzitia, právne vákuum, v ktorom tieto páry žijú, majú negatívne dopady najmä na ženy. Z nich sú najzávažnejšie najmä majetkové dopady prameniace napríklad z neexistencie právnej úpravy deľby spoločne nadobudnutého majetku po rozchode či z právnej nemožnosti dediť majetok zosnulého partnera, ak tento mal maloleté deti.

V manželstvách žien a mužov a celkovo v **heterosexuálnych životných partnerstvách** stále pretrvávajú, napriek legislatívne deklarovanej rovnosti žien a mužov aj v rodinných vzťahoch, **obrovské nerovnosti** spočívajúce napríklad v majetkovej nerovnosti či v nerovnosti pri deľbe práce v domácnosti a pri starostlivosti o deti. Tieto nerovnosti majú vo veľkej väčšine prípadov negatívne dopady na ženy. Hoci tieto nerovnosti sú často príčinou alebo sprievodnou príčinou ďalších foriem diskriminácie žien (napríklad násilia, ktorému sú ženy vystavené v intímnych vzťahoch a naň nadväzujúceho inštitucionálneho násilia, diskriminácie na trhu práce), zároveň sú odrazom systémového zlyhávania Slovenskej republiky vo vzťahu k povinnostiam vyplývajúcim z medzinárodných a ústavných záväzkov v oblasti ľudských práv žien a rodovej rovnosti. Toto zlyhávanie spočíva napríklad v nedostatočne vyvíjanom úsilí na odstraňovanie rodových stereotypov vo všetkých oblastiach života či v neexistencii adekvátnych krokov na odstraňovanie diskriminačného odmeňovania na trhu práce.

Dlhodobým a neriešeným problémom sú **negatívne dopady rozvodov na ženy**, najmä v oblasti ich majetkových práv. Hoci o probléme neexistujú žiadne výskumy ani prieskumy, je všeobecne známe, že sociálno-ekonomická situácia žien po rozvode sa často rapídne zhoršuje, kým sociálno-ekonomická situácia mužov sa často nemení, resp. sa môže aj zlepšiť. Táto zhoršená situácia žien súvisí jednak s tým, že pri deľbe majetku sa neberie do úvahy majetkový potenciál partnera (väčšinou muža), spočívajúci v schopnosti dosahovať príjem v určitej výške, ku ktorému svojou prácou v domácnosti, starostlivosťou o deti a často aj starostlivosťou o tohto partnera prispel druhý partner,

²¹⁸ Táto kapitola monitoruje obdobie od júla 2008 do 1. januára 2011.

resp. partnerka (väčšinou žena), nezriedka na úkor svojich vlastných možností dosahovať príjem. Túto skutočnosť odráža napríklad aj právna úprava výživného na rozvedenú manželku, resp. manžela, ktorá podmieňuje súdne priznanie takéhoto výživného – navyše iba vo výške, ktorá odkázanej bývalej manželke, resp. manželovi, zabezpečí „primeranú výživu“ – jednému z rozvedených manželov tým, že druhý z rozvedených manželov „nie je schopný sám sa živiť“.²¹⁹ Zhoršená situácia žien po rozvode súvisí ďalej aj s tým, že slovenský právny systém nedostatočne reflektuje socio-ekonomické zmeny súvisiace s hospodárskou transformáciou krajiny po páde komunistického režimu a s ňou súvisiacou radikálnou zmenou majetkových štruktúr a že vyporiadavanie majetku po rozvode je celkovo spojené s množstvom právnych aj faktických problémov. Zhoršená situácia žien po rozvode súvisí tiež s tým, že hoci deti pochádzajúce z rozvedených manželstiev sú vo väčšine prípadov zverované do osobnej starostlivosti matkám, otcovia často svoj podiel na vyživovacej povinnosti voči deťom nepokrývajú ani (adekvátnymi) finančnými príspevkami. To je spôsobené jednak neadekvátne nastavenými mechanizmami na zisťovanie príjmu mužov – otcov, a jednak nedostatočnou mierou, v akej súdy vnímajú osobnú starostlivosť žien o deti ako prácu, ktorá má aj finančne vyčísliteľnú hodnotu.

Sprievodným znakom vyššie pomenovaných problémov je, že **vláda SR** ani vo vzťahu k jednému z nich **nezhromažďuje adekvátne dáta** – kvantitatívne ani kvalitatívne. Problém ešte prehľbuje **nedostupnosť súdnych rozhodnutí** týkajúcich sa rodinného práva na oficiálnych stránkach súdov SR, prípadne aj vlády SR, čo znamená ďalšiu nemožnosť uvedené problémy mapovať a analyzovať a zároveň vykonávať verejnú kontrolu nad rozhodovaním súdov vo veciach, ktoré sa vo veľkej miere týkajú práv žien a detí. Problém nedostupnosti súdnych rozhodnutí by mali do budúcnosti riešiť zmeny sudcovských zákonov iniciované vládou v druhej polovici roka 2010.

Novelou zákona o rodine²²⁰ z roku 2010²²¹ došlo k **zavedeniu možnosti striedavej starostlivosti o dieťa na čas po rozvode**. V duchu tejto zmeny súčasný § 24 ods. 2 zákona o rodine ustanovuje, že „ak sú obidvaja rodičia spôsobilí dieťa vychovávať a ak majú o osobnú starostlivosť o dieťa obidvaja rodičia záujem, tak súd môže zveriť dieťa do striedavej osobnej starostlivosti obidvoch rodičov, ak je to v záujme dieťaťa a ak budú takto lepšie zaistené potreby dieťaťa. Ak so striedavou osobnou starostlivosťou súhlasí aspoň jeden z rodičov dieťaťa, tak súd musí skúmať, či bude striedavá osobná starostlivosť v záujme dieťaťa.“ Hoci toto ustanovenie bude mať nepochybne zásadné implikácie aj na práva žien, diskusia, ktorá prijatiu tohto ustanovenia predchádzala a ktorá ho sprevádzala, sa zameriavala výlučne na práva detí a na práva mužov – otcov. Práve kvôli vyššie spomínanej neexistencii centrálnej databázy súdnych rozhodnutí z oblasti rodinného práva neexistujú oficiálne informácie o tom, či už boli súdmi prijaté rozhodnutia, resp. schválené dohody rodičov o striedavej starostlivosti o deti, ani za akých okolností sa tak udialo.

Zákonom č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov, účinným od 1. 1. 2010, sa vytvorili **nové pravidlá pre finančné prispievanie štátu na starostlivosť o deti** do troch, resp. šiestich rokov²²². Hoci zákon je formulovaný rodovo neutrálne, je jasné, že má vo výraznejšej miere dopady na ženy, nakoľko ženy sú vo väčšine prípadov prevažujúcimi alebo výlučnými zabezpečovateľkami starostlivosti, a teda aj poberateľkami rodičovského príspevku.²²³ Základnou črtou legislatívnej úpravy rodičovského príspevku platnej od 1. 1. 2010 bola jeho dvojstupňovosť v závislosti od toho, či osoba poberajúca rodičovský príspevok bola v posledných dvoch rokoch pred narodením dieťaťa aspoň 270 dní nemocensky poistená. Ak bola podmienka

²¹⁹ Pozri § 72 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

²²⁰ Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

²²¹ Zákon č. 217/2010 Z. z. Táto novela je účinná od 1. júla 2010.

²²² V prípade, že ide o dieťa s dlhodobou nepriaznivým zdravotným stavom alebo o dieťa, ktoré je zverené do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov (na takéto dieťa však rodičovský príspevok možno poberať najdlhšie tri roky od právoplatnosti prvého rozhodnutia o zverení dieťaťa – pozri § 3 od. 2 zákona o rodičovskom príspevku).

²²³ Hoci Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny nezhromažďuje údaje o tom, v akom pomere sú poberateľkami rodičovského príspevku ženy v porovnaní s mužmi. Zdroj: Odpoveď Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny zo dňa 2. 11. 2010 na žiadosť o informácie zo dňa 25. 10. 2010.

nemocenského poistenia splnená, osoba poberajúca tento príspevok mala naň nárok vo výške 256 € mesačne²²⁴. Ak nie, výška rodičovského príspevku bola 164,22 € mesačne²²⁵. Ďalšou kľúčovou črtou tejto legislatívy bolo, že osoba uchádzajúca sa oň mala naň nárok iba v prípade, že nevykonávala zárobkovú činnosť – pričom zárobková činnosť bola v zákone definovaná veľmi široko a v zásade pokrývala akýkoľvek príjem z práce či z dávok nemocenského poistenia. Ak mala osoba, ktorá poberala rodičovský príspevok, záujem vykonávať zárobkovú činnosť, starostlivosť o dieťa sa jej mohla finančne kompenzovať na základe zákona č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov až do výšky 164,22 €, avšak len v prípade, že túto starostlivosť zabezpečovala iná právnická alebo fyzická osoba, ktorej ju rodičia preukázateľne uhradili.²²⁶ V opačnom prípade – teda aj v prípade, že obaja rodičia rovnocenne participovali na starostlivosti o dieťa a na vykonávaní zárobkovej činnosti – bolo možné príspevok na starostlivosť o dieťa poberať len do výšky 25 % nižšej zo súm rodičovského príspevku.²²⁷ Aj z tohto stručného náčrtu mechanizmov podpory starostlivosti o deti zo strany štátu je zrejmé, že legislatíva z rokov 2008 a 2009 týkajúca sa rodičovského príspevku a príspevku na starostlivosť o dieťa mala silne diskriminačný charakter nasmerovaný proti ženám a celkovo proti princípom a hodnotám rodovej rovnosti. Jednoznačne o nej možno povedať, že bola nastavená tak, aby neumožňovala ženám udržiavať a realizovať svoje pracovné zručnosti a svoj ekonomický potenciál, svoje sociálne preferencie a väzby a svoju ekonomickú a osobnú autonómiu. Tiež bola nastavená tak, že nerozvíjala, ale potláčala možnosti rovnocennej delby rodičovských a ekonomických zodpovedností rodičov malých detí.

Vláda SR, ktorá začala vykonávať svoj mandát v júni 2010, iniciovala zmeny, ktoré s platnosťou od 1. 1. 2011²²⁸ vyústili do zjednotenia sumy rodičovského príspevku na 190,10 €²²⁹, a to bez ohľadu na skutočnosť, či osoba poberajúca tento príspevok bola v posledných dvoch rokoch pred narodením dieťaťa aspoň 270 dní nemocensky poistená. Výraznej skupine rodičov, resp. žien, sa teda tento príspevok znížil z 256 € na 190,10 €. Hoci túto zmenu je potrebné vnímať aj v kontexte zmien v systéme sociálneho poistenia, ktoré nastali od 1. 1. 2011 vo vzťahu k výške materského a dobe, počas ktorej možno materské poberať²³⁰ (výška materského sa zmenila z 55% na 60 % vymeriavacieho základu²³¹, ktorého maximálna výška predstavuje 1116,75 €²³²; dĺžka poberania materského sa zvýšila z 28 na 34 týždňov a u osamelých matiek zostala nezmenená – 37 týždňov²³³) a ktoré bude v horizonte troch rokov poberania materského a následne rodičovského príspevku znamenať nepatrné zvýšenie príjmov v materstve a ranom rodičovstve u skupiny žien s najvyššími príjmami²³⁴, z jednoducho uskutočniteľných výpočtov je už teraz zrejmé, že pre veľkú skupinu žien – konkrétne zamestnaných žien, ktoré si najmenej 270 dní počas dvoch rokov pred dňom pôrodu platili sociálne poistenie, avšak ktorých príjmy zo zamestnania sa rovnajú minimálnej mzde alebo sú len nepatrné vyššie (a ktoré by podľa predchádzajúcej právnej úpravy po skončení poberania materského poberali rodičovský príspevok vo výške 256 € až do dosiahnutia dvoch rokov veku dieťaťa) – budú tieto zmeny v zákonnej úprave rodičovského príspevku v horizonte troch rokov konsekutívneho poberania materského a rodičovského príspevku predstavovať stratu cca 800 €.

Pozitívom novoprijatej právnej úpravy rodičovského príspevku je, že počas jeho poberania bude možné vykonávať zárobkovú činnosť.

²²⁴ Avšak len do času, kým dieťa dovŕšilo dva roky veku.

²²⁵ Pričom výška mesačnej minimálnej mzdy predstavovala od 1. 1. 2010 do 1. 1. 2011 sumu 307,70 €.

²²⁶ Pozri § 5 ods. 1 písm. a) zákona č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 571/2009 Z. z.

²²⁷ Tamtiež, pozri § 5 ods. 1 písm. b).

²²⁸ Pozri zákon č. 513/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov a o zmene a doplnení zákona č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 571/2009 Z. z.

²²⁹ Pozri § 4 ods. 1 zákona č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku v znení zákona č. 513/2010 Z. z.

²³⁰ Pozri zákon č. 543/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²³¹ Pozri § 53 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení zákona č. 543/2010 Z. z.

²³² Pozri § 55 ods. 2 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení zákona č. 543/2010 Z. z.

²³³ Pozri § 48 ods. 2-6 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení zákona č. 543/2010 Z. z.

²³⁴ U najlepšie zarábajúcich žien môže toto zvýšenie predstavovať v horizonte troch rokov poberania materského a následne rodičovského príspevku cca 400 €.

Legislatívnymi zmenami platnými od 1. 1. 2011 takisto došlo k zvýšeniu maximálnej výšky príspevku na starostlivosť o dieťa, a to na 230 €. ²³⁵ Na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy však nie je možné súčasné poberanie rodičovského príspevku na jedno dieťa a príspevku na starostlivosť o druhé dieťa v jednej rodine. ²³⁶

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností odporúčame, aby vláda SR a príslušné orgány verejnej správy venovali pri tvorbe legislatívy a verejných politík a pri svojom rozhodovaní všeobecne náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Novelizovať príslušnú legislatívu z oblasti rodinného a občianskeho práva tak, aby právne aj fakticky chránila všetky formy rodinného spolužitia a aby zmierňovala negatívne dopady rozvodov, resp. iného druhu skončenia intímnych partnerských vzťahov na ženy.
- Prijímaním komplexných a systémových opatrení vo všetkých oblastiach života, vrátane odstraňovania kultúrnych a spoločenských stereotypov o vlastnostiach a rolách žien a mužov, eliminovať nerovnosti a nespravodlivosti medzi ženami a mužmi žijúcimi v intímnych vzťahoch.
- Zhromažďovať kvantitatívne aj kvalitatívne dáta o situácii žien žijúcich vo všetkých druhoch rodinných formácií a o situácii v dodržiavaní, resp. porušovaní ich práv.
- Centrálne sprístupniť všetky rozhodnutia z oblasti rodinného a občianskeho práva a zabezpečiť, aby toto sprístupnenie bolo anonymizované tak, aby prípadná možnosť priamej alebo nepriamej identifikácie dotknutých žien a detí nevedla k ich (ďalšej) viktimizácii.
- Zabezpečiť zber všetkých relevantných dát o rozhodnutiach súdov, resp. schválených dohodách rodičov o striedavej starostlivosti o deti, o ich okolnostiach a dopadoch na práva žien a detí.
- Kontinuálne zabezpečovať vzdelávanie sudkýň a sudcov za účelom odstránenia diskriminácie žien v rodinných vzťahoch.
- Monitorovať a systémovo novelizovať legislatívu týkajúcu sa rodičovského príspevku, príspevku na starostlivosť o dieťa, materského a ďalších dávok sociálneho zabezpečenia v ranom rodičovstve tak, aby nebola diskriminačná voči ženám a aby celkovo neodporovala princípom a hodnotám rodovej rovnosti.

Situácia lesbických, bisexuálnych a transsexuálnych žien v SR

1. Situácia lesbických a bisexuálnych žien

Romana Schlesinger, Queer Leaders Forum

Na Slovensku neexistuje žiadna forma legislatívnej úpravy zväzkov dvoch osôb rovnakého pohlavia. Napriek tomu Slovensko už v roku 2004 urobilo prvý krok k právnemu zrovnoprávneniu neheterosexuálnych ľudí, keď prijatím Antidiskriminačného zákona (365/2004 Z.z.) ²³⁷ zakázalo

²³⁵ Pozri § 5 ods. 1 písm. a) zákona č. 561/2008 o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 513/2010 Z. z.

²³⁶ Pozri § 4 ods. 4 zákona č. 561/2008 o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 513/2010 Z. z.

²³⁷ Zákon 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) - stav účinný od 1. apríla 2008.

diskrimináciu aj na základe sexuálnej orientácie. Tento zákon však neheterosexuálnych mužov a ženy chráni len v oblasti pracovno-právnej, iných obdobných vzťahoch, sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti, poskytovania tovarov a služieb a vo vzdelávaní. Neexistuje teda spôsob právnej ochrany neheterosexuálnych ľudí pred neinštitucionalizovanou homofóbiou a diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie, takisto naša legislatíva ani v trestno-právnej rovine nerozpoznáva „homofóbne motivovaný trestný čin“. Slovenská republika nedisponuje žiadnou súdnou sťažnosťou na diskrimináciu z dôvodu sexuálnej orientácie, ktorá by sa odvolávala na Zákon o rovnakom zaobchádzaní. Je diskutabilné, či je tento stav spôsobený neznalosťou práva, alebo vysokou mierou internalizovanej homofóbie a strachom neheterosexuálnych ľudí toto právo využiť. Antidiskriminačný zákon ďalej nehovorí len o zákaze nerovnakého zaobchádzania, ale aj o prijímaní opatrení na ochranu pred diskrimináciou.²³⁸ Napriek tomu je na Slovensku vlastná iniciatíva inštitúcií či zamestnávateľov/iek na vytvorení takýchto opatrení, nielen smerom k neheterosexuálnym ľuďom, iba ojedinelou praxou niekoľkých veľkých zahraničných súkromných firiem.

V Ústave SR, ktorá garantuje všetkým občanom a občiankam štátu rovnaké práva bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie, sexuálna orientácia vo výpočte charakteristík chýba.

Neheterosexuálne ženy sú v Slovenskej republike diskriminované vo viacerých oblastiach života. Je im upierané právo na uzavretie legitímneho partnerského zväzku s osobou rovnakého pohlavia. Ženy žijúce so ženami sú diskriminované aj v prístupe k službám asistovanej reprodukcie, legálneho osvojenia si biologického dieťaťa svojej partnerky, párového osvojenia nebiologického dieťaťa a v realite bežného života vo viacerých ohľadoch v prístupe ku zdravotnej starostlivosti bez diskriminácie (napr. neexistencia gynekologických ambulancií so špeciálnym prístupom k neheterosexuálnym ženám, párové poradenstvo pre rovnakopohlavné páry atď.). Absentujú i informácie na školách či zber dát s ohľadom na neheterosexuálne ženy.

Právna diskriminácia neheterosexuálnych žien:

Absencia inštitucionalizovaného právneho zväzku dvoch osôb rovnakého pohlavia vytvára na Slovensku legislatívne vákuum, ktoré lesbickým, bisexuálnym ženám či ženám žijúcim v partnerstve so ženou bez ohľadu na ich sexuálnu orientáciu zabraňuje plnohodnotnému spolužitiu, najmä v oblasti sociálneho zabezpečenia. Zároveň však nesmieme podceňovať i reálne dopady tejto situácie na kvalitu takýchto vzťahov, pretože spoločenské odsúdenie, homofóbia, zavrhnutie rodinou, neviditeľnosť pred tretími osobami a iné faktory môžu častokrát viesť až k rozpadu vzťahu. Zákon o rodine²³⁹ definuje manželstvo ako zväzok muža a ženy. Rodina založená manželstvom je podľa tohto zákona základnou bunkou spoločnosti. Takto formulovaný zákon ignoruje existenciu rôznorodosti rodinných foriem či foriem spolužitia, zneviditeľňuje nielen rovnakopohlavné partnerstvá, ale aj rodiny slobodných matiek či otcov a partnerstvá nezosobášených heterosexuálnych párov. Tie však, na rozdiel od rovnakopohlavných párov, disponujú minimálne možnosťou voľby do manželstva vstúpiť. Zákon o rodine ďalej definuje za hlavný účel manželstva založenie rodiny a riadnu výchovu detí. Táto formulácia je častým argumentom proti prijatiu právnej úpravy rovnakopohlavných zväzkov s odôvodnením, že z takýchto partnerstiev sa nemôžu narodiť deti. Lesbické či bisexuálne ženy nie sú neschopné reprodukcie. V skutočnosti ide teda skôr o argument voči neheterosexuálnym ľuďom a stereotyp o „neadekvátnosti“ a „nemorálnosti“ rodičovskej výchovy dvoch osôb rovnakého pohlavia. Neexistencia právnej úpravy rovnakopohlavných vzťahov spôsobuje takýmto párom problémy a obmedzenia, predovšetkým v oblasti sociálneho zabezpečenia. Dedenie po zosnulej partnerke, nárok na OČR, nárok na tri dni voľna pri úmrtí partnerky, preberanie pošty, zastupovanie partnerky pred tretími osobami (napr. v prístupe k zdravotnej dokumentácii) či nemožnosť využívania akýchkoľvek partnerských výhod a benefitov sú len niektoré príklady a situácie z bežného života.

²³⁸ Pozri Zákon 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon), §2, ods. 3.

²³⁹ Zákon z 19.januára 2005 o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, Z.z. č. 36/2005.

Samotná skutočnosť, že slovenská legislatíva nerozpoznáva rovnakopohlavné páry a že ich zneviditeľňuje pred štátom a tretími osobami, je odrazom diskriminačnej politiky Slovenskej republiky, ktorá i napriek odporúčaniam Európskej Únie, príkladom z okolitých krajín či viac ako 20-ročnej snahe LGBT aktivistov a aktivistiek o zmenu vedie oklieštenú heteronormatívnu politiku.

Nedostupnosť služieb asistovanej reprodukcie je ďalším príkladom diskriminácie neheterosexuálnych žien. OSN definuje reprodukčné práva ako „základné právo všetkých dvojíc a jednotlivcov rozhodovať slobodne a zodpovedne o počte a čase narodenia svojich detí a mať informácie a prostriedky ako tak urobiť.“²⁴⁰ Ústava Slovenskej republiky v článku 16 zaručuje nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia. Znamená to právo na zachovanie telesnej integrity a nezasahovanie do rodinného života. Rodinný život znamená aj právo založiť si rodinu, právo reprodukovať sa.²⁴¹ Takáto definícia je zhodná aj s Listinou základných práv a slobôd (23/1991 Z.z.).²⁴² Podľa nej by teda mali mať možnosť služby reprodukčného zdravia využívať všetky občianky bez ohľadu na svoju sexuálnu orientáciu či stav. Napriek tomu neheterosexuálni ľudia v realite opäť narážajú na oklieštený Zákon o rodine, ktorý už spomínaným výkladom manželstva ako zväzku muža a ženy vytvára ďalší priestor na diskrimináciu. O služby asistovanej reprodukcie môže požiadať iba vydatá žena, a to len so súhlasom manžela. Takéto nastavenie teda nediskriminuje len ženy žijúce so ženami, ale i nezosobášené ženy bez ohľadu na ich sexuálnu orientáciu a sú i v rozpore s Ústavou Slovenskej republiky, konkrétne s ustanoveniami o nedotknuteľnosti osoby, jej súkromia a práva na zachovanie telesnej integrity. Nemožnosť využitia služieb asistovanej reprodukcie tak otvára priestor na neodborné postupy pri snahe rovnakopohlavných ženských párov o tehotenstvo. Tieto ženy buď vycestujú za službami do zahraničia, alebo sa nemedicínskym spôsobom pokúsia o oplodnenie jednej z partneriek v domácom prostredí.

Nemožnosť adopcie biologického dieťaťa svojej partnerky spôsobuje rodinám párov rovnakého pohlavia množstvo reálnych problémov. Pred slovenským právom je partnerka biologickej matky vo vzťahu k tomuto dieťaťu neviditeľnou osobou. Nemôže ako druhá zákonná zástupkyňa dieťaťa konať v jeho mene vo vzdelávacích inštitúciách, nemôže byť automaticky informovaná o jeho zdravotnom stave, nemôže mať dieťa zapísané v pase a nemôže za neho podpisovať či vybavovať akékoľvek úradné záležitosti. Dieťa si nemôže osvojiť, tak ako by to mohol podľa slovenského práva urobiť nebiologický rodič opačného pohlavia. Takéto rodiny, ktoré na Slovensku existovali, existujú a budú existovať, žijú teda v permanentnom strachu. Ak by prišlo k úmrtiu biologickej matky dieťaťa alebo z akéhokoľvek dôvodu k jej neschopnosti vychovávať dieťa, partnerka tejto ženy naň nemá žiadne právo. Toto právo prechádza na rodičov či iných príbuzných matky a nebiologická matka a jej práva sú pred slovenskými zákonmi nevykonalné.

Neheterosexuálne ženy sú diskriminované aj v **nemožnosti párovej adopcie nebiologického dieťaťa**. Podľa Zákona o rodine sa môže osvojiteľom stať len manželský pár alebo jednotliviec/jednotlivkyňa.²⁴³ Takáto právna úprava otvára teda zdanlivo dvere adopcii dieťaťa neheterosexuálnou ženou. Zákon však ďalej definuje osvojiteľa/osvojiteľku ako fyzickú osobu, ktorá má spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu, osobné predpoklady, najmä zdravotné, osobnostné a morálne, je zapísaná do zoznamu žiadateľov o osvojenie a spôsobom svojho života a života osôb, ktoré s ňou žijú v domácnosti, zaručuje, že osvojenie bude v záujme maloletého dieťaťa. Napriek tomu, že v SR nie je známy žiadny verejný prípad pokusu neheterosexuálnej ženy o osvojenie dieťaťa, je veľmi pravdepodobné, že by jej sexuálna orientácia bola dôvodom, ktorý by ju z procesu adopcie vylúčil – opätovne z dôvodu oklieštenosti defície rodiny či rozšírenému názoru, že najvhodnejšie prostredie pre dieťa je v rodine tvorenej ženou a mužom.

Nedostatočná informovanosť slovenskej spoločnosti, absencia špeciálnych služieb a neexistencia zberu dát:

Slovenská republika zaostáva aj v iniciatíve jej kompetentných orgánov informovať spoločnosť o sexuálnych menšinách, ich živote a práve na rovnaké zaobchádzanie. Ministerstvo školstva

²⁴⁰ Definícia reprodukčného zdravia podľa § VII Akčného programu OSN. Káhira: 1994.

²⁴¹ Ústava Slovenskej republiky, Z.z. č. 460/1992 z 1.septembra 1992, Čl. 16.

²⁴² Listina základných práv a slobôd č. 23/1991 Z.z.

²⁴³ Pozri viac na: http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina/socialno-pravna-ochrana-deti/osvojenie.html?page_id=1212.

Slovenskej republiky nevyvíja žiadne aktivity smerujúce k poskytnutiu neheterosexuálnych vzorov a modelov, učebnice a vyučovací proces sú stále striktné heteronormatívne a jediný a tým pádom „logicky správny model“ spoluzitia je ten, ktorý vznikne medzi mužom a ženou. Okrem toho, že sú školy a školské zariadenia väčšinou rodovo necitlivými prostrediami, neexistuje žiadny systém vzdelávania k akejkoľvek inakosti. O homosexualite, bisexualite či transsexualite sa na školách takmer vôbec nehovorí a nevytvára sa tak pre neheterosexuálnych študentov a študentky priestor pre ich slobodné vyjadrenie vlastnej identity. Na školách sa nezberajú dáta o homofóbii, bifóbii či transfóbii a pokiaľ sa tak nestane z vlastnej iniciatívy vedenia školy, nevytvárajú sa ani odborné psychologické či iné poradenské profesie pre pomoc neheterosexuálnym žiakom a žiačkám v procese „coming outu“, reportovaní homofóbie či šikany z dôvodu ich sexuálnej orientácie.

Absentujú i služby, ktoré by boli prispôbené špeciálnym potrebám neheterosexuálnych žien, v zdravotníctve je to okrem vyššie spomínanej diskriminačnej legislatívnej úpravy aj neexistencia párového poradenstva pre páry rovnakého pohlavia. Ak odhliadneme od homofóbie samotných zdravotníckych zariadení, môžu takéto páry využívať štandardné párové poradenstvo, ktoré je však opäť určené heterosexuálnymi pravidlami a normami. Problémy párov rovnakého pohlavia sú však s ohľadom na legislatívnu diskrimináciu a vysokú mieru homofóbie v spoločnosti špecifické, keďže ide o prekážky, ktoré heterosexuálne páry v partnerstve či jednotlivo nezažívajú. Absentujú aj gynekologické ambulancie, ktoré by venovali špeciálnu starostlivosť neheterosexuálnym pacientkám. Sexuálny život a sexuálne správanie ženy žijúcej s mužom či majúcej sexuálne vzťahy s mužmi sa v prístupe k prevencii či liečbe líši od žien, ktoré žijú vo vzťahu alebo majú sexuálne vzťahy so ženami. V mnohých prípadoch je pri liečbe pacientky potrebné liečiť zároveň i jej partnera/partnerku. Väčšinové nastavenie gynekologickej zdravotnej starostlivosti nepredpokladá, že by takáto žena mala životnú partnerku či sexuálnu partnerku/partnerky. Takisto nie sú dostupné ani žiadne relevantné informácie o sexuálne zodpovednom správaní žien majúcich sex so ženami, o prenose pohlavných chorôb, rizikách či párovej liečbe.

Slovenská republika neiniciuje ani zber dát s ohľadom na neheterosexuálnych ľudí. Práve pre nedostatok dát nie je možné s určitosťou a exaktne povedať, koľko homofóbne motivovaných fyzických alebo iných útokov sa na Slovensku odohralo za určité obdobie. Z praxe a empirie je zrejmé, že veľká väčšina takýchto prípadov sa do zápisov uvádza pod iným dôvodom a nie ako homofóbny, bifóbny či transfóbny útok. Slovenská legislatíva takéto definície nepozná, nevynímajúc fakt, že policajné profesie boli z rozprávania mnohých LGBT ľudí označené ako homofóbne či osoby boli identifikované ako osoby zastávajúce radikálne pravicové postoje.

V SR chýbajú aj dáta ekonomického charakteru, takže nie je možné určiť, aká je presná miera diskriminácie neheterosexuálnych žien/ľudí na trhu práce, v prístupe k zdravotnej starostlivosti či vzdelaniu. Ak vieme na Slovensku číselne potvrdiť feminizáciu chudoby, je pravdepodobné, že ekonomické ukazovatele pri pároch tvorených dvomi ženami, by boli alarmujúce.

Slovenská vláda zároveň naďalej ignoruje odporúčania európskych inštitúcií²⁴⁴ o podieľaní sa na monitoringu a výskumoch životných podmienok marginalizovaných skupín obyvateľstva. Údaje o živote a miere diskriminácie neheterosexuálnych žien, ktoré sú k dispozícii, vychádzajú z nekomplexných komunitných prieskumov alebo z rozprávania samotných žien. Neheterosexuálne ženy sú na Slovensku stále neviditeľné – právne, spoločensky i štatisticky.

Mediálne zobrazovanie neheterosexuálnych žien:

V súčasnosti sú neheterosexuálne ženy v slovenských médiách buď vedome zneviditeľňované, alebo sú zobrazované nepravdivo, skreslene a stereotypne, mnohokrát bez dostatočnej informovanosti novinárov a novinárov v téme. Keďže najnovší výskum²⁴⁵ ukázal, že pre 90 percent slovenskej spoločnosti sú práve médiá primárnym zdrojom informácií o lesbách, gejoch, bisexuálnych a transrodovo identifikovaných ľuďoch, je namieste kriticky poukázať na ich negatívne a poškodzujúce mediálne zobrazovanie a podnietiť verejnú diskusiu o zodpovednosti médií za vnášanie

²⁴⁴ Napr. Odporúčanie Rady Európy Rec(2002)5 o ochrane žien proti násiliu, 30. apríl 2002, články 17 – 20., ale aj CEDAW (Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien), 1979 s aktualizáciami každé 4 roky a iné.

²⁴⁵ Prvé lesbické združenie Museion, COPART 2008.

znevažujúcich stereotypov do slovenskej spoločnosti. Analýzy o mediálnom zobrazovaní marginalizovaných skupín obyvateľstva sú na Slovensku prítomné len v agendách mimovládnych organizácií. Treba skonštatovať i to, že slovenské médiá nevyvíjajú väčšie aktivity smerom k monitorovaniu vlastných výstupov, ich evaluácii z ľudskoprávneho hľadiska, uvedomenia si mediálnej zodpovednosti a korektnosti spôsobu zobrazovania menšín. Slovenské verejnoprávne médiá (Slovenská televízia, Slovenský rozhlas) sa vo svojich štatútoch zaväzujú k poskytovaniu priestoru pre vysielanie menšín. V reálnom chápaní týchto inštitúcií sú však menšiny vnímané len ako menšiny etnické a národnostné.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností odporúčame, aby vláda SR a ďalšie štátne orgány venovali pri tvorbe legislatívy a verejných politík a pri svojom rozhodovaní všeobecne náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Prijat' príslušnú legislatívu z oblasti rodinného a občianskeho práva tak, aby právne aj fakticky chránila všetky formy rodinného spolužitia, teda i partnerstvá párov rovnakého pohlavia.
- Prijat' príslušnú legislatívu z oblasti rodinného a občianskeho práva tak, aby odstránila diskrimináciu neheterosexuálnych žien a žien bez ohľadu na ich stav v prístupe k službám asistovanej reprodukcie.
- Novelizovať príslušnú legislatívu z oblasti rodinného a občianskeho práva tak, aby odstránila diskrimináciu neheterosexuálnych párov v prístupe k osvojeniu dieťaťa/detí, biologických či nebiologických.
- Vytvorit' a implementovať štandardy zdravotnej starostlivosti s ohľadom na neheterosexuálne ženy, predovšetkým v prístupe ku gynekologickej zdravotnej starostlivosti.
- Vytvorit' a implementovať štandardy vzdelávania a informovania o sexuálnej orientácii, sexuálnej identite a rodovej identite vhodné pre všetky stupne vzdelávacieho procesu.
- Zhromažďovať kvantitatívne a kvalitatívne dáta o situácii neheterosexuálnych žien, predovšetkým v oblastiach, v ktorých zakazuje diskrimináciu na základe sexuálnej orientácie Antidiskriminačný zákon.
- Vytvárať nestereotypné a neskreslené mediálne priestory pre sexuálne menšiny vo verejnoprávnych médiách.

2. Situácia transsexuálnych žien

Roman Kollárik, Christián Havlíček, TransFúzia

Problematika transsexuálnych žien (ďalej len trans žien)²⁴⁶ na Slovensku je novonastolená, a preto nepreskúmaná. V Slovenskej republike neexistujú žiadne oficiálne výskumy a valídne dáta k nej sa vzťahujúce. Rovnako i intervencia do tejto problematiky zo strany neziskových organizácií sa obmedzuje na jedinú iniciatívu, ktorou je (zatiaľ) neformálne združenie Transfúzia, zaoberajúce sa podporou trans osôb.

Pre situáciu transsexuálnych žien je charakteristická inštitucionálna i individuálna diskriminácia²⁴⁷ vo všetkých oblastiach spoločenského života. Niektoré trans ženy sú taktiež lesbickými ženami²⁴⁸, a teda majú skúsenosť s viacnásobnou diskrimináciou na základe rodu, trans statusu a sexuálnej orientácie. Pre Slovenskú republiku je príznačné nedostatočné uchopenie témy nielen odbornou verejnosťou pracujúcou s trans problematikou, ale i širokou verejnosťou. Množstvo mediálneho priestoru

²⁴⁶ Pojmy transsexuálne ženy alebo trans ženy označujú MtF (male to female) osoby. Sú to teda osoby, ktorých legálne pohlavie sa mení z mužského na ženské.

²⁴⁷ Informácie o situácii trans žien na Slovensku pochádzajú z individuálnych skúseností zozbieraných z praxe našej neformálnej skupiny TransFúzia. Nie sú dostupné žiadne oficiálne dáta ani výskumy.

²⁴⁸ Pozri úvodný paragraf časti o situácii LGB ľudí. Kvôli takmer rovnakej situácii trans žien a lesbických a bisexuálnych žien neuvádzame rovnaké informácie znovu v časti o situácii trans žien.

a informácií venovaných tejto téme je minimálny. Transfóbia a témy týkajúce sa transsexuality preto nerezonujú v spoločnosti tak významne ako homofóbia a téma sexuálnej orientácie, no napriek tomu je táto téma pre nedostatočné poznanie vo vysokej miere zaťažená negatívnymi stereotypmi.

Legislatíva SR²⁴⁹ umožňuje zmenu legálneho pohlavia²⁵⁰. Jej vykonanie formálne zabezpečuje trans ženám rovnaké práva²⁵¹ ako cis²⁵² ženám. Táto formálna rovnosť na úrovni zákona však nereflektuje špecifické situácie, ktoré nie sú zmenou dokumentov vyriešené, a preto nie sú všetky potreby trans žien reflektované. Legálna zmena pohlavia je pre väčšinu trans žien komplikovaná z dôvodu nízkej spoločenskej akceptácie a predsudkov, nedostatku zdravotných služieb a ich dostupnosti, z ekonomického hľadiska (nedostatočného pokrytia poistením a nákladnosti vyžadovaných operácií a nákladnosti „nadštandardných“ plastických a kozmetických výkonov) i z dôvodu diskriminácie na pracovnom trhu a nedostatku ochrany pred ňou, z dôvodu zákonom vyžadovaného rozbíjania rodín trans žien, ktoré podstúpia proces zmeny počas manželstva, nedostatku informovanosti verejnosti, ale taktiež nedostatku mimovládnych organizácií, ktoré by sa zaoberali zmenou tejto situácie.

Legislatívna ochrana trans žien je vágne vymedzená, nedostatočná a existuje len na deklaratívnej úrovni. Napriek tomu, že od roku 2008 zahŕňa antidiskriminačná legislatíva²⁵³ ochranu pred diskrimináciou na základe pohlavnej a rodovej identifikácie, neboli prijaté žiadne konkrétne opatrenia na ochranu pred diskrimináciou, takže táto ochrana ostáva len v deklaratívnej forme.

Pracovno-právne vzťahy

V SR neexistuje zdokumentovaný prípad súdnej sťažnosti týkajúci sa diskriminácie na trhu práce na základe pohlavnej a rodovej identifikácie, no napriek tomu sú niektoré existujúce prípady známe nášmu združeniu TransFúzia.²⁵⁴ Napriek získanému vzdelaniu a bezproblémovému prístupu k zamestnaniu pred zmenou pohlavia, trans ženy majú všeobecne problém získať zamestnanie počas zmeny a často i po zmene dokumentov, pretože dokonalá zmena pohlavia je finančne i časovo náročný proces a v mnohých prípadoch z vyššie uvedených dôvodov nemožný. Dôsledkom býva začarovaný kruh, v ktorom si trans ženy nemôžu kvôli svojej odlišnosti nájsť prácu, a teda dostatok finančných zdrojov, bez ktorých nemôžu prispôbiť svoj vzťah a prejav očakávaným nárokom kladeným na ženy, a preto majú problém pri hľadaní zamestnania. Tento problém podporuje i sociálna izolácia spôsobená napr. vylúčením z rodinného kruhu a jeho sociálnej a finančnej podpory kvôli predsudkom voči trans osobám.

V oblasti pracovno-právnych vzťahov sa trans žien týka aj problém so zmenou mena a rodného čísla na maturitnom vysvedčení i vysokoškolskom diplome. Neexistencia právneho predpisu, ktorý by všetkým vzdelávacím inštitúciám nariaďoval znovuvydanie dokladu o dosiahnutom vzdelaní ľuďom so zmenou pohlavia spôsobuje, že mnohé trans ženy sú napriek všetkým administratívnym a fyzickým zmenám vystavené pravdepodobnej diskriminácii na pracovnom trhu, pretože meno a pohlavie sa na týchto dokumentoch odlišujú od pohlavia uvedeného na všetkých ostatných dokumentoch. Trans ženy sú preto nútené ku coming out-u v každej situácii, v ktorej je potrebný doklad o dosiahnutom vzdelaní, teda najčastejšie pri hľadaní si nového zamestnania. Teda aj vysoký dosiahnutý stupeň kvalifikácie pre dané pracovné miesto nie sú dostatočnou zárukou získania zamestnania.

²⁴⁹ V týchto niekoľko málo zákonoch SR je špecificky spomenutá zmena pohlavia alebo pohlavná a rodová identifikácia: Zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku, Zákon č. 145/1995 Z. z. o správnych poplatkoch, Zbierka zákonov 301/1995 o rodnom čísle, Zákon č. 365/2004 Z. z. Antidiskriminačný zákon

²⁵⁰ V situácii trans osôb je nutné rozoznávať pojmy „legálne pohlavie“ (pohlavie rozoznávané štátnymi inštitúciami) a „biologické pohlavie“ (pohlavné orgány), pretože napriek tomu, že trans ženy môžu mať legálne pohlavie ženské, ich biologické pohlavie môže byť mužské. Toto rozlišovanie je dôležité hlavne v oblasti týkajúcej sa reprodukcie.

²⁵¹ Napr. právo uzavrieť manželstvo

²⁵² Pojem cissexuálne ženy (ďalej len cis ženy) označuje nie transsexuálne ženy, ktoré môžu byť heterosexuálne, homosexuálne i bisexuálne.

²⁵³ Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov, §2 (1), §2a (11a), § 5 (1)

²⁵⁴ Momentálne dochádza k prejednávaniu možnosti ísť do súdneho konania založenom na skúsenostiach s diskrimináciou jednej trans ženy pri snahách získať zamestnanie.

Zdravotná starostlivosť

Trans osoby sa v SR potýkajú s nedostatkom dostupných medicínskych služieb. V celej SR monitoruje a podporuje proces zmeny pohlavia nedostatočné množstvo medicínskych odborníčov a odborníkov v porovnaní s rozsahom požiadaviek na tieto služby. Vo svojej lekárskej praxi sa transsexuálnym klientom v rámci SR komplexne venujú dve sexuologičky. Potvrdenia od sexuologických odborníkov sú však nutné pre administratívne konanie vo veci zmeny pohlavia. Všeobecný nedostatok vzdelaných odborníčov a odborníkov a služieb pre trans ženy platí tiež pre všetky ostatné odvetvia medicíny a pomáhajúce profesie (endokrinológia, psychiatria, onkológia, urológia, psychológia...). Skúsenosť s transfóbnym zaobchádzaním je pre trans ženy v medicínskom prostredí bežná.

Náklady vzťahujúce sa k medicínskej starostlivosti počas zmeny pohlavia nie sú plne hrazené poisťovňami.²⁵⁵ Takto sú tieto služby, hoci obmedzené, nie dostupné všetkým, ktoré/í ich potrebujú.

Patologizácia trans žien

Proces legálnej zmeny pohlavia sa odohráva v kontexte patologizácie trans žien. Zákony vágne hovoria o „liečbe smerom k zmene pohlavia“²⁵⁶ alebo o nutnosti „predložiť lekársky posudok“²⁵⁷. Takto rámcujú legálnu zmenu pohlavia a trans ženy ako záležitosť medicínskych autorít, ako chorobu. V medicínskej praxi sú tieto vágne vyjadrenia interpretované veľmi špecificky a striktné: diagnostikovanie mentálnej poruchy, špecificky Poruchy sexuálnej identity (MKCH F64.0)²⁵⁸. Legislatíva však nešpecifikuje nutnosť takejto klasifikácie a definovanie trans žien ako mentálne chorých. Napriek tomu, že trans ženy potrebujú v mnohých prípadoch lekársku starostlivosť, tieto služby by mali byť v rámci medicíny a poistenia kategorizované podobne ako napr. tehotenstvo, ktoré tiež vyžaduje lekársku starostlivosť, no nie je patologizované.

Sterilizácia

Ďalším problematickým okruhom zdravotnej starostlivosti (tiež súvisiaci s vágno legislatívou a z nej voľne vyplývajúcou medicínskou praxou) je vykonávanie nútenej sterilizácie trans žien. Zákony hovoria o „zmene pohlavia“²⁵⁹ avšak nevymedzujú tento pojem presne. Lekárky a lekári, ktorých potvrdenie je nutné pri administratívnej zmene potrebných dokumentov (rodný list, meno a priezvisko, občiansky preukaz...), podmieňujú toto potvrdenie nútenou sterilizáciou (orchidektómia – odstránenie semenníkov) bez ohľadu na preferencie trans žien o chirurgických operáciách na ich vlastnom tele. Nútená sterilizácia prebieha u mnohých trans osôb v mladom dospelom veku. Vtedy väčšina z nich ešte neuvažuje o možnosti reprodukcie, a pod tlakom potreby žiť a byť vnímané na základe preferovaného rodu podstupujú sterilizačné zákroky. Podľa legislatívneho rámca vymedzeného vágnyim pojmom „zmena pohlavia“ je možné vnímať sterilizačné zákroky a jeho rigidne plnenie - ako zásah do pohlavia a jeho zmenu, hoci väčšinou okom nepostrehnuteľnú. Nútená sterilizácia je násilím na základných ľudských právach - obmedzujúca možnosť voľby, právo na telesnú integritu, právo na rodinný život či právo reprodukovať sa - a je v tomto prípade priamo proti ústave SR²⁶⁰. V situácii trans osôb je sterilizácia jedným z najbrutálnejších spôsobov kontroly udržiavania heteronormatívnych predstáv o „čistote“ rodových kategórií, hoci minimálne verejne známym.

Rodina, manželstvo a migrácia

Zákon o rodine definuje rodinu a manželstvo ako vzťah muža a ženy a taktiež uvádza, že „súd môže manželstvo rozviesť..., ak sú vzťahy medzi manželmi narušené a trvalo rozvrátené, že manželstvo

²⁵⁵ Zdravotné poistenie hradí návštevy sexuologických ambulancií, niektoré operácie (orchidektómiu). Neprepláca vaginoplastiku, zväčšenie prsníkov, operáciu hlasiviek alebo laserové odstránenie ochlpenia na tvári a tele.

²⁵⁶ Zákon č. 564/2008 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 300/1993 Z. z. 4870 o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov, § 6 (6),

²⁵⁷ Zbierka zákonov 301/1995 o rodnom čísle, §8 (2b, 3)

²⁵⁸ Dostupné na [http://wiki.realnet.sk/index.php/Du%C5%A1evn%C3%A9_poruchy_a_poruchy_spr%C3%A1vania_\(MKCH-10\)](http://wiki.realnet.sk/index.php/Du%C5%A1evn%C3%A9_poruchy_a_poruchy_spr%C3%A1vania_(MKCH-10))

²⁵⁹ Pozri poznámku pod čiarou č. 11

²⁶⁰ Ústava Slovenskej republiky, Z.z. č. 460/1992 z 1. septembra 1992, Čl. 16

nemôže plniť svoj účel a od manželov nemožno očakávať obnovenie manželského spolužitia.²⁶¹ Zmena legálneho pohlavia nemusí viesť a častokrát ani nevedie k týmto negatívnym dôsledkom. Napriek tomu sú rodiny a manželstvá, v ktorých trans žena prechádza procesom zmeny pohlavia, nútené rozviesť sa, pretože inštitút manželstva nie je otvorený pre páry rovnakého pohlavia. V týchto rodinách môžu byť i deti. Teda v tejto situácii nie je počas rozvodu sledovaný najlepší záujem detí. Je pravdepodobné, že podobné prípady v SR existujú, ale neboli medializované, ani nie sú známe našej organizácii.

Veľmi špecifickou situáciou spojenou so zakladaním rodiny a reprodukciou u trans žien v lesbických vzťahoch je možnosť otehotnenia ich partneriek a výchovy detí, keďže obe môžu mať funkčné reprodukčné orgány alebo na tento účel využiteľné pohlavné bunky. Medicínska prax v SR sa snaží tejto možnosti zabrániť nútenou sterilizáciou, avšak, keďže sterilizácia nie je vyžadovaná zákonom, len súčasnými medicínskymi odborníkmi a odborníkmi, môžu existovať trans ženy po zmene pohlavia, ktoré sú stále plodné²⁶². Toto sa týka najmä žien z iných krajín (napr. Poľsko, Španielsko), ktoré nevyžadujú sterilizáciu od trans osôb pri zmene dokumentov. Dôsledkom sú rodiny s deťmi, v ktorých majú obaja rodičia biologický a rodinný vzťah k dieťaťu, ale vzájomne nemôžu byť v rodinnom vzťahu, pretože v SR nie sú legalizované inštitúty pre páry rovnakého pohlavia.

Trans muži

V tejto problematike nemožno vynechať situáciu transsexuálnych mužov (trans mužov), ktorá je mnohokrát podobná alebo rovnaká ako situácia cis žien, či už to je napr. potreba gynekologického ošetrovania, možnosť tehotenstva a pôrodu. Trans muži môžu byť v istých prípadoch po nevyhnutnej sterilizácii, napr. migranti do SR²⁶³, tehotní a potrebujú lekársku starostlivosť. Problematické je explicitne vymedzenie týchto služieb či už v praxi, alebo v rôznych zákonoch pre ženy.

Situácia trans mužov je navyše niekedy komplikovaná nereflektovanou diskrimináciou, ktorá vzniká pri vytváraní budúcich stratégií určených pre zlepšenie kvality života cis žien (napr. vytváranie a pripomienkovanie zákonov vymedzujúcich ochranu tehotných žien v pracovno-právnom prostredí²⁶⁴ a pod.). Tieto nepoužívajú rodovo neutrálne a citlivé formulácie (napr. osoby v tehotenstve, ale ženy v tehotenstve, či slovo matka, ktoré automaticky implikuje ženu) a takto diskriminujú trans mužov v tehotenstve.

Odporúčania vláde SR a iným štátnym orgánom

Na základe vyššie uvedených skutočností odporúčame, aby vláda SR a ďalšie štátne orgány venovali pri tvorbe legislatívy a verejných politík a pri svojom rozhodovaní všeobecne náležitú pozornosť nasledujúcim odporúčaniam:

- Novelizovať legislatívu z oblasti rodinného práva pre úpravu spolužitia rovnakopohlavných párov a rodičovstva transsexuálnych ľudí.
- Vytvoriť a implementovať štandardy zdravotnej starostlivosti určené pre transsexuálnych ľudí pred, počas i po zmene pohlavia s dorazom na kvalitu, finančnú dostupnosť a pokrytie medicínskych služieb na území SR.
- Vytvoriť a implementovať do praxe konkrétne opatrenia na ochranu pred diskrimináciou na základe pohlavnej a rodovej identifikácie na trhu práce a v oblasti vzdelávania. (Predovšetkým

²⁶¹ Z.z. č. 35/2005 o rodine a o zmene doplnení niektorých zákonov z 19 septembra 2005, § 23 (1)

²⁶² V SR nepoznáme prípady takýchto rodín, ale poznáme páry, u ktorých je táto možnosť reálna.

²⁶³ Migranti zo štátov, v ktorých sa pri zmene pohlavia nevyžaduje ukončenie reprodukčnej schopnosti jednotlivca.

²⁶⁴ Napr. návrh znenia zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony : 2. V čl. 6 sa druhá veta nahrádza týmito vetami: „Tehotným ženám, matkám do konca deviateho mesiaca po pôrode a dojčiacim ženám sa zabezpečujú pracovné podmienky, ktoré chránia ich biologický stav v súvislosti s tehotenstvom, narodením dieťaťa, starostlivosťou o dieťa po pôrode a ich osobitný vzťah s dieťaťom po jeho narodení. Ženám a mužom sa zabezpečujú pracovné podmienky, ktoré im umožňujú vykonávať spoločenskú funkciu pri výchove detí a pri starostlivosti o ne.“

právneho predpisu, ktorý by všetkým vzdelávacím inštitúciám nariaďoval znovu vydanie dokladu o dosiahnutom vzdelaní osobám so zmenou pohlavia)

- Vzdelávanie a scitlivovanie odborníkov z radov lekárov i psychológov ako i širšej verejnosti k danej problematike.
- Odpatologizovanie transsexuálnych ľudí zrušením definovania transsexuality ako mentálnej choroby.
- Legislatívne ošetrenie procesu zmeny pohlavia, ktoré zabráni nútenej sterilizácii transsexuálnych ľudí na Slovensku.
- Zhromažďovať kvalitatívne a kvantitatívne dáta o trans problematike na Slovensku.
- Podpora MVO zaoberajúcich sa trans problematikou na Slovensku.

ISBN 978-80-970641-0-5